МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему: «Конкурентоспроможність агропромислового комплексу України на європейському ринку в умовах військових викликів»

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0514-ме-з
спеціальності 051 «Економіка»
освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»
Сєдаков Євген Олексійович

Керівник: професор кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму, д.е.н. Селіщева А.В.

Рецензент: доцент кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму, к.е.н. Кусакова Ю.О.

Запоріжжя
2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний
Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 051«Економіка»
Освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____О.В.Гамова
«____»_____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Сєдакову Євгену Олексійовичу

1.Тема роботи: «Конкурентоспроможність агропромислового комплексу України на європейському ринку в умовах військових викликів»
керівник роботи:Селіщева Анна Василівна, д.е.н., професор
затверджені наказом ЗНУ від «25» березня 2025 р. № 440-с

2. Строк подання студентом роботи: 05 грудня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи: інформаційна база законодавчих та нормативних урядових актів, звіти міжнародних організацій, компаній та інших установ, публікації у фахових журналах, електронні економічні публікації, Інтернет ресурси.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити)

1. Теоретичні основи формування міжнародної конкурентоспроможності.
2. Агропромисловий комплекс України в умовах військових викликів.
3. Перспективи підвищення конкурентоспроможності АПК України на європейському ринку.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень). Графічний матеріал використано у другому розділі при аналізі сучасного стану АПК України та його ролі у національній економіці, оцінці конкурентних позицій української агропродукції на європейському ринку.

6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	ПІП, посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Селіщева А.В., професор	05.08.2025 р.	05.08.2025 р.
І розділ	Селіщева А.В., професор	05.08.2025 р.	05.08.2025 р.
ІІ розділ	Селіщева А.В., професор	08.09.2025 р.	08.09.2025 р.
ІІІ розділ	Селіщева А.В., професор	03.10.2025 р.	03.10.2025 р.
Висновки	Селіщева А.В., професор	03.10.2025 р.	03.10.2025 р.

7. Дата видачі завдання 24 червня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Термін виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Вибір теми	06.11.2024 –18.12.2024	виконано
2	Складання робочого плану	24.06.2025 р. –15.07.2025 р.	виконано
3	Підбір літератури та вивчення літературних джерел	22.07.2025 –30.07.2025	виконано
4	Складання плану	01.08.2025 р. –04.08.2025 р.	виконано
5	Виконання вступу	05.08.2025 р. – 08.09.2025 р.	виконано
6	Виконання розділу 1	05.08.2025 р. – 08.09.2025 р.	виконано
7	Виконання розділу 2	09.09.2025 р. – 03.10.2025 р.	виконано
8	Виконання розділу 3	04.10.2025 р. – 27.10.2025 р.	виконано
9	Формулювання загальних висновків	28.10.2025 р. –10.11.2025 р.	виконано
10	Подання роботи на кафедру на передзахист	11.11.2025 р.	виконано
11	Попередній захист роботи на кафедрі	12.11.2024 –22.11.2025	виконано
12	Оформлення роботи та проходження нормоконтролю	23.11.2025 р. –30.11.2025 р.	виконано
13	Одержання відгуку та рецензії	01.12.2025 –07.12.2025	виконано
14	Подання остаточного варіанту роботи на кафедру	05.12.2025 р..	виконано

Студент – дипломник _____ Сєдаков Є.О..

Керівник проєкту _____ Селіщева А.В..

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Селіщева А.В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 110 с., 20 рис., 10 табл., 80 джерел, 3 додатки.

Об’єкт дослідження – агропромисловий комплекс України як економічна система, що здійснює виробництво, переробку та експорт аграрної продукції.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та практичних основ забезпечення конкурентоспроможності агропромислового комплексу України на європейському ринку в умовах військових викликів.

Метою роботи є дослідження теоретичних засад та особливостей визначення рівня конкурентоспроможності агропромислового комплексу України на ринку ЄС в умовах військових викликів, проаналізувати основні фактори, що впливають на його експортний потенціал, та розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності та стабільності функціонування аграрного сектору в кризових умовах.

У роботі розглянуто поняття та теорії міжнародної конкурентоспроможності, сутність та фактори конкурентоспроможності АПК. Охарактеризовано методи оцінки міжнародної конкурентоспроможності. Здійснено аналіз сучасного стану АПК України та його ролі у національній економіці. Визначено конкурентні позиції української агропродукції на європейському ринку. Досліджено вплив військової агресії РФ на функціонування та конкурентоспроміть аграрного сектору. Визначено стратегії стійкості та адаптації АПК України в умовах війни з орієнтацією на європейський ринок. Сформульовано пропозиції щодо гармонізації українських стандартів із вимогами ЄС та розширення експортних можливостей.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ, МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНСТЬ, АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС, МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ, ЕКСПОРТ, ІМПОРТ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РИНОК, ГАРМОНІЗАЦІЯ СТАНДАРТІВ.

SUMMERY

Qualifying work: 110 pp., 20 figures, 10 tables, 80 sources, 3 appendices.

The object of research is the agro-industrial complex of Ukraine is an economic system that produces, processes and exports agricultural products.

The subject of research - a set of theoretical and practical foundations for ensuring the competitiveness of Ukraine's agro-industrial complex on the European market in the face of military challenges.

The purpose of the study is to study the theoretical foundations and features of determining the level of competitiveness of Ukraine's agro-industrial complex on the EU market in conditions of military challenges, to analyze the main factors affecting its export potential, and to develop practical recommendations for increasing the efficiency and stability of the functioning of the agricultural sector in crisis conditions.

The work examines the concepts and theories of international competitiveness, the essence and factors of the competitiveness of the agro-industrial complex. The methods of assessing international competitiveness are characterized. The current state of the agro-industrial complex of Ukraine and its role in the national economy are analyzed. The competitive positions of Ukrainian agricultural products on the European market are determined. The impact of the Russian Federation's military aggression on the functioning and competitiveness of the agricultural sector is studied. Strategies for the stability and adaptation of the agro-industrial complex of Ukraine in war conditions with an orientation to the European market are determined. Proposals are formulated for the harmonization of Ukrainian standards with EU requirements and the expansion of export opportunities.

COMPETITIVENESS, INTERNATIONAL COMPETITIVENESS, AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX, INTERNATIONAL TRADE, EXPORT, IMPORT, EUROPEAN MARKET, HARMONIZATION OF STANDARDS.

ЗМІСТ

Вступ 9

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ 13

1.1 Поняття та теорії міжнародної конкурентоспроможності 13

1.2 Сутність та фактори конкурентоспроможності агропромислового комплексу 19

1.3 Методи оцінки міжнародної конкурентоспроможності 26

Висновки до розділу 1 33

Розділ 2. АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ВИКЛИКІВ 34

2.1 Аналіз сучасного стану АПК України та його роль у національній економіці 34

2.2 Оцінка конкурентних позицій української агропродукції на європейському ринку 50

2.3 Вплив військової агресії РФ на функціонування та конкурентоспроміть аграрного сектору 66

Висновки до розділу 2 73

Розділ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АПК УКРАЇНИ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ 75

3.1 Стратегії стійкості та адаптації АПК України в умовах війни з орієнтацією на європейський ринок 75

3.2 Гармонізація українських стандартів із вимогами ЄС та розширення експортних можливостей 78

3.3 Напрями державної підтримки та підвищення ефективності аграрного виробництва 88

Висновки до розділу 3 94
ВИСНОВКИ 95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 98
ДОДАТКИ 107
ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ 110

ВСТУП

Агропромисловий комплекс України є ключовим сектором національної економіки та одним із провідних постачальників продовольства на європейський ринок. Умови повномасштабної війни суттєво трансформували логістичні маршрути, виробничі процеси, доступ до ресурсів і ринкову поведінку українських агропідприємств. Порушення ланцюгів постачання, блокування портів, зростання витрат, необхідність переходу на альтернативні шляхи експорту та зміна регуляторних умов у ЄС підвищили значущість досліджень, спрямованих на оцінку реальної конкурентоспроможності українського АПК.

У таких умовах аналіз здатності української агропродукції зберігати та посилювати свої позиції на ринку ЄС є вкрай важливим як для формування ефективної державної політики, так і для стратегічного планування підприємств галузі. Тому тема дослідження є актуальною та відповідає сучасним потребам економічного розвитку держави.

Вивченню проблем формування, функціонування, потенціалу та конкурентоспроможності експорту агропромислового комплексу присвячені праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема, Гайдуцького А., Кваші С., Людвіка І., Маліка М., Нужної О., Плотнікової М., Решитько Т., Транченка О., Школьного О., Шпикуляк О., Шпикуляк В., Юхновського О. та інших науковців. Проте в сучасних умовах, що характеризуються воєнними ризиками, порушенням логістичних ланцюгів та зміною економічних пріоритетів держави, питання функціонування АПК набуває особливої актуальності і вимагає подальшого дослідження.

Метою роботи є дослідження теоретичних засад та особливостей визначення рівня конкурентоспроможності агропромислового комплексу України на ринку ЄС в умовах військових викликів, проаналізувати основні фактори, що впливають на його експортний потенціал, та розробити

практичні рекомендації щодо підвищення ефективності та стабільності функціонування аграрного сектору в кризових умовах. Із загальної мети випливають такі завдання дослідження:

– розглянути поняття та теорії міжнародної конкурентоспроможності,

– розкрити сутність та фактори конкурентоспроможності АПК,

– охарактеризувати методи оцінки міжнародної конкурентоспроможності,

– здійснити аналіз сучасного стану АПК України та його ролі у національній економіці,

– визначити конкурентні позиції української агропродукції на європейському ринку,

– дослідити вплив військової агресії РФ на функціонування та конкурентоспроміть аграрного сектору,

– визначити стратегії стійкості та адаптації АПК України в умовах війни з орієнтацією на європейський ринок,

– сформулювати пропозиції щодо гармонізації українських стандартів із вимогами ЄС та розширення експортних можливостей.

– виокремити напрями державної підтримки та підвищення ефективності аграрного виробництва.

Об’єкт дослідження – агропромисловий комплекс України як економічна система, що здійснює виробництво, переробку та експорт аграрної продукції.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та практичних основ забезпечення конкурентоспроможності агропромислового комплексу України на європейському ринку в умовах військових викликів.

Методи дослідження. Дослідження базується на використанні методів: системно-логічний метод (для уточнення термінів дослідження); метод теоретичного узагальнення (при вивченні результатів дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених); методи обробки інформації (групування, графічне і табличне подання даних); методи економічного та статистичного

аналізу (для дослідження стану експорту продукції АПК в Україні); статистико-економічний метод (збір, обробка статистичних даних, дослідження динаміки економічних параметрів експорту аграрного сектора); економіко-математичний метод (визначення конкурентних переваг аграрного сектора економіки на міжнародному ринку); методи аналізу та синтезу (для запропонованих науково-практичних рекомендацій щодо перспектив підвищення конкурентоспроможності експорту продукції АПК); абстрактно-логічний метод (для формулювання висновків).

Інформаційною базою для написання кваліфікаційної роботи магістра склало широке коло вітчизняних та зарубіжних монографічних досліджень та наукових публікацій, матеріали Державної служби статистики України, законодавчі та нормативні акти України (закони України, укази Кабінету Міністрів України), праці відомих фахівців з дослідження конкурентоспроможності України, інші спеціальні та науково-практичні інформаційні джерела за темою кваліфікаційної роботи, особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленому дослідженні теоретичних основ оцінювання конкурентоспроможності АПК з урахуванням воєнних ризиків, нестабільності логістики та зміни торговельних режимів між Україною та ЄС, а також розробці науково-практичних рекомендацій щодо визначення шляхів забезпечення конкурентних переваг. Наукову новизну засвідчують такі конкретні наукові результати:

удосконалено:

– основні напрями вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності експорту продукції АПК України;

отримало подальший розвиток:

– аналіз потенціалу зовнішньої торгівлі продукцією агропромислового комплексу України в умовах глобальної конкуренції та військових ризиків, що дозволяє виділити пріоритетні напрями, зокрема

переорієнтацію з експорту сировини на експорт готових харчових продуктів на ринки ЄС;

– розробка науково-практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності українського аграрного експорту з урахуванням специфіки європейського ринку та наслідків воєнного конфлікту;

– оцінка перспектив розвитку експорту органічної та сертифікованої продукції АПК України з акцентом на задоволення стандартів ЄС та адаптацію до умов військових викликів.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені підходи мають практичну цінність і можуть стати основою для зміцнення позицій української агропромислової продукції на ринку ЄС, мінімізації збитків у воєнний період та формуванню довгострокових конкурентних переваг.

Апробація результатів роботи. Основні положення та висновки кваліфікаційної роботи представлені у матеріалах IV Міжнародної науково-практичної конференції «Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри» (м.Харків), опублікові тези на тему «Міжнародна цінова політика в аграрному секторі: тенденції та виклики 2025 року». У збірнику наукових праць «Соціально-гуманітарний вісник» опубліковано статтю на тему «Конкурентні позиції української агропродукції на європейському ринку».

Структура роботи складається зі вступу, в якому обгрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету та завдання; трьох розділів, перший з яких присвячено дослідженню теоретичних основ формування міжнародної конкурентоспроможності, другий – аналізу агропромислового комплексу України в умовах військових викликів, а третій – перспективам підвищення конкурентоспроможності АПК України на європейському ринку. Завершують роботу узагальнюючі висновки за результатами дослідження, список використаних джерел та додатки.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

1.1 Поняття та теорії міжнародної конкурентоспроможності

Міжнародна конкурентоспроможність є актуальним, складним та багатогранним поняттям, особливо враховуючи, що процес глобалізації змінює конкурентний ландшафт. Вона також стала центральною метою національних економічних політик та стратегій, що дозволяє визначити перспективні напрями розвитку країни, оскільки саме міжнародна конкурентоспроможність характеризує здатність економіки досягати стійкого економічного зростання в середньостроковій та короткостроковій перспективі.

Незважаючи на свою високу популярність, міжнародну конкурентоспроможність описують як найбільш незрозуміле поняття в економіці [1]. Основною проблемою є велика кількість її визначень у літературі. Поняття «міжнародна конкурентоспроможність» охоплює низку досліджень на мега-, макро-, мецо- та мікро- рівнях. Все це означає, що поняття міжнародної конкурентоспроможності є «невловими, оскільки воно не має чітко визначеного значення і не охоплюється однозначними факторами» [2].

Наразі триває дискусія щодо міжнародної конкурентоспроможності, яка ґрунтується на безлічі концепцій, часто без будь-якої чіткої теоретичної основи. Тож загальноприйнятої теорії не існує. Згідно з Бофінгером [3], основною причиною цієї невловимості є брак аналізу взаємозв’язку між теоріями міжнародної торгівлі та іншими теоріями, наприклад, міжнародною монетарною економікою. Концепція міжнародної конкурентоспроможності, ймовірно, розташована в межах цієї області взаємодії.

Отже, існує потреба у всебічному огляді підходів до визначення поняття міжнародної конкурентоспроможності, спираючись на джерела різних концепцій міжнародної конкурентоспроможності.

Насамперед, зазначимо, що національна конкурентоспроможність зазвичай асоціюється з високим рівнем життя та географічними характеристиками, які стимулюють зростання та процвітання в довгостроковій перспективі [4].

Існують два конкуруючі підходи визначення конкурентоспроможності: підхід, заснований на витратах та частці ринку, та підхід, заснований на продуктивності.

Обговорення конкурентоспроможності вперше розпочалося в 1980-х роках, коли конкурентоспроможність США була оскаржена зростанням міжнародної конкуренції з боку таких країн, як Японія. Тоді конкурентоспроможність асоціювалася з нижчими витратами на робочу силу та політикою країни базування, яка захищала та допомагала компаніям завойовувати частки ринку як на внутрішньому, так і на світовому ринках (підхід, заснований на витратах та частці ринку). Тобто, низькі витрати на робочу силу та сприятлива політика країни базування розглядаються як ознаки конкурентоспроможності, що призводять до зниження безробіття, зростання експорту, зростання прямих іноземних інвестицій та сталого платіжного балансу [5].

Підхід визначення конкурентоспроможності, що базується на продуктивності, визначає продуктивність як центральну рушійну силу конкурентоспроможності та процвітання [4, 6, 7, 8]. П. Кругман [6, 7] і М. Портер [8] формують основи сучасних рамок конкурентоспроможності в економічній та управлінській літературі, безпосередньо пов’язуючи конкурентоспроможність з продуктивністю. Крім того, Звіт про глобальну конкурентоспроможність визначає конкурентоспроможність як «сукупність інституцій, політик та факторів, що визначають рівень продуктивності економіки, що, у свою чергу, визначає рівень процвітання, якого може

досягти країна» [9]. Порівняно з конкурентоспроможністю, що базується на витратах та частці ринку, яка може бути короткочасною, конкурентоспроможність, що базується на продуктивності, зосереджена на довгостроковому зростанні країни з перспективою майбутнього розвитку.

Визначення конкурентоспроможності на рівні галузі та фірми є подібними. Як на рівні галузі, так і на рівні фірми конкурентоспроможність визначається як здатність галузі або фірми виробляти та продавати продукти та послуги вищої якості, з нижчими витратами та кращими інноваціями, ніж її вітчизняні та міжнародні конкуренти, та краще задовольняти потреби різних інших зацікавлених сторін, таких як забезпечення вищої прибутковості для акціонерів та забезпечення безпечного робочого місця для працівників [10, 11, 12].

Для глибшого розуміння сутності міжнародної конкурентоспроможності варто розглянути еволюцію теорій, що приділяли увагу цьому поняттю.

Дослідження міжнародної конкурентоспроможності сягають «теорії абсолютних переваг» Адама Сміта та «теорії порівняльних переваг» Давіда Рікардо [13, 14]. Подальші дослідження зосереджені на визначенні торговельних потоків з точки зору порівняльних переваг, з особливим акцентом на альтернативних витратах виробництва різних товарів на внутрішньому ринку. Наприклад, «теорія Хекшера-Оліна» [15, 16] стверджує, що порівняльна перевага між країнами є результатом їхніх відмінностей у великій кількості природних ресурсів та факторів виробництва. Теорія припускає, що країна повинна спеціалізуватися на виробництві та експорті продукції, яка потребує більш інтенсивного використання місцевих факторів виробництва. Пізніші дослідження розділяють капітал на людський капітал (кваліфіковану працю) та фізичний капітал і досліджують їх більш глибоко [17, 18].

Фундаментальна робота Познера (1961) зміщує увагу з міжгалузевих альтернативних витрат і стверджує, що одним з головних джерел переваги

країни є її відносне технологічне становище порівняно з конкурентами [19]. Після Познера ряд літературних праць дотримується теорії технологічного розриву в міжнародній торгівлі, тобто торговельні потоки в першу чергу зумовлені поширеною технологічною асиметрією між країнами. Наприклад, Б. Амабл та Б. Верспаген [20] вказують на те, що технологічні потужності (патенти та інвестиції в технології) є основними визначальними факторами у формуванні динаміки експорту. «Теорія життєвого циклу продукту» Р.Вернона [21] також вносить свій вклад у літературу про технологічний розрив, стверджуючи, що порівняльна перевага може бути перенесена з розвинених країн до країн, що розвиваються, через потік технологій з часом. Д. Одретш та М. Фельдман [13] йдуть цим шляхом, зосереджуючись на ефектах досліджень та розробок.

Сучасні теорії конкурентоспроможності побудовані на роботах Діксіта та Стігліца і Кругмана. Діксіт та Стігліц [13] моделюють недосконалу конкуренцію з високо диференційованими продуктами та кривими попиту, що спадають. П. Кругман стверджує, що на недосконалому конкурентному ринку зростання віддачі від масштабу [22] – тобто продуктивність – визначає торговельні переваги та напрямок експорту. Подальші дослідження пов'язали конкурентоспроможність з місцем виробництва, продуктивністю та зростанням торгівлі та внутрішнім екологічним регулюванням.

У літературі з менеджменту теорії міжнародної конкурентоспроможності базуються на моделі діаманту М. Портера [8]. Модель ілюструє чотири специфічні для країни детермінанти конкурентоспроможності – забезпеченість факторами виробництва, умови попиту, пов’язані та допоміжні галузі (кластери), а також стратегію, структуру та суперництво фірми – з двома зовнішніми факторами – випадковістю та урядом. Ця модель пояснює фактори, які роблять країну успішною базою для певної галузі, та як фірми можуть скористатися сприятливими умовами. Подальший розвиток моделі діаманту включає як внутрішні, так і міжнародні діаманти та робить акцент на прямих іноземних

інвестиціях (ПІІ) країни. Науковці Мун та Чо [23] додають до Діамантової моделі чотири змінні, пов’язані з людськими ресурсами – працівники, політики і бюрократи, підприємці та фахівці. Модель «подвійного діаманта» інтегрує міжнародний контекст моделі подвійного діаманта та людські фактори, і тому охоплює чотири виміри: внутрішні фізичні фактори, внутрішні людські фактори, міжнародні фізичні фактори та міжнародні людські фактори. На рівні галузі та фірми компанії повинні скористатися перевагами конкурентоспроможності своєї країни [8].

Проведене дослідження показало, що в наукових працях здебільшого розглядається ресурсний підхід до конкурентоспроможності, тобто конкурентоспроможність фірми – це поєднання ресурсів та можливостей фірми використовувати ці ресурси. Ресурсний підхід можна вважати тісно пов’язаним з діамантовою моделлю Портера, розглядаючи забезпеченість факторами, умови попиту та кластери як ресурси, а стратегію, структуру, суперництво та взаємодію фірми в її кластерах – як можливості використовувати ресурси.

Хоча і прослідковується спільна думка щодо ресурсоорієнтованого підходу, проте ресурси та можливості моделюються різними способами. Наприклад, Прахалад та Хамел [13] припускають, що конкурентоспроможність фірми в короткостроковій перспективі є результатом цінових та експлуатаційних характеристик її існуючих продуктів; а в довгостроковій перспективі випливає зі здатності фірми створювати продукти з нижчою вартістю та швидше, ніж конкуренти.

В межах ресурсного підходу до конкурентоспроможності варто виділити напрямок досліджень зосереджений на інноваціях та підприємництві. Ма та Ляо [24] моделюють три джерела конкурентоспроможності фірми:

– технологічний потенціал (дослідницько-конструкторські можливості та виробничі потужності),

– здатність використовувати ресурси (технологічне навчання, людські ресурси),

– управлінські здібності (організаційні та маркетингові).

Науковці, розробляючи систему конкурентоспроможності для малих та середніх підприємств (МСП), стверджують, що, окрім загальних факторів, що застосовуються до всіх фірм, такі підприємницькі якості, як досвід, знання та навички, є особливо важливими для малих і середніх підприємств. Вони припускають, що МСП необхідно зосередитися на розвитку підприємницьких компетенцій для досягнення конкурентоспроможності. Подальші роботи моделюють конкурентоспроможність малих і середніх підприємств як результат інноваційності бізнесу, інтернаціоналізації, а також формальних і неформальних мереж.

Проведений аналіз наукових джерел, дозволяє виокремити дві категорії факторів міжнародної конкурентоспроможності: макроекономічні умови та мікроекономічні стратегії.

Макроекономічні умови створюють контекст, який формує можливості для конкурентоспроможності на національному, регіональному та кластерному рівнях, а також є основою для конкурентоспроможності на рівні фірм. До макроекономічних факторів відносяться: інституції (наприклад, правила та нормативні акти), економічна та фінансова політика, фізична інфраструктура та географічні фактори. Мікроекономічні стратегії мають прямий вплив на конкурентоспроможність фірми та включають такі фактори, як складність стратегій та діяльності фірми, а також її взаємодія з іншими фірмами (тобто кластерами). Макроекономічні умови визначають факторний запас, умови попиту та структуру кластерів та суперництва, тоді як мікроекономічні здебільшого пов’язані зі стратегією, структурою фірми, її реакцією на суперництво та взаємодією всередині кластерів.

Тож, узагальнюючи отримані результати дослідження, поділяємо позицію науковця Дж. Майера [25] щодо сутності міжнародної конкурентоспроможності: «Міжнародна конкурентоспроможність –

порівняльна (зі змінами провідних конкурентів і ринків) та системно виявлена, що формується, розвивається зсередини стійка здатність товаровиробника до методичного комплексного нарощування власних конкурентних переваг для прискореного й економічного забезпечення міжнародної переваги та планомірного випередження лідерів світового ринку на користь більш повного задоволення (у рамках правових, етичних й екологічних норм) матеріальних і соціальних потреб (працівників, споживачів, інвесторів, власників)».

1.2 Сутність та фактори конкурентоспроможності агропромислового комплексу

Стратегічними завданнями агропромислового комплексу України є забезпечення стабільного зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, гарантування продовольчої та сировинної забезпеченості держави, а також координація діяльності всіх галузей для досягнення високих кінцевих результатів.

Формування стійких конкурентних переваг у сфері експорту продукції вітчизняних сільськогосподарських підприємств є ключовою умовою підвищення загальної конкурентоспроможності аграрного сектору економіки, що, у свою чергу, сприяє зміцненню продовольчої безпеки країни.

Конкурентоспроможність агропромислового комплексу виступає комплексною характеристикою, яка відображає його можливість ефективно змагатися на внутрішньому та міжнародному ринках, адаптуючись до змінних економічних умов і вимог глобальної конкуренції.

Для забезпечення комплексності дослідження і практичного виявлення та узагальнення конкурентних переваг аграрного сектора слід виходити з базових положень теорії конкуренції. Аналіз публікацій як вітчизняних

вчених, так і зарубіжних дозволяє стверджувати, що, при визначенні ролі конкурентних переваг галузі використовується універсальний підхід, виходячи з того, що конкуренція (від лат. concurentia – стан, зіткнення, боротьба) відображає основний зміст економічної системи та ґрунтується на ринкових механізмах. Інтенсивність конкуренції в галузі, як відмічає М. Портер «..не є ані збігом обставин, ані невезінням. Швидше, конкуренція в галузі виростає з фундаментальної економічної структури останньої і означає щось значно більше, ніж поведінка існуючих конкурентів» [26]. При цьому не всі галузі мають однаковий потенціал, вплив чинників коливається по галузях від більш інтенсивного до відносно незначного. Конкурентоспроможність агропромислового комплексу (галузі) – це узагальнюючий, підсумковий показник стійкої роботи підприємств галузі, здатних забезпечувати високий рівень доходу і зайнятості в регіоні на стабільній довгостроковій основі в умовах внутрішньої та зовнішньої конкуренції, ефективно використовуючи технологічний, людський і фізичний капітал [27].

Визначальним чинником забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора є його позиціонування як на міжнародному, так і на внутрішньому ринках. На глобальному рівні ключовими індикаторами виступають ступінь експортної орієнтації виробництва, частка агропродовольчого експорту у загальних обсягах виробництва та динаміка його зростання. А на внутрішньому ринку важливими є рівень проникнення імпортної продукції та здатність національних виробників конкурувати із зарубіжними постачальниками. До цього додаються технологічний розвиток галузі, ступінь концентрації виробництва та наявність потужних, ефективних компаній, здатних представляти країну на зовнішніх ринках.

Специфіка сільськогосподарського виробництва, а також складність механізмів здійснення експортно-імпортних операцій зумовлюють певні відмінності в інтерпретації поняття конкурентоспроможності. О. Школьний, аналізуючи питання формування стратегії розвитку експортно орієнтованих

галузей АПК України, визначає конкурентоспроможність як здатність аграрних підприємств ефективно протистояти конкурентам, забезпечуючи довгострокову та прибуткову присутність на цільовому ринку з урахуванням усіх юридичних та адміністративних вимог [28].

На думку М. Плотнікової «оптимізація механізму забезпечення конкурентних переваг підприємництва в агробізнесі України за сучасних викликів має бути зосереджена на розвитку високоякісної та безпечної продукції, яка відповідає міжнародним стандартам та вимогам споживачів, а також використовує переваги українського природного потенціалу та ресурсної бази» [29].

Узагальнюючи наявні теоретичні та практичні напрацювання у сфері конкурентоспроможності й беручи до уваги актуальність зміцнення позицій вітчизняного аграрного сектору як ключового напряму економічного розвитку, можна стверджувати, що конкурентоспроможність агропромислового комплексу – це інтегрована характеристика, що поєднує виробничо-економічні та природно-ресурсні параметри функціонування галузі. Саме їх сукупна дія забезпечує формування стійких конкурентних переваг агропродовольчої продукції та максимально повне задоволення споживчого попиту як на національному, так і на світовому ринках.

Розвиток теорії конкурентоспроможності носить критеріальний характер (рис. 1.1), а центральним напрямом у цьому процесі є формування та використання конкурентних переваг, без яких унеможливлюється швидке реагування галузі на зміни європейських та світових ринків.

Втримання конкурентних переваг в аграрному секторі надзвичайно складний процес, оскільки стан галузі та характер виробничих процесів суттєво залежать від природно-кліматичних умов. Разом з тим, в умовах глобалізації України та членства її в СОТ необхідно повною мірою усвідомлювати слабкі сторони аграрної економіки.

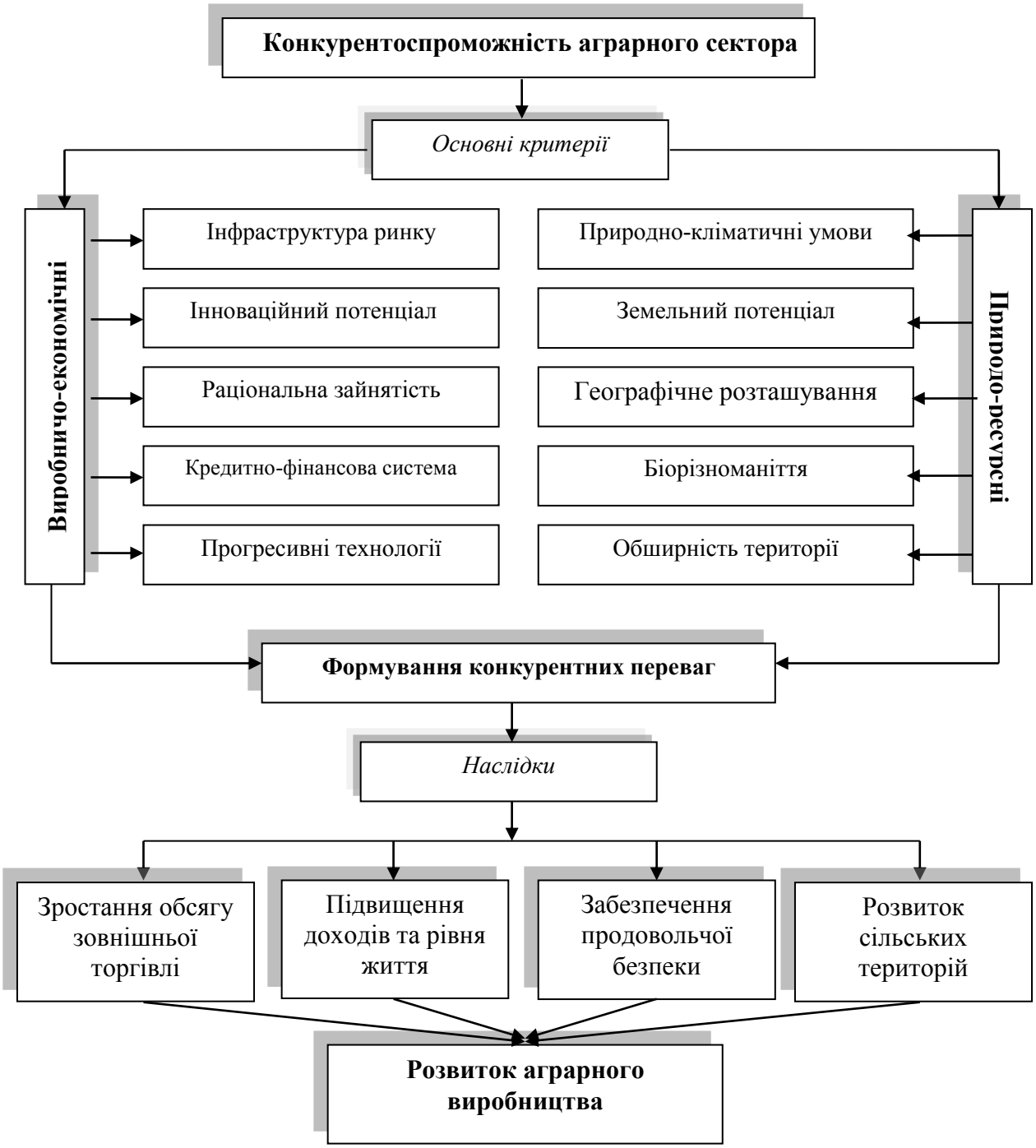

Рисунок 1.1 – Механізм формування конкурентних переваг в аграрному секторі економіки

Джерело: розроблено автором на основі [30, 31]

До них, насамперед, відносяться втрати від війни, криза ресурсного потенціалу та складний фінансовий стан сільськогосподарських

товаровиробників, нерозвиненість ринкової та виробничої інфраструктури, загострення соціальних проблем у сільській місцевості, недостатність державного регулювання та підтримки аграрного виробництва. Економічні та інвестиційні умови, у яких відбувається діяльність вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, не можна поки що порівняти з умовами, створеними для фермерів в країнах ЄС.

Системний підхід до оцінки конкурентоспроможності дозволяє сформулювати групи факторів конкурентоспроможності, що ґрунтуються як на загальноекономічних характеристиках продукції сільського господарства, так і специфічних особливостях її виробництва.

Більшість учених сходяться на тому, що основними факторами є якість, ціна і попит. Чим точніше і правильніше розраховуються ці показники, тим вірніше буде оцінка конкурентоспроможності, що у важких умовах ринку є умовою виживання виробників.

Проведений аналіз економічної літератури дозволяє стверджувати про існування різної класифікації факторів конкурентоспроможності залежно від ознак їх розподілу.

Зокрема, за об’єктом дослідження виділяють такі фактори: ті, що залежать від технології; які належать до сфери виробництва; що стосуються реалізації продукції; які входять до сфери маркетингу; що відносяться до професійних навичок; пов’язані з організаційними можливостями. За природою виникнення фактори поділяються на основні та розвинуті; загальні та спеціалізовані; природні та штучно створенні. Існує також класифікація за ознакою керованості: контрольовані і неконтрольовані; керовані та некеровані; за сферою дії – зовнішні та внутрішні; за рівнем спеціалізації – інтегральні та специфічні; за конкурентним рівнем – мікрорівневі, мезорівневі, макрорівневі. Узагальнено фактори конкурентоспроможності підприємств можна поділити на зовнішні та внутрішні [31, 32].

Узагальнюючи, фактори конкурентоспроможності можна об’єднати в чотири великі групи (рис. 1.2): нормативно-правові, техніко-економічні, комерційні і інформаційні.

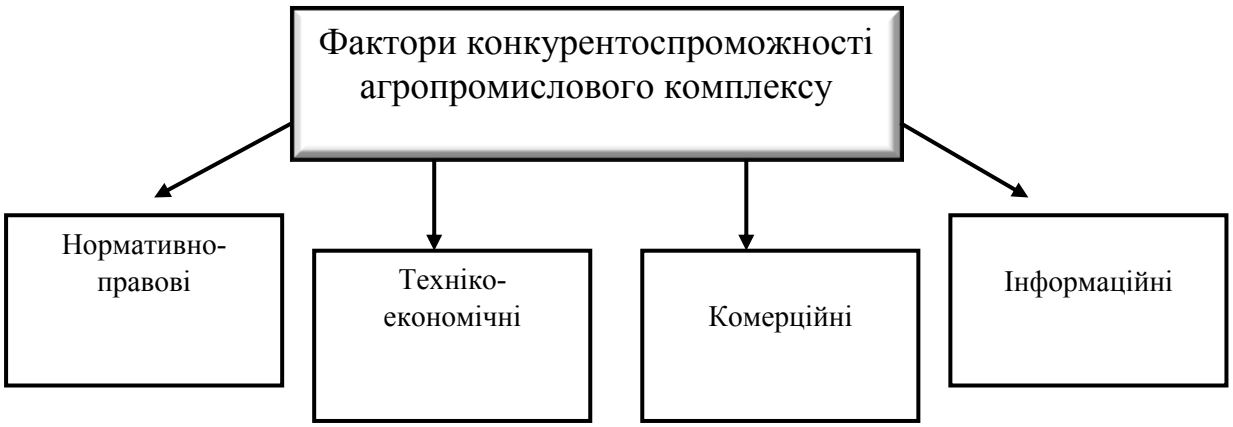

Рисунок 1.2 – Фактори конкурентоспроможності АПК

Джерело: складено на основі [31, 32]

Нормативно-правові фактори визначають, що продукція, котра поставляється на ринок, повинна обов’язково відповідати державним стандартам санітарним правилам і іншим юридичним нормам країни або міждержавного ринку, куди цей товар поставляється. Оцінка дається в альтернативній формі: «відповідає» або «не відповідає». У останньому випадку унеможливлюється реалізації продукції на даному ринку, тобто втрачає зміст процедура оцінки її конкурентоспроможності.

Техніко-економічні фактори конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції включають якість, витрати на виробництво, витрати на переробку. При цьому слід враховувати, що в категорії якість інтегрується безліч параметрів, що залежать, як від внутрішніх, так і від зовнішніх умов виробництва. Прояв зовнішніх умов виробництва може виражатися, наприклад, в екологічної продукції, оскільки якість земельних ресурсів, природні фактори, навколишнє середовище відносяться до важко регулюючих факторів виробництва і можуть істотно вплинути і на економічні фактори – витрати на виробництво і переробку продукції.

Комерційні фактори пов’язані з умовами реалізації товару на даному ринку. Це, насамперед кон’юнктура ринку (співвідношення попиту і пропозиції, гострота конкуренції). Велике значення мають національні та регіональні особливості ринку.

До комерційних факторів відноситься також система просування та збуту товару: наявність і стан дилерської мережі, наявність та якість зворотного зв’язку виробника з торговими точками і споживачами, надійність поставок і системи розрахунків.

Інформаційні фактори конкурентоспроможності включають в себе якість інформації про товар і його конкурентні переваги. Інформація для споживача в залежності від виду і часу виробництва може бути представлена текстом і (або) маркуванням на упаковці, етикеткою, сертифікатом виробництва. Важливим інформаційним ресурсом підвищення конкурентоспроможності служить реклама. До першорядних інформаційних складових конкурентоспроможності відносяться імідж товару, популярність і репутація виробника.

Таким чином, на основі дослідження базових положень теорії конкуренції узагальнено сутність поняття конкурентоспроможність агропромислового сектора економіки, яке означає сукупність виробничо-економічних та природо-ресурсних критеріїв, завдяки яким досягаються певні конкурентні переваги агропродовольчої продукції та якнайповніше задоволення споживчого попиту на неї в умовах внутрішнього та світового ринків. Центральним напрямом конкурентоспроможності АПК є формування та використання конкурентних переваг, без яких унеможливлюється швидке реагування галузі на зміни європейських ринків.

Розв’язання проблем підвищення конкурентоспроможності АПК потребує розробки комплексної методики оцінки його конкурентних переваг, що дозволить виявити пріоритетні напрями їх використання у зовнішньоторговельних стосунках з зарубіжними країнами, що буде нами досліджено в наступному підрозділі.

1.3. Методи оцінки міжнародної конкурентоспроможності

Аналіз та оцінка міжнародної конкурентоспроможності сільськогосподарських секторів окремих країн є темами, що цікавлять багатьох дослідників, а спектр аналітичних підходів та методів дослідження, що використовуються, є дуже різноманітним. Деякі автори базують свої дослідження на відомих та перевірених методах вимірювання, таких як індекс Баласси, індекс відносних торговельних переваг, індекс частки експортного ринку, індекс торговельного покриття, відносні показники експорту та імпорту, індекс спеціалізації експорту, міжкраїнні індекси відносної конкурентоспроможності та індекс Грубеля-Лойда [33, 34, 35], тоді як інші використовують складніші математичні інструменти, такі як аналіз постійної частки ринку [36], модель мультиплікативної конкурентної взаємодії [37], модель піраміди конкурентоспроможності або аналіз головних компонент. Деякі автори зосереджуються на визначенні факторів, що впливають на конкурентоспроможність сільськогосподарського сектору в окремих країнах, розробляючи власні показники конкурентоспроможності та передові корисні утиліти, наприклад, враховуючи вплив сектору на природне середовище [38]; інші пропонують аналіз, заснований на методі кластеризації, який зосереджується на розділенні внутрішньо однорідних та зовнішньо неоднорідних груп країн на основі їхнього сільськогосподарського потенціалу [39]. Крім того, деякі дослідники будують власні, часто передові, індекси.

У літературі щодо кількісних показників конкурентоспроможності використовуються також Гіпотетичний індекс експорту, який розраховується як добуток обсягу експорту даного продукту в базовий період та темпів зростання світового експорту цього продукту між базовим періодом та періодом дослідження, і також Індекс коригування структури експортної пропозиції, який оцінює відповідність структури експортної пропозиції

структурі попиту на імпорт. До загальновживаних кількісних показників також належать індекс експортної орієнтації, який відображає частку експорту у виробництві, та індекс проникнення імпорту, який вимірює частку імпорту в постачанні певного продукту або групи продуктів. Пропозиція визначається як виробництво плюс торговельний баланс.

Однак, фундаментальним викликом для сучасних досліджень конкурентоспроможності є необхідність врахування реалій, сформованих впливом глобалізації на ринок. З розвитком міжнародного бізнес-середовища та посиленням глобалізації значення цього явища зростає в усіх секторах економіки, включаючи сільськогосподарський сектор [40]. Враховуючи широкий спектр конкуренції, немає єдиної думки щодо того, як її вимірювати. Однак, за даними Європейської Комісії, продуктивність вважається найнадійнішим довгостроковим показником конкурентоспроможності. В останні роки глобалізований ринок продовольства стає дедалі більш нестабільним через зростаюче переплетення торговельних зв'язків між країнами, поширення наслідків економічних криз у всьому світі, коливань цін на продукти харчування, торговельного регулювання та обмежень, а також багатьох інших.

Найчастіше для оцінки міжнародної конкурентоспроможності використовуються показники щодо окремих продуктів та груп продуктів. Ці показники дозволяють комплексно оцінити конкурентоспроможність досліджуваних продуктів.

Інтерпретація рівня та кількісних змін показників міжнародної конкурентоспроможності, отриманих з теорії зовнішньої торгівлі, повинна ґрунтуватися на концепціях конкурентоспроможності, що кореняться в теорії економічного зростання. Тому необхідно враховувати розміри та зміни попиту на внутрішньому ринку та прибутковість експортно-орієнтованого виробництва порівняно з розміщенням на внутрішньому ринку. Це головним чином стосується показника частки експорту у внутрішньому виробництві та, як наслідок, інших показників, що ілюструють зовнішньоторговельні

відносини та відмінності в динаміці зростання експорту в різних країнах, групах та в глобальному масштабі. Зменшення частки експорту у внутрішньому виробництві не обов'язково свідчить про зниження конкурентоспроможності сектору та його продукції, якщо розміщення продукції на внутрішньому ринку є більш вигідним.

Щодо напівфабрикатів, зменшення частки експорту у виробництві слід позитивно оцінювати, якщо відбувається збільшення виробництва товарів з вищою доданою вартістю, які розміщуються на внутрішньому ринку або експортуються. Очевидно, що оцінка міжнародної конкурентоспроможності повинна проводитися з урахуванням «однорідної» продукції з подібними якісними характеристиками. Це також стосується показників собівартості, зокрема показника торгівлі.

З точки зору оцінки конкурентоспроможності, підвищення рівня показників умов торгівлі можна оцінити позитивно, коли швидше зростання експортних цін порівняно з імпортними є результатом сприятливого зростання експортних цін, вигідних змін у географії експорту або пошуку дешевших джерел імпорту, а також успіхів у зниженні виробничих витрат. Однак оцінка може бути негативною, коли відносно високе зростання експортних цін є результатом зростання собівартості одиниці продукції, що часто відбувається в країнах, які поступово втрачають порівняльні переваги, що виникають через відносну велику кількість факторів виробництва. Це стосується, перш за все, сировини та продукції низького ступеня переробки.

Стосовно таких товарів ключовими факторами, що визначають конкурентну позицію у світовому експорті, є лідерство за ціною та витратами.

Незважаючи на широко визнану необхідність співвіднесення показників конкурентоспроможності з окремими, відносно однорідними продуктами, також доцільно визначати їх рівень та зміни стосовно продуктів з окремих секторів. Однак це має стосуватися продуктів, які характеризуються прямою конкурентоспроможністю. У садівничому секторі

це може включати групу фруктів та овочів помірного поясу або продукти їх переробки, враховуючи явище імпорту на експорт або реекспорт. Це стосується як кількісних, так і собівартісних показників [40].

Рівень та зміни показників конкурентоспроможності для відносно однорідних товарних груп залежать не лише від рівнів вартості окремих позицій, а й від усієї сукупності конкурентних інструментів, включаючи зміни у матеріальній та географічній структурі зовнішньої торгівлі. Також необхідно враховувати ситуації, коли несприятливі показники конкурентоспроможності, розраховані для одного товару, призводять до можливостей досягнення сприятливих результатів щодо іншого товару (або товарів) у межах усієї аналізованої товарної групи.

Наприклад, незначне зниження конкурентоспроможності фруктів, призначених для переробки, може сприяти підвищенню конкурентоспроможності продукції, виготовленої з них. Під час аналізу показників, що враховують взаємозв`язок між експортом та імпортом свіжих фруктів, важливо враховувати сезонність виробництва в аналізованих країнах.

Також можливо оцінити міжнародну конкурентоспроможність усіх продуктів, що належать до певного сектору, на основі кількісних. У галузях з великомасштабним імпортом продукції, що не виробляється всередині країни (наприклад, у садівничому секторі – тропічні фрукти), і де імпорт відіграє значну роль в експорті та реекспорті, висновки про конкурентоспроможність усього сектору на основі рівня та змін показників можуть призвести до неправильних висновків.

Міжнародна конкурентоспроможність окремих секторів економіки в різних країнах досліджується та оцінюється з точки зору продукту. Такий підхід до оцінки конкурентоспроможності, що базується на продукті, є центральним у теорії міжнародної торгівлі. Показники, розраховані для окремих продуктів та їх відповідних груп, зазвичай називають показниками конкурентної позиції ex-post або показниками конкурентоспроможності у

вузькому сенсі. Ці показники надають цінну інформацію про відносну ефективність та ринкове позиціонування продуктів у світовому економічному ландшафті, тим самим сприяючи формулюванню стратегічної політики та рішень, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності.

Основним показником міжнародної конкурентоспроможності слід вважати частку товарів або їх груп у світовому, регіональному або країно-специфічному експорті/ Звичайно, це стосується країн, які є значними гравцями у світовому експорті.

$$\mathrm{MS}_k = \frac{\mathrm{X}_k}{\mathrm{X}_w},$$

де X_k – експорт країни k,

X_w – світовий, регіональний або експорт інших країн.

Зазвичай в оцінках зовнішньої конкурентоспроможності використовується індекс виявлених порівняльних переваг (RCA), запропонований Балассою [41]. Цей показник являє собою відношення двох частин. Перша частка представляє собою відношення експорту даного продукту або групи продуктів до загального експорту в аналізованій країні, регіоні або світі (по суті, показник MS). Друга частка – це відношення загального експорту даної країни до загального експорту в іншій країні (за винятком даного продукту), групі та/або світі.

$$\mathrm{RCA} = \frac{\mathrm{X}_{ik}}{\mathrm{X}_n} \Big/ \frac{\sum_i \mathrm{X}_{jk}}{\sum \mathrm{X}_{jn}},$$

де X – експорт;

i, j – категорії товарів;

k, n – країни, групи та світ.

Значення індексу вище 1 вказує на те, що аналізована країна має порівняльну перевагу в даному продукті порівняно зі світом, регіонами чи

іншими країнами. Індикатор, розроблений Балассою на основі критерію експорту, по суті відображає всі фактори, що визначають його рівень.

До загальновживаних кількісних показників, пов'язаних із зовнішньою торгівлею, також належать торговельний баланс товарів або товарних груп певного сектору та коефіцієнт покриття експортом імпортом (CR), який визначається за такою формулою:

$$CR = \frac{\mathrm{X}_i}{\mathrm{M}_i} * 100\% ,$$

де X – експорт;

M – імпорт;

i – категорії товарів.

Ще одним важливим фактором є індекс Грубеля-Ллойда внутрішньогалузевої торгівлі. Індекс Грубеля-Ллойда (GL_{k}) визначається за такою формулою:

$$GL_{\mathrm{k}} = \frac{(\mathrm{X}_{\mathrm{i}k} + M_{\mathrm{i}k}) - (\mathrm{X}_{\mathrm{i}k} - M_{\mathrm{i}k})}{(\mathrm{X}_{\mathrm{i}k} + M_{\mathrm{i}k})}$$

де X – експорт;

M – імпорт;

i – категорії товарів;

k – країни.

Він показує перетин між експортними та імпортними потоками товарів у певному секторі. Високий рівень індексу GL_{k} вважається ознакою здатності країни задовольняти попит іноземних клієнтів [42] та стійкості сектору до імпортної продукції.

Найпоширенішим показником конкурентної позиції серед показників співвідношення собівартості та ціни є умови торгівлі (ТоТ). Цінові умови торгівлі виражають зміни експортних цін відносно змін імпортних цін. Значення цього показника отримують шляхом ділення двох коефіцієнтів. Перший коефіцієнт відображає співвідношення між середніми експортними та імпортними цінами в аналізованому періоді, тоді як другий коефіцієнт відображає співвідношення між цими цінами в базовому періоді.

$$\text{To T} = \frac{\text{P}_x^t}{\text{P}_m^t} \; / \; \frac{\text{P}_x^0}{\text{P}_m^0},$$

де P_x – середні експортні ціни даного товару та/або їх груп у аналізованій країні;

P_m – середні імпортні ціни;

o – базовий період;

t – аналізований період.

Збільшення рівня цього показника означає, що ціни на експортну продукцію з даної країни зросли більше протягом порівнюваних періодів, ніж ціни на імпортну продукцію; це співвідношення цін на вітчизняну продукцію, помножених на обмінний курс, та цін на імпортні товари.

Безперечно, перелік показників конкурентоспроможності можна розширити такими показниками, які мають відносно прості формули та інтерпретації: частка продукції з вищим ступенем переробки в експорті сектору (головним чином у сільськогосподарському секторі) – збільшення цього показника відображає успішність інструментів конкурентоспроможності, що належать до групи активних факторів конкурентоспроможності, що значною мірою залежать від якості людського капіталу; географічна диверсифікація експорту, коли залежність від одного або двох експортних ринків для іноземних продажів означає, що вони

можуть зменшуватися, якщо відбудуться зміни у відносинах попиту та пропозиції, структурах імпорту в країнах-реципієнтах або непередбачувані фактори; та показник рівня експортних цін на конкретний продукт – він виражається як відношення експортних цін у певній валюті до експортних цін інших країн, які є найбільш значущими стосовно світової торгівлі аналізованим продуктом.

Висновки до розділу 1

У даному розділі здійснено наукове узагальнення теоретичних основ формування міжнародної конкурентоспроможності. За результатами дослідження сформовано такі висновки:

Дослідження еволюції та сутності теорій міжнародної конкурентоспроможності дозволяє стверджувати, що це питання було та є актуальним. Поняття «міжнародна конкурентоспроможність» охоплює низку досліджень на мега-, макро-, мецо- та мікро- рівнях. Наразі триває дискусія щодо міжнародної конкурентоспроможності, яка ґрунтується на безлічі концепцій, часто без будь-якої чіткої теоретичної основи.

Конкурентоспроможність агропромислового комплексу виступає комплексною характеристикою, яка відображає його можливість ефективно змагатися на внутрішньому та міжнародному ринках, адаптуючись до змінних економічних умов і вимог глобальної конкуренції. Фактори конкурентоспроможності можна об’єднати в чотири великі групи: нормативно-правові, техніко-економічні, комерційні і інформаційні.

Спектр аналітичних підходів та методів дослідження міжнародної конкурентоспроможності сільськогосподарських секторів окремих країн є дуже різноманітним.

Розділ 2. АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ВИКЛИКІВ

2.1 Аналіз сучасного стану АПК України та його роль у національній економіці

Агропромисловий комплекс (АПК) України, як складова національної економіки, варто розглядати як єдину цілісну виробничо-економічну систему, до якої входять сільськогосподарські, промислові, науково-виробничі та навчальні галузі, що спрямовані на одержання, транспортування, зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції. Варто акцентувати увагу на тому, що АПК за своїм складом та структурою відрізняється від інших міжгалузевих комплексів і суттєво впливає на стан соціально-економічного розвитку країни, рівень життя населення, продовольчу безпеку та забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною. Крім того, головний засіб виробництва в АПК – це земля, на якій вирощується сільськогосподарська продукція та сировина для виробничого та невиробничого споживання [43].

АПК України успішно інтегрувався у світову продовольчу систему та відіграє значну роль у зміцненні соціально-економічної стабільності, а також у гарантуванні продовольчої безпеки як держави, так і міжнародних ринків.

В умовах військової агресії російської федерації сучасний український аграрний сектор став важливим елементом забезпечення національної безпеки, підтримання державності та суверенітету країни. Він також сприяє стабільності глобальних продовольчих ринків, особливо одного з ключових – ринку зернових.

Важливість українського агропромислового комплексу визначається такими основними характеристиками:

– забезпечення країни та світового ринку продовольством, оскільки обсяги виробництва сільськогосподарської продукції в Україні значно перевищують внутрішній попит (зокрема, з початку 2024/25 маркетингового року експорт пшениці становив 6,149 млн тонн, кукурудзи – 1,575 млн тонн, ячменю – 1,061 млн тонн, соняшникової олії – 4,73 млн тонн) [44, 45]. Тож Україна посідає важливе місце серед основних гарантів глобальної продовольчої безпеки. Зокрема, у 2022/23 маркетинговому році вона забезпечила 27,8% світового виробництва соняшникової олії, 4% ячменю, 2,7% пшениці, 2% кукурудзи та 0,8% цукру. Частка України у світовому експорті становила: соняшникової олії – 40,3%, кукурудзи – 15%, ячменю – 8,4%, пшениці – 7,9% і цукру – 1,1%. У 2024/25 маркетингову році Україна залишається ключовим постачальником соняшникової олії до країн ЄС (94% імпорту соняшникової олії до країн ЄС забезпечила Україна) [46];

– стимулювання розвитку технологічно пов’язаних галузей національної економіки, серед яких харчова та легка промисловість, транспорт, зберігання й торгівля, а також машинобудування та хімічна промисловість;

– забезпечення значних валютних надходжень, оскільки частка агропродовольчої продукції в загальному обсязі експорту склала 60% у 2024 році (53% у 2022 р., 62% у 2023 р.) [47];

– формування рівня зайнятості населення, адже у довоєнний період частка зайнятих у сільському, лісовому та рибному господарстві України була відносно стабільною і становила приблизно 15–18% від загальної кількості зайнятого населення, зокрема, у 2020 р. –17,4%, у 2021 р. – 17,2%).

Значення АПК України в сучасних соціально-економічних умовах є надзвичайно вагомим. Він виступає одним із пріоритетних напрямів, забезпечуючи виробництво та переробку сільськогосподарської продукції, що покриває продовольчі потреби не лише населення України, а й багатьох інших країн світу завдяки розвиненій системі експорту.

Агропромисловий комплекс – є складним господарським утворенням, на формування якого впливають природні та соціально-економічні чинники.

Природні чинники (земельні, водні, лісові, харчові, агрохімічні) мають найбільший вплив на розвиток сировинної ланки АПК, тобто від них залежить технологія сільськогосподарських робіт, структура виробничих фондів і капітальних вкладень, рівень урожайності, затрати праці та засобів на одиницю продукції. Насамперед, від природних чинників залежить продуктивність праці в сільському господарстві. Структура сільськогосподарських угідь, рівень механізації робіт у рослинництві, вибір місця розташування тваринницьких комплексів та переробних підприємств визначаються орографічнми особливостями (характеристиками рельєфу). Важливими є агрокліматичні ресурси, які впливають на особливості вирощування сільськогосподарських культур та їх природну продуктивність (світло-, тепло- й вологозабезпеченість певної території). Тож, особливості рельєфу та кліматичних умов формують структуру і тип ґрунтового покриву, що в свою чергу, обумовлює спеціалізацію сільського господарства [48].

До складу соціально-економічних чинників входять демографічні умови, рівень сформованості соціальної й транспортної мережі та рівень залучення економіко-географічних можливостей.

Важлива роль у демографічних умовах відведена народонаселенню, трудоресурсному потенціалу та системі розселення. Чисельність міських поселень та характер системи розселення впливають на територіальну організацію об’єктів АПК. Потреби у трудових ресурсах залежать від структури та спеціалізації сільськогосподарської та переробної ланок АПК. Тож, розміщення сільськогосподарського виробництва суттєво залежить від кількості й концентрації сільського населення, його віково-статевої структури та забезпеченості трудовими ресурсами. Більшість сільських поселень є основою для виникнення і розвитку окремих форм аграрних господарств.

Транспортний потенціал полягає в наявності транспортних умов (транспортні магістралі) та транспортних засобів (сукупність спеціалізованих видів транспорту). Безперечно, у формуванні АПК особлива роль відведена автомобільному транспорту. Тому, забезпеченість території автомобільними дорогами певних типів і їхня щільність, які забезпечують зв'язок між сільськогосподарськими, переробними й торговельними структурами, значною мірою визначають інтенсивність та результативність взаємодії в АПК [49].

Економіко-географічне положення характеризує розміщення окремих об'єктів агропромислового комплексу. Біля великих міст зазвичай створюється приміська сільськогосподарська зона, де переважно вирощуються малотранспортабельні види сільськогосподарської продукції, розміщуються підприємства вторинної переробки і розгалужена торговельна сітка. На периферійних територіях переважно розвиваються спеціалізовані АПК, орієнтовані на виробництво транспортабельних видів продукції.

АПК України складається з чотирьох секторів (рис. 2.1). Агропромисловий комплекс забезпечує виробництво як харчових, так і нехарчових товарів, що отримуються в процесі переробки сільськогосподарської сировини. Підрозділи комплексу, які здійснюють переробку конкретних видів рослинницької або тваринницької продукції, називають галузевими АПК. Серед основних варто виділити:

− на основі рослинництва − зернопереробний, цукробуряковий, консервно-плодоовочевий, льонопереробний та інші;

− на основі тваринництва − молокопродуктовий, м'ясопереробний, птахопереробний та інші.

Рисунок 2.1 − Складові галузі АПК України

Джерело: побудовано автором на основі [49].

Основна ланка АПК – сільське господарство. Воно є однією з провідних галузей економіки України, що має значні природні конкурентні переваги. Україна вирізняється сприятливими природно-кліматичними передумовами для розвитку сільського господарства, її територія переважно має рівнинний характер. Кліматичні режими країни представлені переважно атлантико-континентальним та континентальним типами, для яких характерним є достатній рівень атмосферних опадів у більшості регіонів. Сукупність цих природних факторів створює потенційно високопродуктивне середовище для ведення сільськогосподарського виробництва та забезпечує значний агрокліматичний ресурсний потенціал держави. Також, Україна вирізняється значним водним потенціалом, сформованим густою річковою мережею, до якої входять Дніпро, Дністер, Південний Буг, Десна, а також

понад 3 тисячі озер і 1 100 водосховищ. Крім цього, країна має надзвичайно цінні ґрунтові ресурси, оскільки майже 60 % її території вкрито чорноземами, що належать до найродючіших у світі.

Площа сільськогосподарських земель України – найбільша в Європі – 41,5 млн га (70% території країни), з них – 32,5 млн га використовуються для вирощування сільськогосподарських культур. Характерною особливістю структури сільськогосподарських угідь є висока частка орних земель (близько 78%). Інші площі використовуються під багаторічні насадження (2,7%), сінокоси (5,1%) і пасовища (11,4%). Найбільше розорані сільськогосподарські угіддя в Лісостеповій зоні, а найменше – на Поліссі, де майже третину площ сільськогосподарських угідь займають природні кормові угіддя [50].

Агропромисловий комплекс є однією з ключових ланок української економіки і формував приблизно 10–12 % ВВП в довоєнні роки (рис. 2.2).

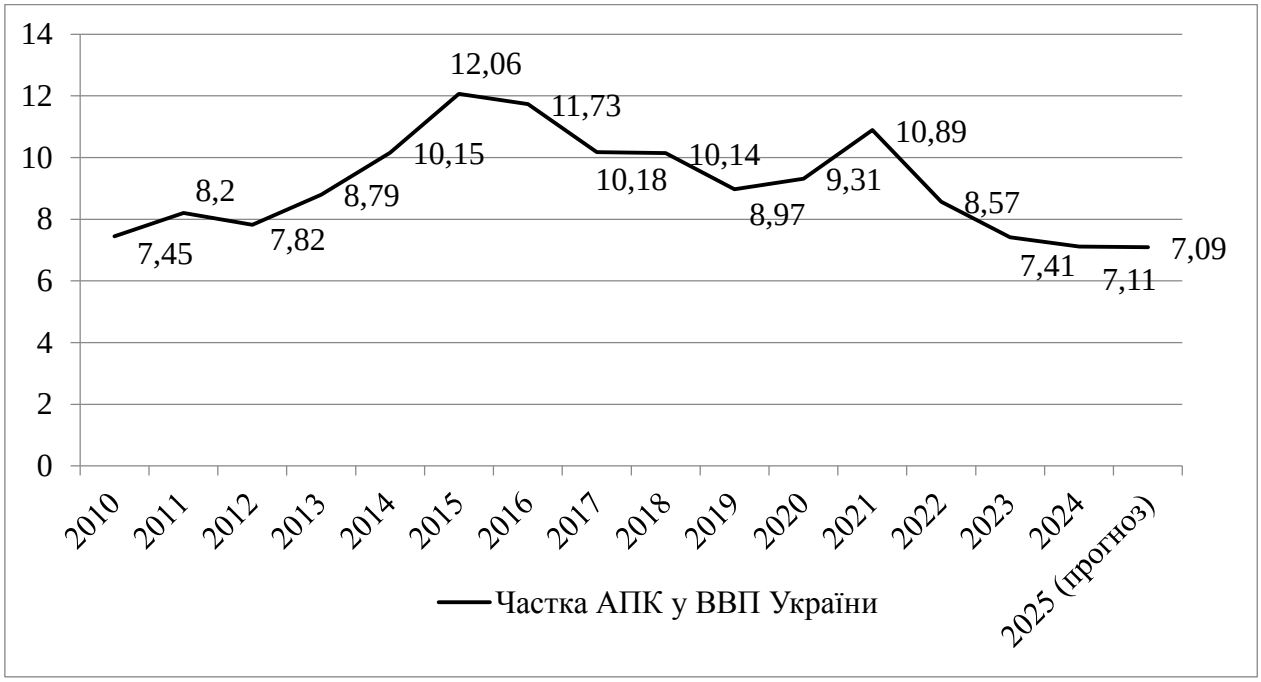

Рисунок 2.2 – Динаміка частки АПК у ВВП України у 2010-2024рр, прогноз 2025 р., %

Джерело: побудовано автором на основі [51, 52].

У 2022–2024 рр. прямий внесок АПК у ВВП зменшився до приблизно 7–7,4%. Після початку повномасштабної війни у 2022 році спостерігається падіння, оскільки агровиробництво постраждало через втрату частини земель, ускладнення логістики, руйнування інфраструктури. 2023 та 2024 роки характеризуються тим, що частка продовжила зменшуватись і опустилась до 7–7.4% ВВП. Проте з урахуванням переробних, торгівельних та інших суміжних галузей реальний «агросектор + супутні галузі» давали до 20 % ВВП у довоєнні роки.

Розглянемо грошове вираження валового продукту в аграрному секторі (рис. 2.3).

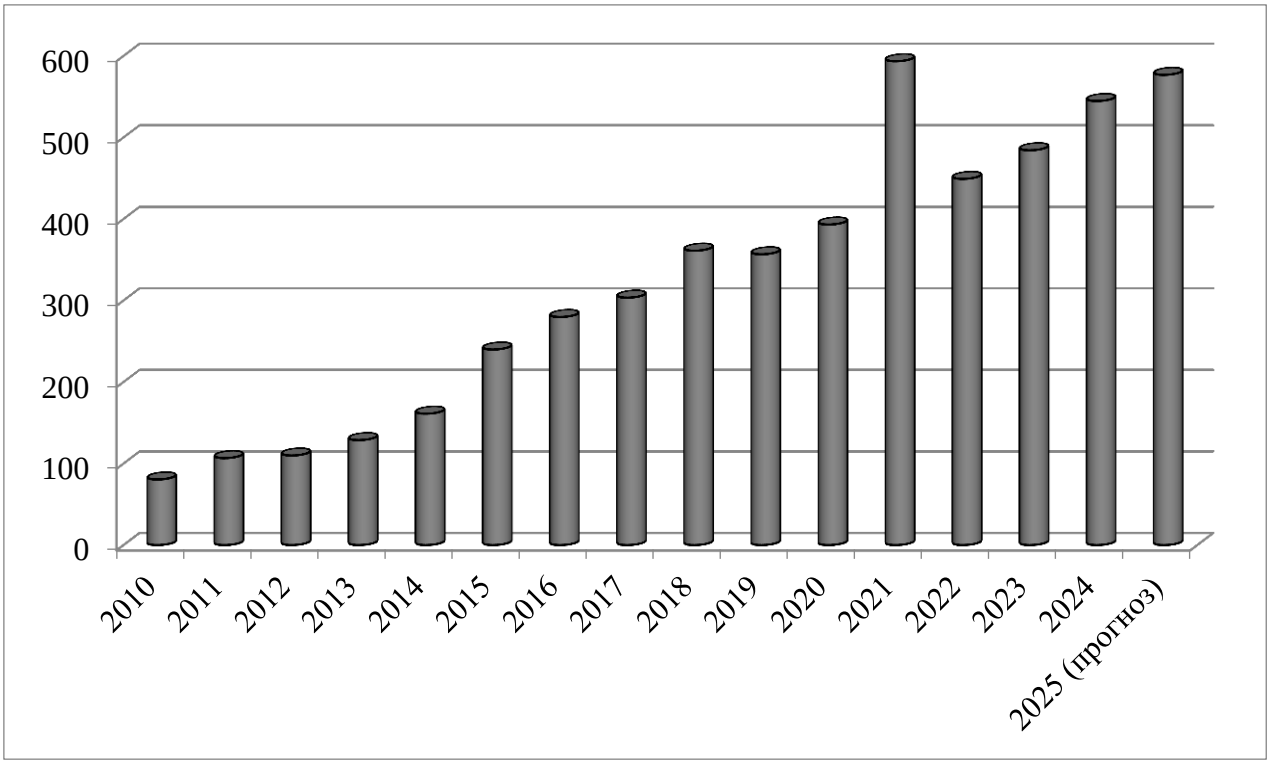

Рисунок 2.3 – Валове виробництво АПК в Україні за 2010-2024, прогноз на 2025 р., у млрд грн

Джерело: побудовано автором на основі [51, 52].

Наведені на рис. 2.3 дані свідчать про стабільне зростання показника до 2021 року. Цьому сприяли стабільна аграрна політика та ефективне використання сільськогосподарських земель, переорієнтація на експорт,

розширення виробництва зернових та олійних культур, збільшення масштабів рослинництва. У 2022 році обсяги АПК скоротилися через військову агресію РФ проти України, втрату частини земель, проблеми з логістикою, зниження ресурсного забезпечення (паливо, добрива тощо). У 2022 році виробництво впало приблизно на 28,3 % порівняно з 2021 роком, зокрема скорочення торкнулося як рослинництва (–32,3 %), так і тваринництва (–11,1 %) [53]. 2023 та 2024 роки характеризуються певною стабілізацією завдяки поверненню частини земель у господарський обіг, а також сприятливі погодні умови для вирощування окремих культур.

Для оцінювання та отримання комплексної картини стану та розвитку аграрного сектора України, розглянемо основні соціально-економічні показники розвитку сільського господарства в Україні за період 2010-2024 років (табл. 2.1). Зазначимо, що дані за 2022-2024 рр. наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

В Україні аграрний сектор характеризується розгалуженою та добре сформованою структурою, що складається з численних спеціалізованих підгалузей. Основними напрямами є рослинництво та тваринництво, які, у свою чергу, поділяються на дрібніші сфери: у рослинництві – рільництво, овочівництво, садівництво, виноградарство, лісівництво тощо; у тваринництві – скотарство, вівчарство, свинарство, птахівництво, конярство та інші. Кожен із цих напрямів додатково розмежовується за видами культур, типами тварин та іншими ознаками. Наведені дані в табл. 2.1 показують, що у структурі сільськогосподарського виробництва України вже тривалий час переважає рослинницька галузь, частка якої стабільно перевищує 70%, а в окремі роки сягає й понад 80%. У 2023 році продукція рослинництва становила 81,1% від загального обсягу, тоді як частка тваринницької продукції дорівнювала 18,9%.

Таблиця 2.1 – Основні соціально-економічні показники розвитку сільського господарства України у 2010-2024 роках

Рік	Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2021 року, мільйонів гривень)	Індекси сільського-подарської продукції (у постійних цінах 2021 р., % до попередн-ього року)	Частка продукції рослин-ництва у загально-му вироб-ництві продукції сільського господарс-тва, %	Частка продукції тварин-ництва у загально-му вироб-ництві продукції сільсько-го госпо-дарства, %	Чисель-ність наявно-го сіль-ського населен-ня, млн осіб	Частка сільсь-кого населе-ння, % до всього населе-нн	Зайнятість населення у сільсь-кому, лісовому та рибному господарст-ві, тис. осіб
2010	881904,0	98,6	71,7	28,3	14,5	31,4	3094,5
2011	1060048,6	120,2	76,6	23,4	14,3	31,3	3393,8
2012	1018706,6	96,1	74,4	25,6	14,2	31,2	3496,0
2013	1157250,6	113,6	76,6	23,4	14,2	31,1	3577,5
2014	1182710,1	102,2	77,2	22,8	14,1	31,0	3091,4
2015	1125939,9	95,2	77,0	23,0	13,2	30,9	2870,6
2016	1196874,2	106,3	78,9	21,1	13,2	30,8	2866,5
2017	1170543,0	97,8	78,4	21,6	13,1	30,8	2860,7
2018	1266527,7	108,2	79,8	20,2	13,0	30,7	2937,6
2019	1284259,1	101,4	80,1	19,9	12,9	30,6	3010,4
2020	1154549,0	89,9	78,3	21,7	12,8	30,5	2721,2
2021	1344276,1	116,4	82,3	17,7	12,6	30,3	2692,7
2022	1004178,3	74,7	79,1	20,9	12,5	x	x
2023	1115463,0	111,1	81,1	18,9	x	x	x
2024	72 445,3	96,6	68,8	32,2	x	x	x

Джерело: складено автором на основі [51, 52]

У 2024 році в аграрному секторі України зафіксовано зниження як обсягів виробництва, так і врожайності основних сільськогосподарських культур (зернових, соняшнику та цукрових буряків) порівняно з 2023 роком (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Обсяг виробництва та урожайність основних сільськогосподарських культур, 2010-2024 рр.

	Обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур, тис.т						
	2010	**2015**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Зернові та зернобобові культури	39271	60126	64933	86010	53864	59772	56246
Цукрові буряки	13749	10331	9150	10854	9942	13130	12798
Соняшник	6772	11181	13110	16392	11329	12760	10956
Картопля	18705	20839	20838	21356	20900	21359	384
Овочі	8122	9214	9653	9935	7512	8297	1035
Плоди та ягоди	1747	2153	2024	2235	1995	1996	311[6]
	Урожайність сільськогосподарських культур, ц з 1 га зібраної площі						
	2010	**2015**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Зернові та зернобобові культури	26,9	41,1	42,5	53,9	45,8	55,2	50,6
Цукрові буряки	279	436	416	479	541	525	505
Соняшник	15,0	21,6	20,2	24,6	21,6	24,5	21,8
Картопля	132	161	157	166	174	177	252
Овочі	174	206	207	215	200	209	372
Плоди та ягоди	78,2	104,5	105,6	117,3	116,1	119,0	93,1

Джерело: складено автором на основі [51, 52]

Загальний урожай зернових і зернобобових досяг 56,2 млн тонн (рис. 2.4). Провідні позиції традиційно займають кукурудза (48%, або 26,9 млн тонн) та пшениця (40%, або 22,4 млн тонн). Найвищі валові збори зерна забезпечили Чернігівська, Одеська та Вінницька області. Тривала літня посуха 2024 року значно зменшила потенційні врожайні можливості літніх культур. Війна, окупації частини земель, мінування, проблеми із логістикою та ресурсами (насіння, добрива, паливо) також продовжували негативно впливати на продуктивність сільського господарства.

За даними Державної служби статистики України станом на 1 жовтня 2025 року обсяги виробництва та врожайність виявилася доволі

пристойними, незважаючи на труднощі. Наприклад, обсяги виробництва зернових культур 33143,4 тис. т, врожайність 42,7 ц з 1 га, соняшнику – 6636,4 тис. т, 19,3 ц з 1 га, пшениці – 23319,7 тис. т, 45,6 ц з 1 га, кукурудзи – 2986,2 тис. т, 46,8 ц з 1 га.

У сфері тваринництва помітне збільшення виробництва м'яса та яєць, тоді як випуск молока та вовни продовжує скорочуватися (рис. 2.4). У 2024 році українські пасічники отримали 53,5 тис. тонн меду, що становить у середньому 23 кг із однієї бджолосім'ї

Рисунок 2.4 – Обсяги виробництва рослинництва і тваринництва, 2024 р.

Джерело: [54]

Станом на 1 січня 2025 року поголів'я великої рогатої худоби становило 2 млн голів – на 7% менше, ніж торік (рис. 2.5). Переважну частину ВРХ традиційно утримують домогосподарства населення, серед яких виділяються Хмельницька та Одеська області.

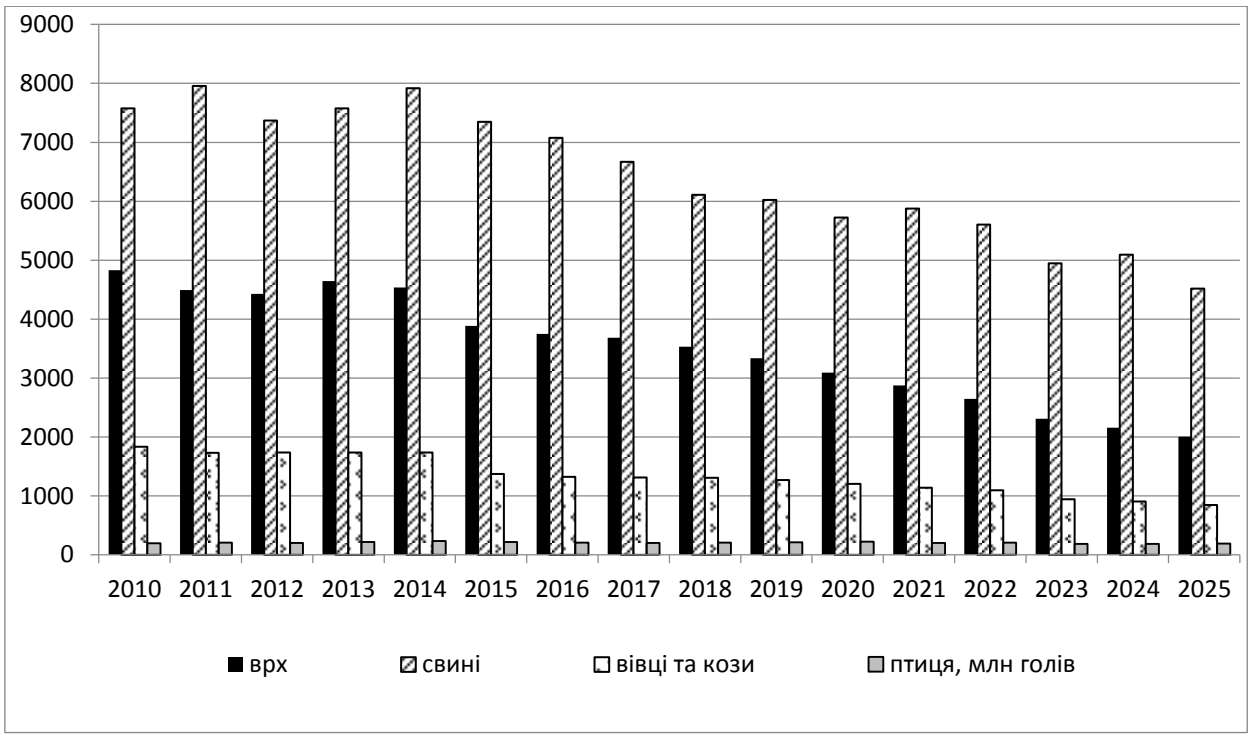

Рисунок 2.5 – Кількість сільськогосподарських тварин на 1 січня, тис. голів.

Джерело: побудовано автором на основі [51, 52]

Війна, окупації, мінування земель, втрата або обмежена доступність земель призвели до зменшення можливостей для утримання худоби у багатьох регіонах. Крім того, через підвищення витрат на корми, логістику, утримання, деякі фермери змушені скорочувати поголів'я або взагалі відмовлятися від утримання крупної рогатої худоби. Скорочення поголів'я великої рогатої худоби загрожує зниженням виробництва молока та молочної продукції, а також вплине на м'ясну промисловість. Зазначимо, що зменшення приватного сектору худоби призведе до зниження соціальної ролі невеликих фермерських та домогосподарських господарств, зростання залежності від промислових ферм. Тож, невизначеність щодо забезпеченості кормами, логістики, безпеки у зонах близьких до фронту роблять майбутнє тваринництва нестабільним. Попри виклики, деякі галузі (птиця, свині, дрібні тварини) демонструють стабільність або адаптацію.

Загальне скорочення тваринницького виробництва (Додаток А) становить ризик для продовольчої безпеки та послаблює інвестиційний

потенціал сектора. Найчутливішими до зовнішніх факторів залишаються галузі вирощування великої рогатої худоби та свинарства. Водночас відносна стійкість птахівництва формує важливий резерв розвитку, зокрема в частині інвестицій і нарощування експорту. Надалі галузі потребують державної підтримки, спрямованої на модернізацію виробничих потужностей та стимулювання місцевого виробництва

На стійкість та конкурентоспроможність аграрного сектору також впливає рівень розвитку переробної складової агропромислового комплексу. В Україні, яка традиційно вирізняється значним аграрним потенціалом та сприятливими природно-кліматичними умовами для виробництва широкої номенклатури сільськогосподарської продукції, сформувалася розвинена, структурно диверсифікована та технологічно багатокомпонентна система галузей з її перероблення. Переробна ланка агропромислового комплексу, що включає насамперед підприємства харчової промисловості, істотно впливає на забезпечення продовольчої безпеки держави, формування доданої вартості та підтримання макроекономічної стійкості.

Динаміка виробництва у цьому секторі традиційно корелює зі змінами загальноекономічної кон’юнктури, проте саме харчова промисловість демонструє підвищену стійкість до впливу кризових чинників. Навіть за умов суттєвих економічних потрясінь показники її діяльності, як правило, перевищували середні значення по промисловості (рис. 2.6). Так, у період пандемії COVID-19 у 2020 році індекс виробництва харчових продуктів становив 99,2%, тоді як промисловість загалом скоротилася до 95,5%. У 2022 році, під впливом повномасштабної військової агресії російської федерації, цей показник також демонстрував відносно вищу стійкість – 78,4% проти 63,3% у промисловості загалом. У 2023 році, незважаючи на триваючі ризики воєнного характеру, спостерігалося зростання виробництва харчової продукції на рівні 106,8%, тоді як промисловість у цілому відновилася до 115,6%. Аналогічні закономірності простежувалися і під час економічних

криз 2009 та 2014 років, що підтверджує системоутворюючу роль цього сегмента у структурі національної економіки

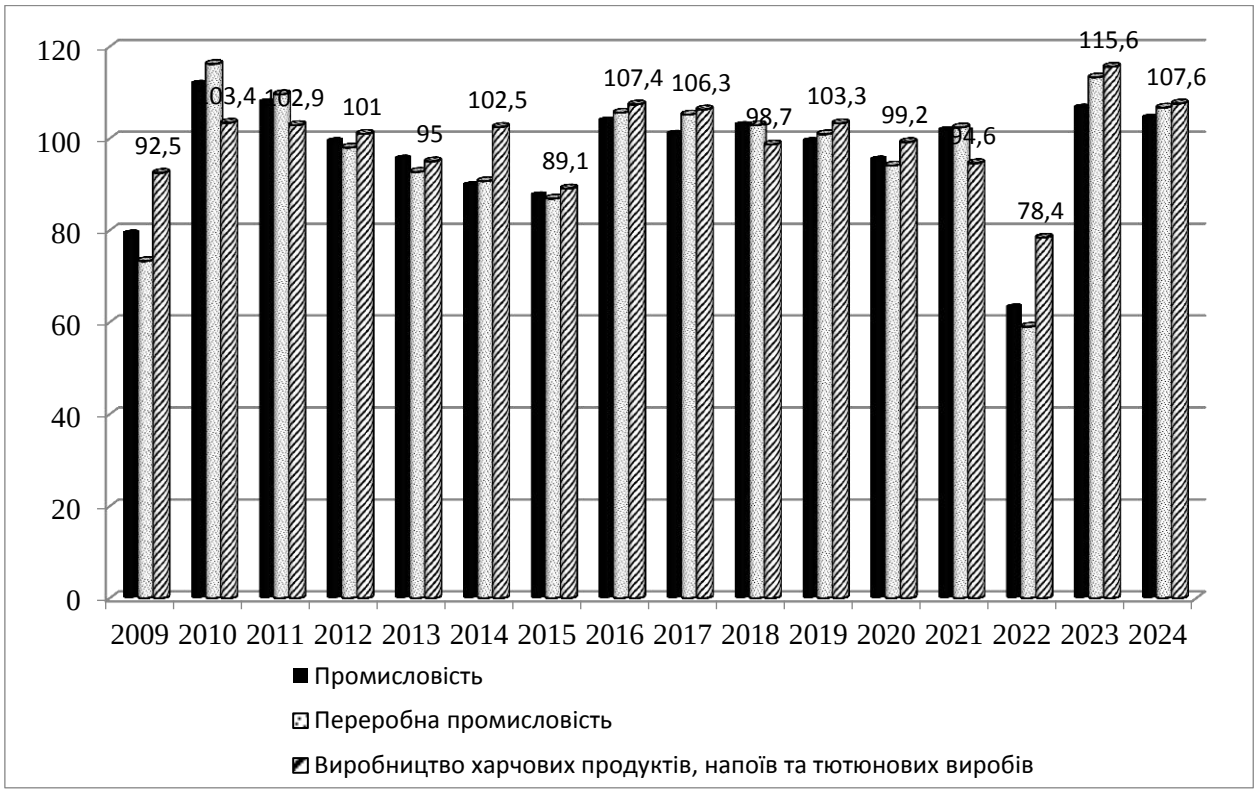

Рисунок 2.6 – Динаміка індексів виробництва промислової продукції та виробництва харчової продукції, 2009-2024 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [51, 52]

Харчова промисловість є однією з найбільших у промисловому комплексі країни, проте можливості для поглибленої переробки використовуються неповною мірою. Упродовж 2015–2024 рр. найбільш інтенсивне зростання обсягів виробництва спостерігалося у таких сегментах переробної промисловості, як виробництво цукру (майже у вісім разів), перероблення риби (у 5,1 раза) та м’ясопереробна галузь (у 3,8 раза). Водночас воєнні дії, що тривають на території України, спричинили помітне скорочення вартісних обсягів виробництва окремих видів продовольчої продукції: у 2023 р. порівняно з 2021 р. виробництво олії зменшилось на 9,6%, а продукції борошномельно-круп’яної промисловості – на 10,2%. Разом з тим, окремі сегменти демонстрували прискорене зростання. Зокрема, за

2023 р. спостерігалося значне підвищення вартості перероблення риби – майже на 76%, а також виробництва м’яса та м’ясопродуктів – на 58,7%.

Структура вартісного виробництва у галузі залишається відносно стабільною. Найбільшу частку традиційно формують олія та тваринні жири, питома вага яких протягом 2015–2024 рр. коливалася незначно – від 24,4% до 26,9%, хоча у 2021 р. вона тимчасово збільшувалася до 31%. Значною складовою є також м’ясо і м’ясні продукти, частка яких у загальній вартості виробництва зросла з 11,3% до 18,6%, що було зумовлено підвищенням цін на відповідні види продукції (Додаток Б).

У цілому структура реалізованої продукції харчової промисловості у 2024 році виглядала так: найбільшу частку займало виробництво олії та тваринних жирів – 26,9%, що пояснюється високою часткою експортоорієнтованої соняшникової олії. Далі виробництво м’яса й м’ясних продуктів – 18,6%, а також продукція з групи «інші харчові продукти» (цукор, чай, кава тощо) – 12,7%. Частка молочної продукції становила 10,4% (рис. 2.7).

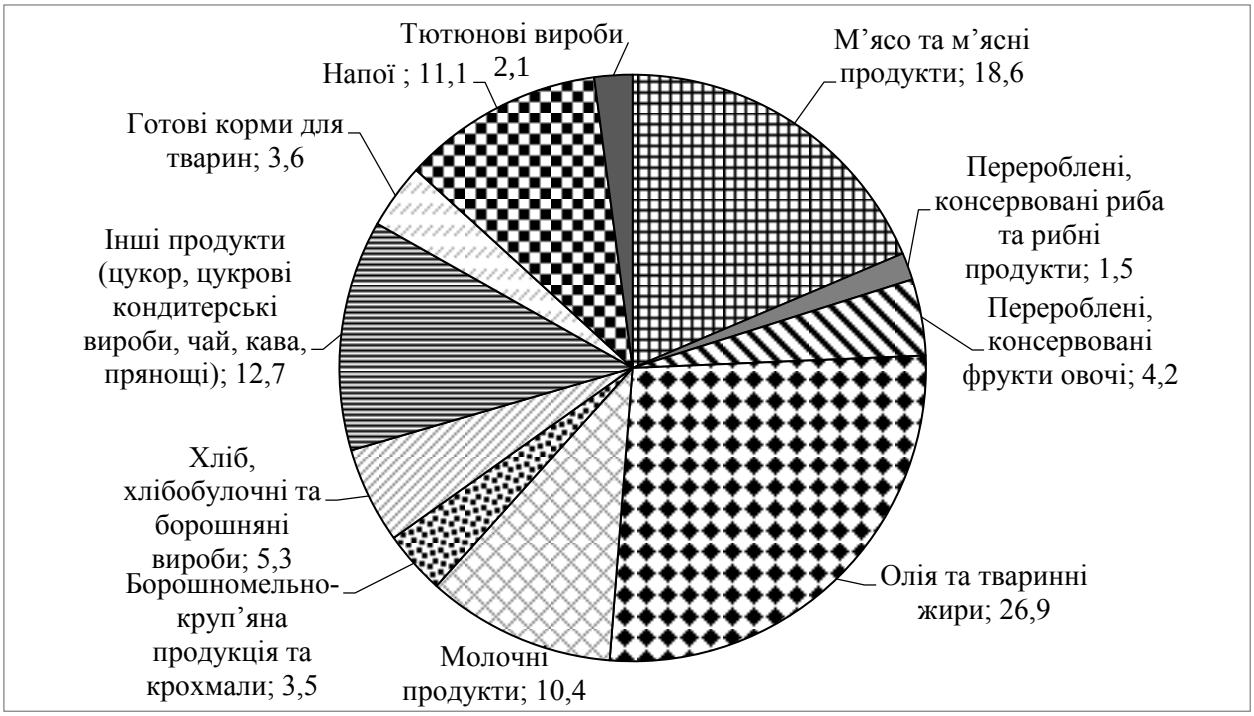

Рисунок 2.7 – Структура реалізації продукції харчової промисловості у 2024 році

Джерело: побудовано автором на основі [51]

У 2024 році частка харчових продуктів у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів і послуг) українських підприємств становила 7,2%. Вплив повномасштабного вторгнення росії позначився на стані харчової промисловості комплексним погіршенням ключових показників її функціонування. Порушення виробничо-логістичних ланцюгів, часткова втрата сировинної бази та зниження доступності трудових ресурсів спричинили скорочення обсягів виробництва й реалізації, зменшення кількості активних підприємств та подальше зменшення зайнятості в галузі.

У 2022 році, порівняно з довоєнним 2021-м, обсяг реалізованої продукції підприємств харчової промисловості впав на 14%. У 2023 році ситуація дещо стабілізувалася: обсяги реалізації зросли на 17,5% порівняно з 2022 роком, а от у 2024 році знову зменшились на 2,8 % порівняно з 2023 роком. Кількість працюючих підприємств збільшилася у 2023 році на 15%. Водночас чисельність найманих працівників продовжила зменшуватися – у 2023 році вона скоротилася ще на 4% відносно попереднього року. Перешкодами для розвитку переробки є недостатній рівень інвестицій, зношеність технологічних ліній на частині підприємств, обмежена доступність фінансування, а також логістичні ускладнення. Унаслідок воєнних дій частину переробних потужностей було пошкоджено або втрачено, що також вплинуло на структуру виготовлення продукці.

Тож, АПК формується на базі агропромислової інтеграції, що об’єднує сільськогосподарські підприємства з переробними, торговельними та іншими спорідненими структурами. Така інтеграція сприяє диференціації, спеціалізації, кооперації та концентрації виробничих процесів. Вона проявляється у двох формах : горизонтальній і вертикальній. Горизонтальна інтеграція формується переважно в межах сільського господарства під час виробництва однорідної продукції (молока, зерна, цукрових буряків тощо). Вертикальна ж охоплює увесь ланцюг – від виробництва до переробки й збуту сільськогосподарської продукції.

Агропромислова інтеграція відіграє важливу економічну та соціальну роль, оскільки вона забезпечує раціональне використання агровиробничого потенціалу територій, підвищує результативність виробництва та водночас формує передумови для покращення соціально-економічного стану сільських територій. Її розвиток впливає на структуру розселення та створює сприятливі умови для життя населення. У процесі становлення агропромислової інтеграції в Україні виникають і функціонують різні організаційні форми АПК: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, комбінати, акціонерні товариства, малі підприємства, фермерські господарства, науково-виробничі об’єднання, агроторговельні компанії та інші структури.

З огляду на вигідне географічне розташування України та високу родючість її ґрунтів, проведений аналіз підтверджує, що національний АПК має значний економічний і геостратегічний потенціал. Позитивні тенденції розвитку внутрішнього виробництва створюють передумови для розширення експортно-імпортних операцій, що, у свою чергу, сприятиме зростанню економіки держави в цілому.

2.2 Оцінка конкурентних позицій української агропродукції на європейському ринку

Підвищення конкурентоспроможності та результативності агропромислового комплексу безпосередньо пов’язане з розвитком зовнішньої торгівлі агропродукцією. Позиції України на світовому продовольчому ринку визначаються обсягами експорту, рівнем якості та ціновими характеристиками продукції. Для забезпечення стабільних прибутків від реалізації аграрної продукції та сировини за кордон необхідно постійно досліджувати тенденції розвитку агропродовольчих ринків і

здійснювати комплексну оцінку конкурентних позицій експортних товарних груп на міжнародній арені. За таких умов особливого значення набуває регулярна діагностика конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках. Тим паче, що стратегія розвитку аграрного сектору України орієнтована на формування ефективної та соціально спрямованої складової економіки, спроможної не лише повністю задовольняти потреби внутрішнього ринку, а й забезпечувати провідні позиції країни на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, спираючись на різноманітність і багатофункціональність національного аграрного виробництва.

Традиційно експорт аграрної продукції займає важливе місце в загальному обсязі експорту України (рис. 2.8).

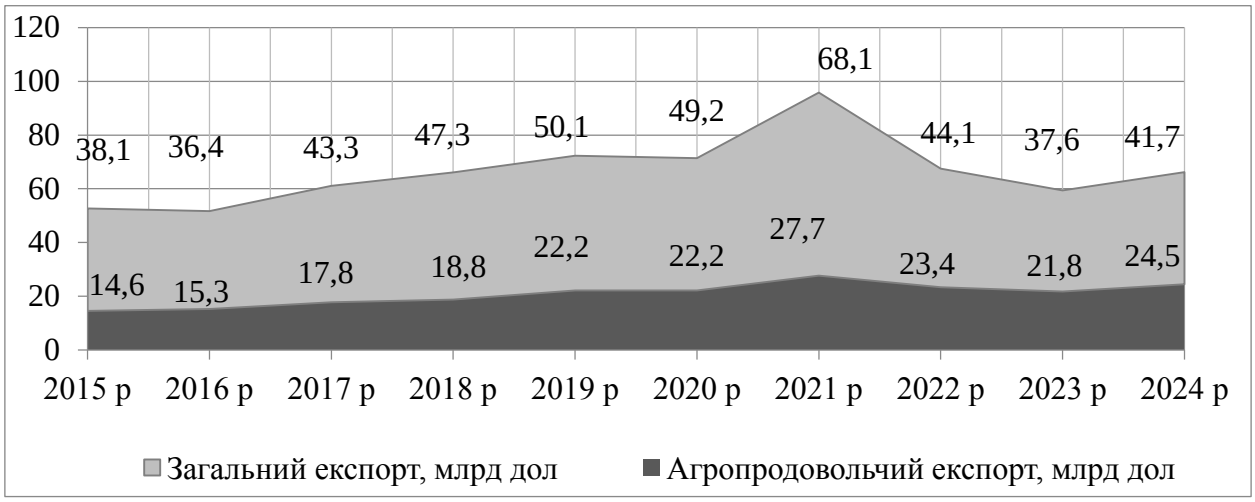

Рисунок 2.8 – Динаміка експорту з України, млрд дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [50]

Попри системні атаки РФ, спрямовані на руйнування аграрної інфраструктури та дестабілізацію продовольчої сфери, Україна зберігає внутрішню продовольчу стабільність і нарощує конкурентні позиції у глобальній торгівлі харчовими товарами. За даними Мінагрополітики, у 2024 р. Україна майже вийшла на показник експорту агропродовольчої продукції довоєнного періоду – 24,5 млрд дол. США, що становило 59 % загального

експорту [55]. Таким чином досягнуто другого історичного максимуму після 2021 року, коли цей показник був навіть вищим – 27,7 млрд дол. США.

Експорт продукції є одним з індикаторів розвитку галузі, який вказує на її динамічні та структурні зміни. Зокрема, проведений аналіз показав, що з 1998 по 2014 рік для експорту сільськогосподарської продукції вдалим був період після введення в дію Податкового Кодексу України у 2011 році. Іншим важливим моментом є факт вступу України до СОТ у 2008 році, що також може виступати точкою відліку потужного росту експорту галузі. Знаковим є те, що Україні вдалось досягнути прориву в експорті продукції рослинництва по декільком товарним позиціям (рис. 2.9).

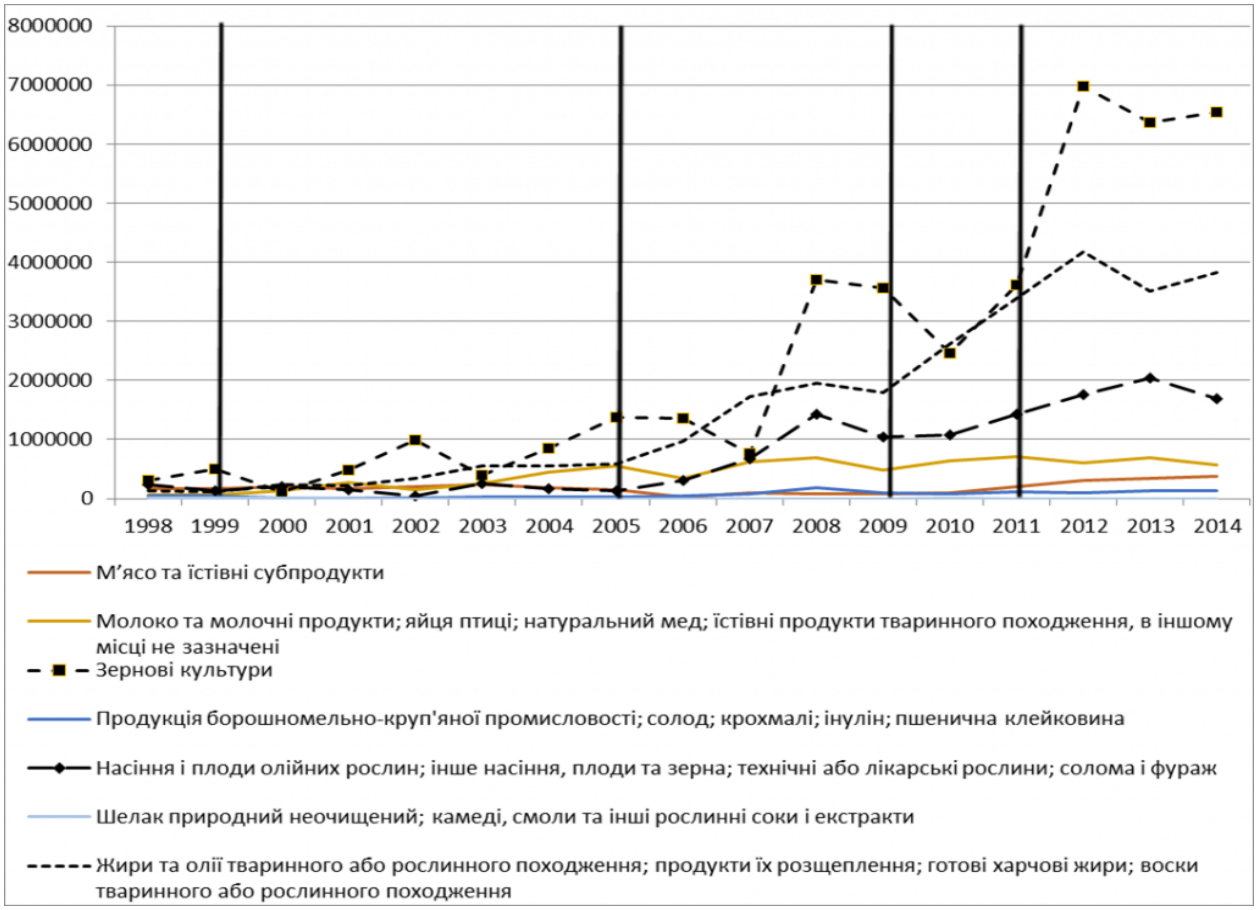

Рисунок 2.9 – Динаміка експорту продукції сільського господарства в Україні, 1998–2014 рр. (тис. доларів США)

Джерело: [56]

Так, на рис. 2.9 показує потужну позитивну динаміку по товарним позиціям «Зернові культури», «Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, плоди та зерна; технічні або лікарські рослини; солома і фураж» та «Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження». Решті товарних позицій сільськогосподарської продукції не продемонстрували значного прогресу [56].

Динаміка експорту агропродукції України в 2015–2024 роках демонструє тенденцію до зростання, яка була ускладнена повномасштабним вторгненням 2022 року, проте згодом відновилася до довоєнних показників [57, 58, 59]. Так, період 2015–2021 рр можна означити, як період зростання, з піком у 2021 році, коли було експортовано аграрної продукції на 27,7 млрд дол. США, що становило 59% від загального експорту. У 2022 році відбулося різке скорочення експорту через повномасштабне вторгнення РФ, спричинене блокуванням морських портів. Для 2023 року характерне часткове відновлення експорту, причому товари рослинництва склали 32,4% від усього українського експорту, порівняно з 22,8% у 2021 році. А результати 2024 року показали майже повне відновлення до довоєнного рівня експорту, досягнувши 24,5 млрд дол. США, що на 8,9% більше ніж у 2023 р. Цьому сприяло відновлення морського сполучення, яке стало ключовим для транспортування аграрної продукції (89% експорту здійснювалося морем). Імпорт – 7,64 млрд дол. США (+12,0 %). Сальдо торгівлі позитивне – 17 млрд дол. США (+7,5%).

Оцінка динаміки зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України в період 2010–2024 рр. дозволяє простежити основні тенденції та структурні зрушення в аграрній галузі (рис. 2.10, табл. 2.3).

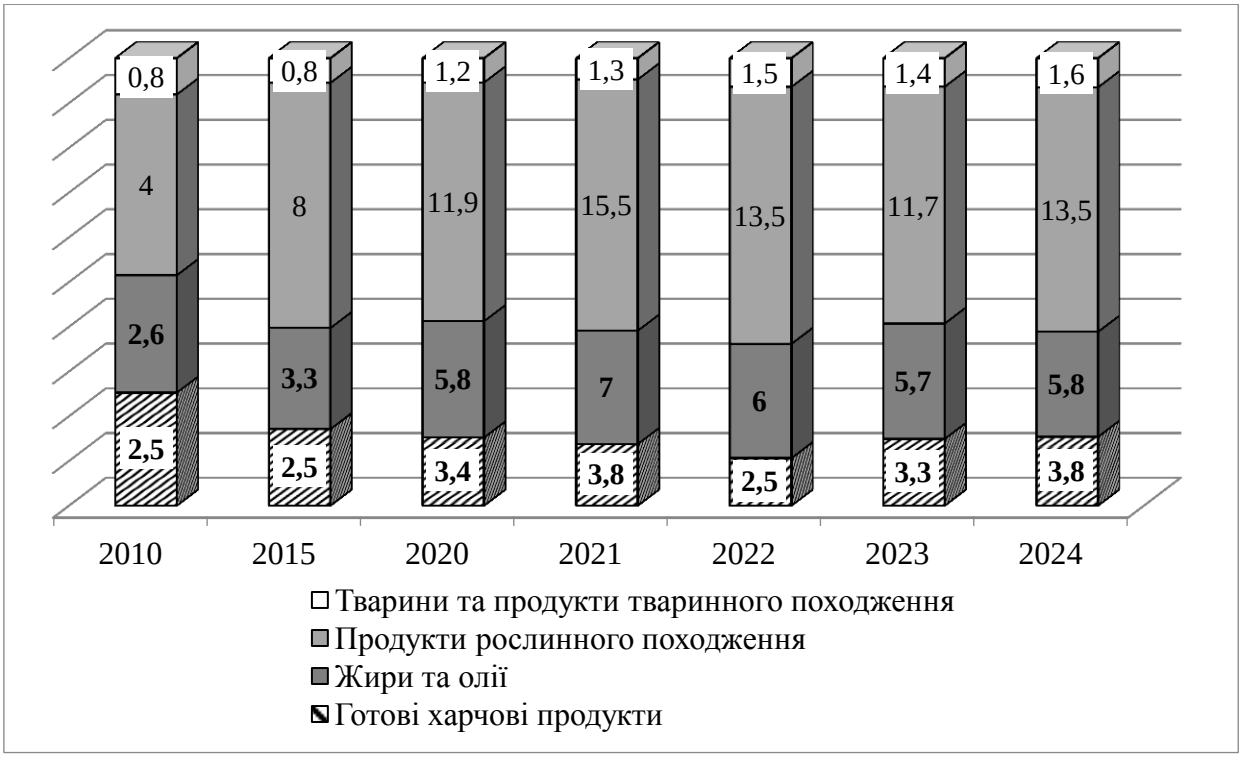

Рисунок 2.10 – Динаміка експорту продукції сільського господарства в Україні, 2010–2024 рр. (млрд доларів США)

Джерело: складено автором самостійно на основі [51]

Відповідно до даних таблиці 2.3, впродовж досліджуваного періоду простежуються такі тенденції:

– зростання експорту продукції рослинного походження. У 2010–2021 рр. відбулося стабільне збільшення обсягів експорту – з 3976 до 15538 млн дол. США. Це сприяло зміцненню позицій України на світовому аграрному ринку та створювало можливості для зростання доходів виробників. Водночас така динаміка підвищувала залежність агросектору від кон’юнктури зовнішніх ринків;

–зернові культури займають провідну роль у структурі експорту. У 2024 році на зернові припадала значна частка експорту продукції рослинного походження (9418 із 13528 млн дол. США), що свідчить про сировинний характер українського аграрного експорту. Така структура обмежує потенціал для створення продукції з більшою доданою вартістю та стримує зростання доходів малих і середніх виробників;

Таблиця 2.3 – Динаміка експортно-імпортних потоків агропродовольчих товарів України, млн. дол. США

Товарні групи	Роки							2024 р. у % до:		
	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024	2015	2021	2023
Експорт										
1. Живі тварини, продукти тваринного походження (група I)	771	823	1188	1345	1472	1382	1644	199,8	122,2	118,9
2. Продукти рослинного походження (група II)	3976	7971	11883	15538	13478	11717	13528	169,7	87,1	115,5
2.1. Зернові культури (підгрупа 10)	2467	6057	9411	12344	9113	8307	9418	155,5	76,3	113,4
3. Жири тваринного або рослинного походження (група III)	2617	3299,8	5747	7037	5948	5649	5756	174,4	81,8	101,9
4. Готові харчові продукти (група IV)	2571	2468	3361	3788	2497	3271,9	3756	152,2	99,2	114,8
4.1. Продукти із зернових культур (підгрупа 19)	254,3	267,9	313,1	414,6	251,8	314,4	374,5	139,8	90,31	119,1
4.2. Залишки й відходи харчової промисловості, готові корми для тварин (підгрупа 23)	479,1	995,8	1576,5	1733	1082	1397	1481	148,7	85,5	106,0
Імпорт										
1. Живі тварини, продукти тваринного походження (група I)	1242	548	1258	1594	1175	1343,8	1476	269,3	92,6	109,8
2. Продукти рослинного походження (група II)	1564	1146	1989	2131	1927	2114,9	2228,9	194,5	104,6	105,4
2.1. Зернові культури (підгрупа 10)	146	155	179	166	153	119	111	71,6	66,9	93,3
3. Жири тваринного або рослинного походження (група III)	452	182	280	444	294	248	281	154,4	63,3	113,3
3. Жири тваринного або рослинного походження (група III)	452	182	280	444	294	248	281	154,4	63,3	113,3

Продовження табл. 2.3

	Роки							2024 р. у % до:		
	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024	2015	2021	2023
4. Готові харчові продукти (група IV)	2505	1608	2971	3578	2555	3255,6	3659	227,5	102,3	112,4
4.1. Продукти із зернових культур (підгрупа 19)	125,8	85,6	241,5	291,0	246,4	260,4	285,9	334	98,2	109,8
4.2. Залишки й відходи харчової промисловості, готові корми для тварин (підгрупа 23)	208,4	158,3	278,1	346,7	362,0	410,7	433,5	269,3	92,6	109,8
Сальдо зовнішньої торгівлі (+, -)										
	Роки							**2024 р. у % до:**		
	2010	**2015**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**	**2015**	**2021**	
1. Живі тварини, продукти тваринного походження (група I)	-471	275	-70	-249	297	38,2	168	61,1	-67,5	
2. Продукти рослин-ного походження (група II)	2413	6825	9894	13407	11552	9602,1	11299,1	165,51	84,3	
2.1. Зернові культури (підгрупа 10)	2322	5903	9232	12178	8959	8188	9307	157,7	76,4	
3. Жири тваринного або рослинного походження (група III)	2165	3117,8	5467	6593	5654	5401	5475	175,6	83,0	
4. Готові харчові продукти (група IV)	66,1	860,7	390,4	210	-57,8	16,3	97	11,3	46,2	
4.1. Продукти із зернових культур (підгрупа 19)	128,5	182,4	71,6	123,6	5,5	54	88,6	48,6	71,7	
4.2. Залишки й відходи харчової промисловості, готові корми для тварин (підгрупа 23)	270,6	837,5	1298,4	1386	719,9	986,3	1047,5	125,1	75,6	

Джерело: складено автором самостійно на основі [51, 52]

– у 2022 році спостерігається скорочення експорту майже по всіх товарних групах. Зменшення поставок продукції рослинного походження на 13,3% порівняно з 2021 роком (з 15538 до 13478 млн дол. США) стало наслідком воєнних дій і суттєвих логістичних труднощів. Це негативно позначилося на доходах виробників і засвідчило високу чутливість експортно орієнтованої моделі агросектору до зовнішніх ризиків;

– у 2022 році вперше за весь досліджуваний період зафіксовано від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі у групі готових харчових продуктів (-57,8 млн дол. США). Така ситуація свідчить про недоліки у функціонуванні переробної промисловості та недостатній рівень створення доданої вартості;

– зростання імпорту продукції із зернових культур. Збільшення обсягів імпорту з 125,8 млн дол. США у 2010 році до 285,9 млн дол. США у 2024 році вказує на слабкий розвиток національної переробної інфраструктури. Це обмежує можливості формування доданої вартості всередині країни;

– відносна стабільність імпортних потоків. У 2022 році імпорт продукції рослинного походження знизився менш суттєво, ніж експорт, що свідчить про більшу стійкість імпортних ланцюгів постачання. У кризових умовах це створює додатковий тиск на внутрішніх виробників;

– 2024 рік став для агропродовольчого експорту України роком відновлення і зростання. Попит на українську агропродукцію за кордоном зберігається стабільним, що посилює роль сільського господарства. Збільшення обсягу імпорту агропродукції свідчить про потреби внутрішнього ринку в товарах, яких не вистачає вітчизняним виробникам або які не виробляються в необхідному обсязі.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України найбільша частка експорту аграрної продукції у 2024 році припадає на соняшникову олію – 21% [60]. За рік було експортовано майже 6 млн тонн продукції на суму 5,1 млрд дол. США. На другому місці за часткою також із показником 21% перебуває кукурудза – її експорт становив 29,6 млн тонн вартістю 5 млрд доларів. Третю позицію посідає пшениця, яка сформувала

15% аграрного експорту – це 20,6 млн тонн на суму 3,7 млрд дол. США. Серед лідерів також ріпак – 7% (3,8 млн тонн на 1,8 млрд доларів), соя – 5% (3,4 млн тонн на 1,3 млрд доларів), макуха і залишки, одержані під час добування рослинних жирів і олій – 4% (4,7 млн тонн на 1 млрд доларів). Частка м'яса та їстівної продукції свійської птиці склала 4%. Цих продуктів експортували 447 тис. тонн на 958 млн доларів. Також ячмінь (3,3 млн тонн на 557 млн доларів) та цукор (746 тис. тонн на 418 млн доларів) – по 2%.

Отже, аналіз експортно-імпортних потоків засвідчив наявність низки системних проблем в аграрному секторі України: надмірна залежність від експорту сировини, недостатній розвиток переробної галузі та висока вразливість до зовнішніх шоків стримують зростання доходів малих виробників. Проведене дослідження зовнішньоторговельних операцій агропродовольчою продукцією підтверджує наявність структурних викликів.

Особливо помітним є зростання експорту продукції глибокої переробки, насамперед олійних культур та макухи. Це підтверджує, що агропромисловий комплекс не лише здатний протистояти зовнішнім викликам, а й активно нарощує присутність на світових ринках. Така динаміка формує підвищений попит на інновації – як для зростання продуктивності, так і для поліпшення якості, екологічності, сертифікації, пакування та інших складових доданої вартості.

Рівень інноваційності АПК України традиційно нижчий порівняно з промисловими або високотехнологічними секторами [61]. Загальні тенденції можна описати так:

– частка підприємств, що впроваджують інновації, коливається, але загалом залишається невеликою;

– ключовими бар'єрами є недостатнє фінансування НДДКР, слабка матеріально-технічна база та невисокий рівень технологічної модернізації;

– значна частина виробників досі обмежена у доступі до сучасних технологій: цифрових рішень, точного землеробства, автоматизованих систем управління та екологічно орієнтованих технологій.

Навіть серед тих підприємств, що реалізують інноваційні проєкти, зберігається низька інтенсивність інвестицій: обмежені витрати на НДДКР, невелика кількість проєктів, що доходять до комерціалізації, а також нерівномірний територіальний розвиток інноваційної активності – більш активні центральні та західні регіони та слабші східні й південні, особливо постраждалі від бойових дій.

За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2019–2024 рр. обсяг державного фінансування інноваційної діяльності в АПК зріс на 65%, що свідчить про посилення державної підтримки (табл. 2.4). Особливо динамічно збільшуються інвестиції у цифровізацію агросектору та впровадження екологічно безпечних технологій [62]. Статистичні дані також демонструють зростання частки агропідприємств, що впроваджують інновації: від 5,2% у 2019 році до 15,5% у 2024 році. Найбільший внесок у це зростання забезпечують інформаційні технології – системи точного землеробства, дрони для моніторингу посівів, аналітичне програмне забезпечення.

Таблиця 2.4 – Динаміка ключових показників впровадження інновацій у АПК України

Показник	Роки						Відх. +- 2024р. до 2019 р
	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Державне фінансування, млн грн	1,20	1,35	1,60	1,78	1,98	1,99	0,79
Кількість агропідприємств, що впровадили інновації, %	5,2	6,3	8,1	10,4	12,7	15,5	10,3
Продуктивність праці, т/га (зернові)	3,5	3,7	3,9	4,2	4,5	4,6	1,1
Частка органічної продукції а АПК, %	1,1	1,4	1,8	2,3	3,0	3,3	2,2

Джерело: складено автором самостійно на основі [51, 52]

Прогноз на 2025 рік передбачає подальше збільшення цього показника. Найбільш інтенсивне зростання спостерігалося у 2021–2023 роках, хоча в

останні роки темпи приросту дещо знижуються, що може свідчити про поступове наближення ринку інновацій до стадії насичення.

За останні роки частка продукції АПК у структурі експортної виручки зростає (рис 2.11).

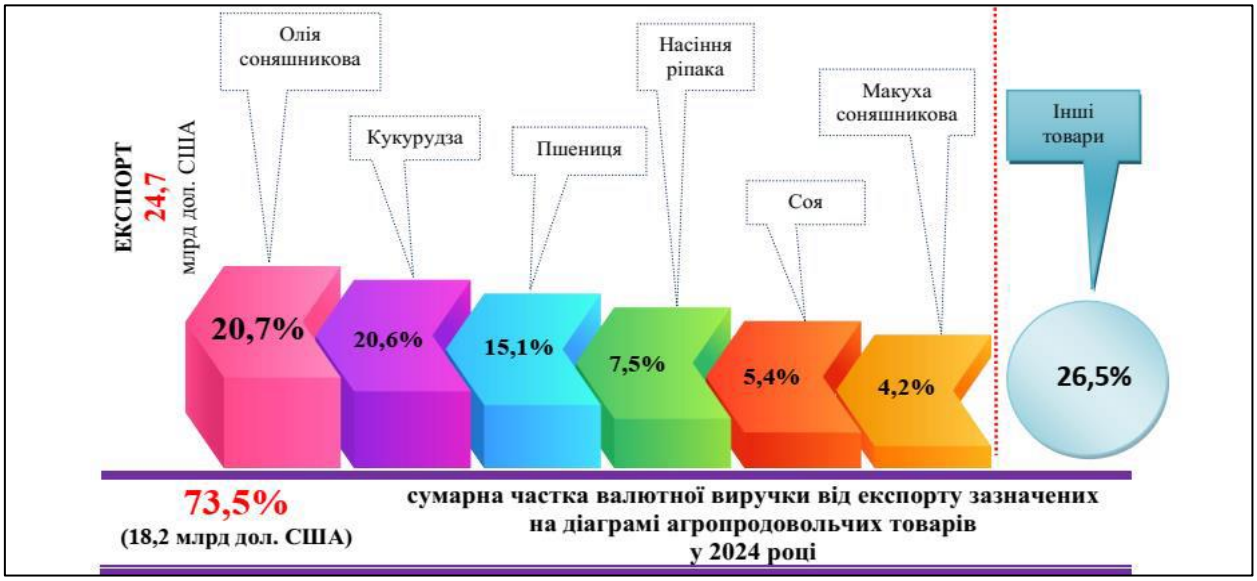

Рисунок 2.11 – Сумарна частка валової виручки від експорту агропродовольчих товарів у 2024 р. (млрд дол. США)

Джерело: [63]

Сьогодні головними імпортерами агропродовольчої продукції у світі залишаються такі країни, як Китай, Сполучені Штати Америки, Німеччина, Велика Британія, Франція, Японія, Нідерланди, Італія, Бельгія та Канада. Разом вони забезпечують майже 50% загальносвітового попиту на продовольчі товари [64]. Ці держави характеризуються високим рівнем життя і значною купівельною спроможністю, що зумовлює масштабний імпорт продукції аграрного сектору.

Тож, наступним етапом дослідження є аналіз географічної структури експорту агроподовольчої продукції України. Насамперед зазначимо, що в географічній структурі українського експорту товарів перше місце належить країнам ЄС (рис. 2.12).

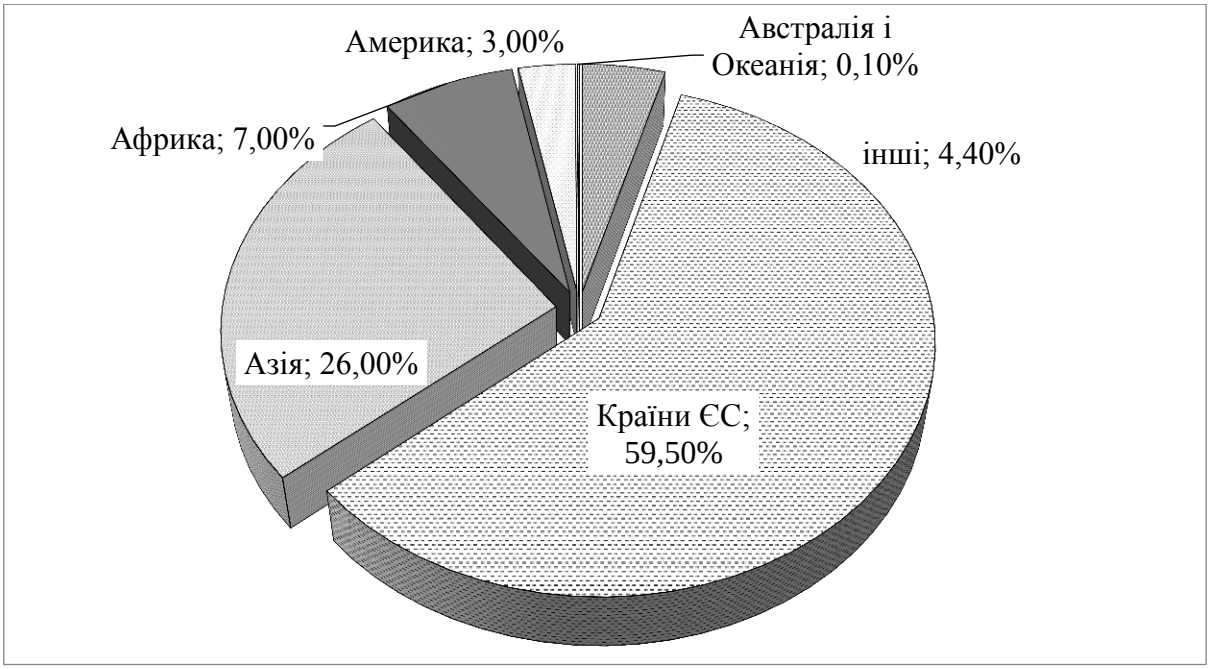

Рисунок 2.12 – Георгафічна структура експорту України у 2024 р.

Джерело: складено автором самостійно на основі [51]

Така ж тенденція зберігається і в географічній структура експорту агроподовольчої продукції України у 2024 р. (рис. 2.13).

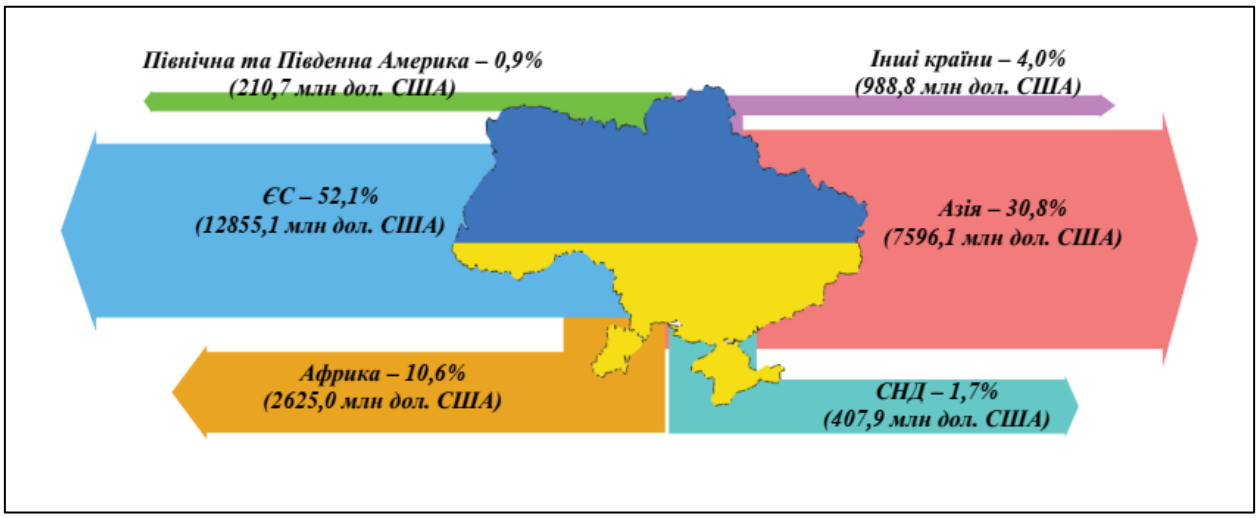

Рисунок 2.13 – Географічна структура експорту агроподовольчої продукції України у 2024 р.

Джерело: [63]

Вільна торгівля з Європейським Союзом відіграє ключову роль у збереженні та зміцненні експортного потенціалу України під час війни, а також у майбутньому відновленні країни. ЄС фактично став головним торговельним партнером України, особливо в сегменті аграрного експорту. Після початку повномасштабної війни ЄС запровадив тимчасове скасування всіх імпортних мит і квот на українські товари (з червня 2022 року), і саме ці «автономні торговельні заходи» дозволили Україні у 2024 році отримати майже 10% загальних експортних надходжень від поставок до ЄС. Отже, режим безмитної торгівлі з ЄС став життєво необхідним інструментом для підтримки українських експортерів, забезпечивши їм доступ до стабільного та масштабного ринку збуту в умовах надзвичайно високих ризиків (рис. 2.14). Після відкриття ринків ЄС найдинамічніше зростання українського експорту припало саме на аграрну сферу. Це свідчить про високу конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на європейському ринку та підтверджує ключову роль безмитного доступу у подальшому розвитку галузі [61].

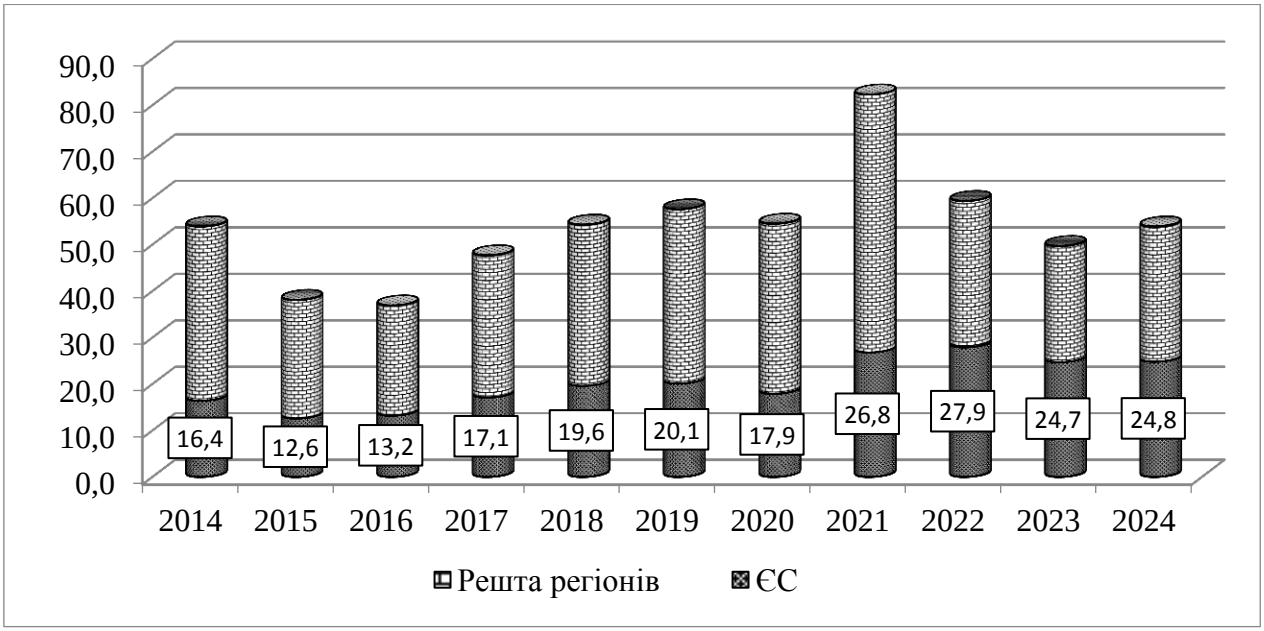

Рисунок 2.14 – Динаміка географічна структура експорту товарів з України (ЄС та решта регіонів, млрд. дол США), 2014-2024 рр.

Джерело: складено автором самостійно на основі [51]

Крім того, важливим чинником у забезпеченні стабільних поставок українських товарів за кордон в умовах воєнної блокади стала ініціатива ЄС «Коридори солідарності». Вона була спрямована на створення альтернативних логістичних маршрутів для українського експорту та імпорту, із залученням залізничних, автомобільних та внутрішніх водних перевезень.

Головними торговельними партнерами аграрної та харчової продукції є: за експортом – Іспанія (11,1% від загального обсягу експорту української агропродукції), Нідерланди (7,0%), Туреччина (6,4%), Китай (6,0%), Польща (6,0%) та Єгипет (5,8%); за імпортом – Польща (11,2% від загального обсягу імпорту Україною агропродукції), Італія (7,9%), Німеччина (7,8%), Туреччина (6,9%), Норвегія (4,1%) та Нідерланди (4,0%) (Додаток В).

Як і в попередні роки, основу українського агро експорту формують три ключові культури: соя, кукурудза та пшениця. Україна є найбільшим постачальником зернових до ЄС і посідає 3 місце серед постачальників олійних і білкових культур (соя, соняшник, ріпак).

За підсумками 2024 року, Україна значно зміцнила свої позиції на ринку Європейського Союзу. За даними Європейської комісії, Україна знову піднялася з 5-го на 3-тє місце серед найбільших постачальників агропродукції до ЄС. Обсяги постачань зросли на 17,4% і досягли 203,9 тис т. Це є зокрема і результатом того, що у 2024 році Європейська Комісія продовжила дію тимчасової лібералізації торгівлі з Україною до 5 червня 2025 року, що передбачало скасування всіх мит, тарифних квот і захисних заходів для українського імпорту.

Країни ЄС погодили продовження лібералізації за оновленими умовами:

– посилення чинного захисного механізму на основі постійного моніторингу, що дає Єврокомісії право оперативно вводити необхідні заходи;

– запровадження автоматичного механізму, який зобов’язує застосувати квоти, якщо імпорт птиці, яєць, цукру, вівса, кукурудзи, круп чи

меду перевищить середній рівень поставок у другій половині 2021 року, 2022 та 2023 роках.

Збереження режиму вільної торгівлі з Європейським Союзом є вигідним для обох сторін не лише під час війни, але й у довгостроковій перспективі відбудови України. Лібералізовані торговельні умови стимулюють економічний розвиток, сприяють залученню іноземного капіталу, прискорюють технологічний трансфер і модернізацію виробничих потужностей, а також створюють нові робочі місця. Україна розглядає повне усунення мит у межах Угоди про асоціацію як один зі своїх стратегічних пріоритетів. Разом із тим, потенційне запровадження обмежень на український аграрний експорт з боку окремих сусідніх держав-членів ЄС є надзвичайно чутливим питанням. Такі кроки можуть мати суттєві негативні наслідки як для України, так і для самого Європейського Союзу (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Порівняння потенційних економічних наслідків збереження та обмеження вільної торгівлі між Україною та ЄС

	Збереження вільної торгівлі	Обмеження вільної торгівлі
Україна	Стабільні або зростаючі доходи від експорту; підтримка валютних надходжень для фінансування економіки та оборони; сприяння відновленню та розвитку аграрного сектору; поглиблення економічної інтеграції з ЄС; посилення конкурентного тиску, що вимагатиме адаптації	Значне скорочення доходів від експорту; посилення фінансової нестабільності; ускладнення відновлення аграрного сектору; ризик зниження цін на внутрішньому ринку та зменшення виробництва; втрата робочих місць
ЄС	Забезпечення стабільних постачань аграрної продукції; підтримка економічної стійкості України; зміцнення політичних зв'язків з Україною; можливість покращення глобальної продовольчої безпеки	Ризик зростання цін на окремі види аграрної продукції (можливий короткостроковий захист окремих виробників або стабілізація цін на окремі внутрішні товари); посилення тиску з боку фермерів у деяких країнах-членах; можливе погіршення відносин з Україною; ризик підриву єдності ЄС у підтримці України

Джерело: [61]

Слід підкреслити, що наведена в табл. 2.5 оцінка потенційних наслідків відображає передусім загальноекономічний ефект для обох сторін. Водночас, як і будь-який інструмент торговельної політики, можливі обмеження можуть викликати складніші й неоднозначні результати. Прагнення окремих країн ЄС або галузевих груп впливу ініціювати обмеження імпорту української агропродукції може пояснюватися низкою чинників. По-перше, це бажання захистити власні внутрішні ринки. По-друге, реакцією на реальні чи уявні ринкові дисбаланси, що виникають унаслідок значного та швидкого зростання імпорту з України після тимчасової лібералізації та запуску «Шляхів солідарності». По-третє, істотним є тиск національних фермерських асоціацій та політичних сил, які підтримують протекціоністські заходи і висловлюють занепокоєння можливими соціальними наслідками для фермерів у окремих регіонах ЄС.

Станом на 1 жовтня 2025 року обсяг експорту української сільськогосподарської продукції становив 15 млрд євро, що на 1,57 млрд євро менше, ніж за той самий період попереднього року. Головним чинником такого скорочення є зменшення поставок на ринок ЄС, на який припадає близько 90% загального падіння експорту за перші дев’ять місяців [66]. Падіння обсягів експорту зумовлене нестачею стабільності й передбачуваності у торговельних відносинах з ЄС.

Чергові зміни в торговельному режимі, які набувають чинності 29 жовтня 2025, пов’язані з тим, що 4 жовтня 2025 року Комітет асоціації Україна – ЄС у торговельному складі ухвалив рішення про зниження та повне скасування ввізних мит на українську аграрну продукцію відповідно до статті 29(4) Угоди про асоціацію. Цим рішенням [67] розпочинається новий етап роботи зони вільної торгівлі між Україною та ЄС: фактично відбувається перехід від тимчасових автономних преференцій Євросоюзу (2022–2025) до стабільного, договірного режиму.

Ключові положення рішення:

– на частину українських товарів мита скасовуються або знижуються, а експортні квоти збільшуються;

– нові правила буде включено до Додатка I-E Угоди про асоціацію;

– чинності рішення набуде 29 жовтня 2025 року;

– до кінця 2025 року тарифні квоти становитимуть 7/12 річного обсягу, за винятком уже поставлених товарів;

– у 2028 році заплановано перегляд режиму з метою подальшої лібералізації;

– рішення має двосторонній характер і не обмежене строком дії.

Ухвалення цього рішення є важливим сигналом підтримки для українських виробників і свідчить про подальше поглиблення економічної інтеграції з ЄС.

2.3 Вплив військової агресії РФ на функціонування та конкурентоспромость аграрного сектору

Проведене дослідження дозволяє виокремити фактори, що визначають експортний потенціал агропромислового комплексу України в умовах війни, та дає змогу ідентифікувати комплекс системних викликів, які суттєво трансформують можливості вітчизняних аграрних виробників на європейському ринку. На жаль, сьогодні визначальною особливістю функціонування АПК є те, що більшість факторів зовнішнього і внутрішнього впливу мають кризовий характер та взаємодіють між собою, посилюючи негативні наслідки для аграрного виробництва, логістики та зовнішньої торгівлі.

Доцільно узагальнити фактори, що впливають на експортний потенціал України, зокрема пов’язані з руйнуванням інфраструктури, виробничих

потужностей і порушенням логістичних ланцюгів, шляхом їх систематизації у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Основні фактори, що впливають на експортний потенціал АПК України в умовах військових викликів [61]

Група факторів	Зміст факторів	Характер впливу
Інфраструк-турні	Пошкодження елеваторів, складів, енергетичних об’єктів. Руйнування транспортної інфраструктури (портів, залізниці, автошляхів);	Зменшення можливостей для зберігання та транспортування продукції; збільшення витрат; затримки постачання; втрата доступу до окремих експортних маршрутів Прямі збитки, що завдала росія українській інфраструктурі: промисловим об’єктам, виробничим потужностям, логістичній інфраструктурі оцінюються майже у 50 млрд дол. США. Зокрема, знищено приблизно 22,5 % складських приміщень, що суттєво зменшило загальний обсяг складської інфраструктур
Виробничі	Знищення або пошкодження аграрних підприємств; скорочення площ оброблюваних земель; дефіцит трудових ресурсів та техніки	Спад обсягів виробництва; зменшення експортних запасів; погіршення якості продукції. Внаслідок бойових дій багато компаній та переробних підприємств втратили свої виробничі потужності, особливо в зонах активних бойових дій. Внаслідок війни врожай зернових та олійних культур в Україні знизився. Це призвело до втрат у розмірі 46,5 млрд дол. США через зменшення посівних площ та зміни у виробничих технологіях
Логістичні	Блокада портів; перебої в роботі логістичних центрів; необхідність вико-ристання альтернат-тивних, дорожчих маршрутів	Труднощі з транспортом і логістикою спричинили падіння експорту аграрної продукції з України на 7 % у річному обчисленні в листопаді 2023 року. Це також призвело до подорожчання імпортних продуктів на 16 % (до 6,2 млрд дол. США з початку року)
Фінансово-економічні	Зростання вартості ресурсів; обмежений доступ до креди-тування; девальвація гривні; страхові ризики	Збільшення собівартості виробництва; зменшення інвестиційних можливостей; ускладнення торгівельних операцій
Регуляторні та зовнішньоекономічні	Зміна умов торгівлі з ЄС; квотні обмеження; нетарифні бар’єри; митні процедури	Ускладнення виходу на ринок ЄС; зниження обсягів експорту; необхідність адаптації до нових правил
Соціальні та безпекові	Міграція населення; мобілізація працівників; небезпека ведення діяльності у прифронтових регіонах	Дефіцит кадрів; скорочення виробничої активності; зупинка підприємств у зоні ризику

Однією з найвагоміших груп факторів є інфраструктурні, оскільки саме транспортна, логістична та енергетична інфраструктура є основою для реалізації експортного потенціалу АПК. Руйнування морських портів, залізничних вузлів, мостів, автошляхів, елеваторів, зерносховищ та об'єктів енергопостачання створює суттєві перешкоди для зберігання, обробки та транспортування сільськогосподарської продукції. Втрата можливості користуватися традиційними експортними маршрутами призводить до перенавантаження альтернативних шляхів, подовження логістичного циклу та значного збільшення витрат виробників.

Сума прямих збитків завданих агропромисловому комплексу України та сільськогосподарській інфраструктурі складає 10,3 млрд. дол. Сфера зберігання сільськогосподарської продукції зазнала особливо значних збитків. Потужності повністю знищених зерносховищ оцінюються у 11,4 млн тонн, тоді як місткість об'єктів, що отримали пошкодження, становить близько 3,3 млн тонн одночасного зберігання. Відновлення такої інфраструктури потребує інвестицій у розмірі приблизно 1,8 млрд доларів США [68].

Не менш важливою є група виробничих факторів, які формуються внаслідок прямого впливу військових дій на аграрні підприємства та ресурси. Пошкодження або повне знищення виробничих потужностей, скорочення посівних площ через мінування територій, втрата або нестача сільськогосподарської техніки, нестабільне енергозабезпечення та дефіцит трудових ресурсів призводять до зниження обсягів виробництва. Це, у свою чергу, зменшує можливості українських експортерів забезпечувати стабільні обсяги поставок на ринок ЄС, що є одним із ключових критеріїв конкурентоспроможності.

За період від 22 лютого 2022 року й до сьогодні втрачено 1 261 аграрних підприємств. І загалом аграрний сектор є одним з найбільш постраждалих від війни, збитки якому в 2024 склали понад 80 млрд. дол. Найвищий рівень припинення діяльності підприємств спостерігався в

Одеській, Запорізькій та Київській областях, де інтенсивність бойових дій та руйнування інфраструктури суттєво ускладнили роботу бізнесу. Окремо необхідно врахувати втрати, яких зазнали підприємства у Херсонській, Харківській, Луганській та Донецькій областях унаслідок тимчасової окупації значних територій. За різними джерелами, близько 20% сільськогосподарських земель України нині перебувають під окупацією, що додатково посилює негативний вплив на економічну активність та аграрний потенціал [69]. Найвагомішу частку збитків формують втрати сільськогосподарської техніки, знищення та пошкодження якої призвело до оціночних збитків понад 5,8 млрд. дол. На другому місці за масштабами втрати, спричинені знищенням або викраденням виробленої продукції, загальна вартість яких становить близько 1,9 млрд дол.

Значний вплив на експортний потенціал мають і логістичні фактори. Порушення усталених логістичних ланцюгів (блокування морських портів, обмеження пропускної спроможності західних кордонів, ускладнення перевезень залізничним та автомобільним транспортом) спричиняє затримки й додаткові витрати. Загальний обсяг прямих збитків портової інфраструктури разом із підприємствами, що функціонують у цьому сегменті, становить близько 0,85 млрд. дол. До розрахунку включено руйнування морських портів та об’єктів внутрішньо водного транспорту, постраждалих через війну. Тільки за період липень–жовтень 2024 року окупаційні сили здійснили близько 60 ударів по портах Одеської області. Унаслідок цього було зруйновано або пошкоджено майже 300 інфраструктурних об’єктів, 177 одиниць транспорту та 22 цивільні судна. Вимушена переорієнтація на альтернативні маршрути, включно з використанням дунайських портів чи мультимодальних схем, зумовлює суттєве подорожчання транспортування та зниження прибутковості експортних операцій. У цих умовах навіть високоякісна продукція може втрачати конкурентні позиції через надмірну логістичну складову в кінцевій ціні.

На початковому етапі повномасштабної війни залізничний транспорт став основним каналом експорту масових вантажів агропромислового комплексу. Однак його потенціал був суттєво обмежений маршрутами, що вели до портів Румунії та Польщі. Після відновлення роботи морського коридору роль залізничних перевезень для транспортування агропродукції, особливо в напрямку країн ЄС, залишається вагомою. Однією з ключових проблем є систематичне підвищення вартості залізничних перевезень, насамперед для масових вантажів – зернових та олійних культур. Зростання тарифів на 70% у липні 2022 року спричинило збільшення їхньої вартості у доларовому еквіваленті приблизно у 1,5 раза порівняно з довоєнним періодом, що негативно позначається на конкурентоспроможності української органічної продукції на світових ринках. Додатковим обмежувальним фактором виступає недостатня пропускна спроможність західних залізничних переходів. Попри здійснені заходи з її розширення, помітного приросту не відбулося, і максимальний обсяг пропуску залишається на рівні близько 3 млн тонн на місяць. Хоча час очікування на кордоні зменшився, затримки все одно враховуються у загальну логістичну собівартість [70].

Окрему групу формують фінансово-економічні фактори, пов’язані зі зростанням вартості ресурсів, обмеженим доступом аграріїв до кредитних і страхових інструментів, високими ризиками інвестування, інфляційними процесами та валютними коливаннями. Значне підвищення собівартості виробництва зменшує цінові переваги української продукції на європейському ринку. Водночас скорочення інвестицій у модернізацію виробництва та технологічний розвиток послаблює перспективи нарощування експортного потенціалу у середньо- та довгостроковій перспективі.

Не менш важливу роль відіграють регуляторні та зовнішньоекономічні фактори, які охоплюють зміни у торговельному режимі з Європейським Союзом, зоврема застосування тимчасових торговельних обмежень, перегляд

квот, нетарифні бар’єри, ускладнення сертифікаційних і митних процедур. Нестабільність регуляторного середовища створює додаткові ризики для експортерів, які змушені постійно адаптуватися до нових умов та вимог ринку ЄС.

Важливо також акцентувати увагу на соціально-безпекових факторах, серед яких: міграція населення, мобілізація робітників, психологічний тиск на працівників, небезпека ведення діяльності у прифронтових регіонах. Усе це зменшує кадровий потенціал галузі, порушує виробничі цикли та поглиблює нестабільність аграрного сектору. Приблизно 39% аграрних компаній в Україні заявляють, що мають труднощі з пошуком кваліфікованих працівників. За різними оцінками, до 40% трудових ресурсів у 2023 році втрачено порівняно з 2021-м через мобілізацію, міграцію, демографічні зміни та інші чинники. У 2024 році спостерігається скорочення посівних площ, зменшення числа активних господарств, особливо у малих і середніх фермерських господарствах. До того ж замість мобілізованих чоловіків, на роботу часто залучають жінок, пенсіонерів, внутрішніх переселенців, а це що змінює структуру робочої сили, зменшує частку досвідчених працівників.

Систематизація зазначених факторів дозволяє комплексно оцінити масштаби негативного впливу війни на експортний потенціал АПК України та виявити ключові слабкі місця у функціонуванні галузі. Такий підхід забезпечує можливість розроблення більш ефективних стратегій відновлення, оптимізації логістики, модернізації виробництва й удосконалення державної політики підтримки експортної діяльності. У цілому поглиблений аналіз чинників формує підґрунтя для обґрунтування науково виважених рішень щодо підвищення стійкості та конкурентоспроможності агропромислового комплексу в умовах сучасних військових викликів.

Тож, результати дослідження можна представити у вигляді таблиці SWOT-аналізу перспектив розвитку АПК України (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 – SWOT-аналіз перспектив розвитку АПК України

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
Висока продуктивна база: великий аграрний потенціал – значні площі орних земель і сприятливі кліматичні умови; Україна залишається одним із головних постачальників зерна та олійних в Європі. Конкурентна цінова пропозиція: низькі прямі витрати виробництва роблять українську сировину привабливою для європейських імпортерів, особливо в сегменті кормових зернових та олійних. Налагоджені експортні ланцюги (хоча й частково змінені) та істотний обсяг торгівлі з ЄС: у 2024–2025 значуща частина агроекспорту йшла до країн ЄС.	Військовий конфлікт і втрата/тимчасова втрата земель, руйнування інфраструктури – зниження посівних площ, пошкодження елеваторів та портів. Це створює нерівномірну пропозицію та додаткові витрати. Логістичні вузькі місця: дефіцит портових потужностей у Чорному морі й дорожчі/довші маршрути підвищують собівартість експорту і знижують надійність постачань. Низький ступінь переробки в країні: велика частина експорту – сировина; це знижує додану вартість і робить позиції більш уразливими до тарифних/квотних змін. Несеанси та бар'єри (стандарти ЄС, фітосанітарні вимоги): для виходу в сегменти з високою доданою вартістю потрібні інвестиції у відповідність стандартам.
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
Розширення переробки всередині країни – збільшення експорту продуктів з доданою вартістю (олія, борошно, готові продукти) підвищить маржу й стійкість. Диверсифікація ринків – пошук нових маршрутів та покупців поза традиційними ланцюгами ЄС/Чорне море. Удосконалення стандартів і сертифікації – підвищить доступ до преміальних ринків ЄС.	Подовження війни, подальші руйнування інфраструктури та втрата робочої сили. Відкликання чи скорочення торговельних преференцій з боку ЄС (квоти/мита) – прямий удар по ціні і обсягах. Зростаюча конкуренція від інших постачальників (Бразилія, Чорноморський регіон, США) у деяких товарних групах.

Підсумовуючи, виокремимо практичні рекомендації для підвищення конкурентоспроможності:

– інвестувати в переробну інфраструктуру (олійні, елеватори, заводи з кондиціювання зерна), щоб експортувати не тільки сировину, а й продукти з більшою доданою вартістю;

– модернізувати логістику й зберігання завдяки інвестиціям у внутрішню інфраструктуру та зменшення залежності від одного каналу (Чорне море);

– підвищувати відповідність стандартам ЄС, що відкриє доступ до преміальних сегментів;

– диверсифікувати продукти та ринки через орієнтацію на нішеві продукти (органіка, спеціальні олії) і пошук нових покупців у ЄС та поза ним;

– проводити активні переговори з ЄС щодо квот (мита) і підтримки внутрішніх програм стимулювання переробки.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження у другому розділі кваліфікаційної роботи показало, що АПК України посідає провідне місце у структурі національного господарства, формуючи значну частку валової доданої вартості, забезпечуючи продовольчу безпеку держави та відіграючи важливу роль у соціально-економічній стабільності сільських територій. Не зважаючи на виклики, пов’язані з воєнними ризиками, порушенням логістичних ланцюгів та зміною економічних пріоритетів держави, АПК не втрачає свого значення, адже від його стабільності залежить макрофінансова стійкість, валютні надходження та соціальна безпека значної частини населення.

АПК охоплює сукупність галузей, пов’язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції, її первинною та промисловою переробкою, зберіганням, транспортуванням і реалізацією. Слід зазначити, сільське господарство є фундаментальною основою агропромислового комплексу. Україна володіє значним природно-ресурсним потенціалом, зокрема великими площами високородючих ґрунтів та сприятливими кліматичними умовами для вирощування зернових, технічних і кормових культур. Це забезпечує передумови для формування значного товарного виробництва продукції рослинництва. Рівень розвитку переробної складової АПК має

визначальний вплив на стійкість та конкурентоспроможність аграрного сектору. Харчова промисловість є однією з найбільших у промисловому комплексі країни, проте можливості для поглибленої переробки використовуються неповною мірою.

Характерною рисою сучасного розвитку є домінування експорту сировинних товарів із низькою доданою вартістю. Зерно, олійні культури та нерафінована олія формують основу аграрного експорту. У той час, як продукти більш високого ступеня переробки (рафінована олія, білкові концентрати, м’ясо, молочні продукти, готові харчові вироби) мають значно вищий потенціал на світових ринках.

Функціонування агропромислового комплексу в умовах воєнних викликів супроводжується низкою системних проблем: логістичні обмеження та інфраструктурні втрати, недоступність частини сільськогосподарських земель, інвестиційний дефіцит, кадровий дефіцит та демографічні зміни.

Розділ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АПК УКРАЇНИ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ

3.1. Стратегії стійкості та адаптації АПК України в умовах війни з орієнтацією на європейський ринок

В умовах повномасштабної війни та масштабних руйнувань АПК України зіткнувся з безпрецедентними викликами: руйнуванням інфраструктури, логістичних ланцюгів, втратами трудових ресурсів та обмеженим доступом до зовнішніх ринків. Тому стратегії стійкості та адаптації (рис. 3.1) стали необхідністю для забезпечення конкурентоспроможності української аграрної продукції на європейському ринку.

Рисунок 3.1 – Стратегії стійкості та адаптації АПК України

Джерело: побудовано автором на основі [63]

Насамперед, варто диверсифікувати логістичні маршрути та здійснити інфраструктурну адаптацію. Проведене дослідження у п. 2.3 показало, що втрата частини морських портів та складнощі експорту через традиційні маршрути змусили український АПК переорієнтуватися на альтернативні логістичні шляхи. Так, сухопутні коридори до ЄС через Польщу, Румунію, Угорщину та Словаччину стали основними напрямками для експорту зернових, олійних культур та готової продукції. Розвиток Дунайського та річкового транспорту наразі дозволяє частково компенсувати обмеження морських перевезень. Порти ЄС в Констанца, Гданську, Гдині використовуються як транзитні вузли. Дуже актуальним є формування мобільних та тимчасових елеваторів для оперативного накопичення та відвантаження продукції. Тож, ця диверсифікація дозволила підтримати експортні обсяги та мінімізувати ризики, пов’язані з атакою на критичну інфраструктуру. За даними Міністерства аграрної політики, завдяки новим маршрутам у 2023–2024 роках вдалося забезпечити експорт близько 50% довоєнних обсягів зернових.

Безперечно перехід до продукції з вищою доданою вартістю був завжди актуальним, а в сучасних умовах не викликає заперечень. Через зростання логістичних витрат та обмеження традиційного експорту, українські аграрії активно переробляють продукцію, зосереджуючись на виробництві олії та білкових концентратів; переробці зернових у крупи, борошно та готові харчові продукти; розвитку нішевих сегментів (мед, ягоди, соки, органічна продукція); впровадженні технологій глибокої переробки (крохмаль, біопаливо, біохімія). Цей підхід не лише знижує витрати на логістику, а й підвищує конкурентоспроможність на європейському ринку.

ЄС висуває суворі стандарти якості та безпечності продукції, тому важливо гармонізувати виробництво з вимогами ЄС. Для цього українські аграрії запроваджують: HACCP та систему контролю якості на всіх етапах виробництва; екологічні стандарти, зменшення викидів та сталий підхід до землеробства; фітосанітарний контроль, органічну сертифікацію.

Впровадження цих стандартів забезпечує легший доступ до ринку ЄС і зменшує ризик відмови в експорті.

В умовах обмеженої робочої сили та логістичних труднощів цифровізація агровиробництва стала ключовим інструментом. Тож супутниковий моніторинг полів, GPS-навігація та точне землеробство, онлайн-платформи управління запасами та логістикою та прогнозування врожайності та ризик-менеджмент дозволяють компенсувати кадрові втрати та підвищити ефективність роботи.

Війна призвела до дефіциту робочої сили через мобілізацію, внутрішню та зовнішню міграцію, психологічний тиск. Стратегії адаптації через управління людськими ресурсами мають включати: автоматизацію та механізацію процесів, залучення сезонних працівників із безпечних регіонів, програми перекваліфікації та партнерство з освітніми закладами, багатофункціональність персоналу. Це дозволить підтримувати виробничі цикли та зменшувати втрати через нестачу робочих рук.

Серед стратегій стійкості та адаптації варто виокремити кооперацію та інтеграційні форми виробництва. Саме кооперативи та інтегровані агрохолдинги взмозі забезпечити спільне використання техніки та інфраструктури, доступ до переробних потужностей, поліпшення переговорної позиції на ринку, стабільність ланцюгів постачання. Особливо ефективна така організація для малих та середніх фермерських господарств.

Безперечно важливою є фінансова підтримка та доступ до капіталу. Війна знищила частину активів, підвищила витрати. Підприємства сьогодні можуть скористатися:

– державними програмами підтримки (кредити «5-7-9%», компенсації, гранти);

– міжнародною допомогою (FAO, ЄБРР, USAID, ЄІБ);

– приватними інвестиціями та партнерством з європейськими компаніями.

Це дозволяє відновлювати виробничі потужності, модернізувати техніку та інтегруватися у ринок ЄС.

Серед стратегій стійкості та адаптації важливо акцентувати увагу на екологізаціє та сталому розвитку. Українські аграрії адаптують виробництво до принципів сталого розвитку, зокрема через технології збережувального обробітку ґрунту (no-till, strip-till), зниження пестицидів та добрив, скорочення викидів CO_2, використання сонячної та біогазової енергії. Це сприяє конкурентоспроможності продукції на «зеленому» європейському ринку.

Що стосується антикризових механізмів та планування, то вони є доречними завжди. Тож українському агробізнесу необхідно додатково розроблятия стратегії антикризового планування в контексті страхування врожаю та майна; створення резервних запасів насіння, добрив та пального; сценарного планування виробничих циклів; розвитку альтернативних каналів збуту (локальні ринки ЄС, прямий експорт, e-commerce).

Отже, стратегії адаптації АПК України формуються через комплекс заходів, пов’язаних з диверсифікацією, логістикою, переходом до продукції з доданою вартістю, цифровізацією, кооперацією, стандартизацією та екологізацією. Це дозволяє підтримувати конкурентоспроможність на європейському ринку та забезпечувати стійкість галузі навіть у умовах війни.

3.2. Гармонізація українських стандартів із вимогами ЄС та розширення експортних можливостей АПК України

Європейська інтеграція є одним із ключових стратегічних орієнтирів для України. На сучасному етапі Європейський Союз посідає провідне місце в розвитку зовнішньоекономічної діяльності держави: обсяги торговельно-економічної співпраці України з країнами ЄС демонструють стабільне

зростання, а інтеграція до європейського простору визначена пріоритетом державної зовнішньої та зовнішньоекономічної політики. Для аграрного сектору міжнародна економічна інтеграція проявляється передусім у розширенні відкритості агропродовольчих ринків, що забезпечує вільний рух продукції, робіт і послуг сільськогосподарського призначення.

Аналіз різних наукових підходів до визначення змісту та особливостей європейської інтеграції дає підстави розглядати інтеграційні процеси в аграрній сфері як багатовимірну та динамічну систему, що формується під впливом низки специфічних характеристик (рис. 3.2).

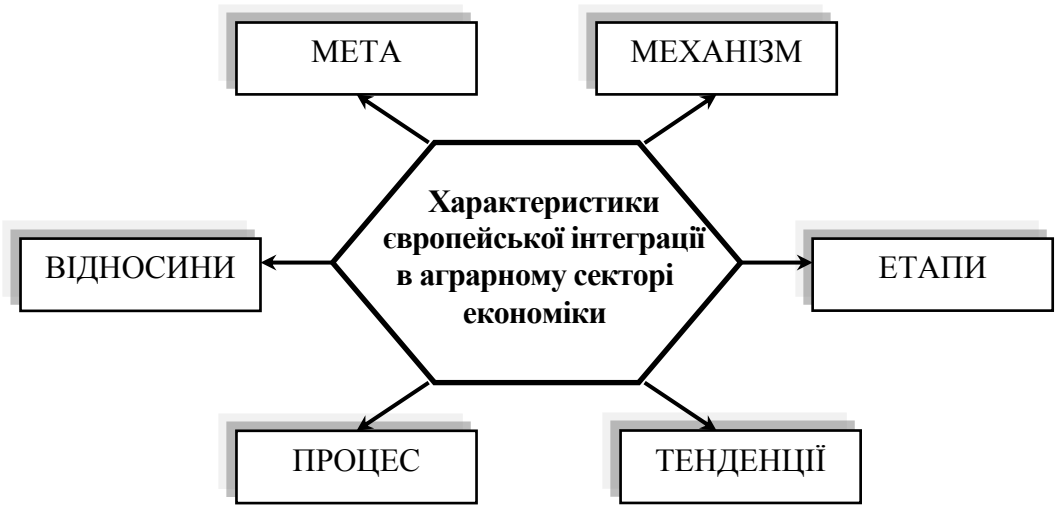

Рисунок 3.2 – Характеристики європейської інтеграції в аграрному секторі економіки

Джерело: складено автором на основі [71, 72]

Варто наголосити, що кожна з визначених характеристик відіграє важливу роль у розв’язанні конкретних завдань, які постають перед національною аграрною політикою в умовах євроінтеграційного руху. У цьому контексті особливої значущості набуває така характеристика, як визначення мети європейської інтеграції. Проведений аналіз засвідчив, що узагальнена мета аграрної євроінтеграції полягає у здійсненні цілеспрямованих перетворень, покликаних забезпечити досягнення запланованих соціально-економічних результатів та підвищення якісних

показників розвитку сільського господарства як на рівні окремих держав – членів інтеграційного об'єднання, так і на рівні ЄС загалом.

Не менш вагомою ознакою є інтерпретація європейської інтеграції як механізму – системи економічних, договірно-правових і організаційних інструментів, які забезпечують поступальність реформ та узгодженість дій у процесі інтеграції.

Наступною характеристикою є розуміння інтеграції як процесу – послідовної, безперервної сукупності дій, спрямованих на досягнення поставленої кінцевої мети. Така процесуальність визначає закономірну зміну станів та явищ у межах аграрного сектору, що в підсумку приводить до конкретних результатів розвитку.

Дослідження еволюції європейської інтеграції дає змогу окреслити ще одну ознаку – її етапність. Кожен етап передбачає рух від однієї стадії до іншої, від зони вільної торгівлі до повноцінної економічної інтеграції. Упродовж усіх цих стадій Спільна аграрна політика ЄС формувалася та функціонувала відповідно до стратегічних пріоритетів глобальної економіки та викликів, які диктує сучасна міжнародна кон'юнктура.

Європейська інтеграція в аграрному секторі має також характер тенденції, тобто певного напрямку розвитку, що проявляється у діях і позиціях учасників інтеграційного процесу. Аналіз таких тенденцій дозволяє своєчасно ідентифікувати можливі ризики та попереджати негативні явища, а також стимулювати прояв позитивних трансформацій.

Формування системи ознак із чітко визначеними характеристиками та можливістю їх практичного застосування створює конкурентні переваги як для держави, так і для суб'єктів господарювання. Наявність таких ознак є необхідною передумовою інтеграції, а їх комплексне поєднання у виробничих процесах забезпечує досягнення ефективних результатів. Участь України в інтеграційних процесах повинна бути спрямована на отримання такого рівня ефективності у сільськогосподарському виробництві, який неможливо забезпечити поза межами інтеграційної взаємодії.

Таким чином, ключові характеристики, що притаманні західноєвропейській моделі аграрної інтеграції, забезпечують її системність і логічну впорядкованість, дозволяючи розглядати її в ширшому категоріальному вимірі, адаптованому до особливостей розвитку українського аграрного сектору.

Сутність європейської інтеграції в аграрній сфері можна визначити як об'єднання аграрних потенціалів держав-членів, їхніх ринків та суб'єктів господарювання з метою спільного використання ресурсів і умов, що сприяють досягненню максимальної економічної вигоди. В основі інтеграції лежить колективна відповідальність за результати на всіх етапах співробітництва та взаємна зацікавленість учасників процесу у високій ефективності. Ігнорування постійного відтворення цих ознак призводить до стагнації інтеграційних зв'язків та спотворення кінцевих показників розвитку аграрного сектора.

Узагальнення визначених характеристик, а також осмислення зарубіжного та вітчизняного досвіду дає можливість стверджувати, що європейська інтеграція в аграрній галузі ґрунтується на певній системі принципів. Вони становлять основу поведінкових норм, правил та умов, якими керуються країни-інтегратори з урахуванням соціально-економічних та екологічних реалій розвитку сільського господарства (табл. 3.1).

Саме на цих принципах має будуватися адаптована до стандартів ЄС модель функціонування українського аграрного сектору та здійснюватися її безперервне удосконалення. Реалізація принципів повинна здійснюватися через відповідні методи – систему прийомів і засобів, що забезпечують практичне втілення об'єктивних закономірностей розвитку галузі. Головне завдання цих методів полягає у створенні сприятливих умов для сільськогосподарських товаровиробників шляхом узгодження аграрної політики всіх країн ЄС, забезпечення високого рівня координації, мобілізації інструментів політики, стимулювання творчої активності та відповідальності всіх учасників інтеграційного процесу.

Таблиця 3.1 – Сутність принципів європейської інтеграції в аграрному секторі економіки

Принцип	Сутність принципу
Продовольчої безпеки та сталості розвитку	- спроможність Європейського Союзу гарантувати економічно доступне забезпечення населення продуктами харчування, дотримуючись установлених вимог до їхньої якості та обсягів, переважно на основі власного виробництва та з урахуванням ресурсного потенціалу кожної держави-члена; - орієнтація державної підтримки на програмно-цільові пріоритети, що передбачає стимулювання екологізованого й економічно обґрунтованого переходу до сучасних систем землеробства та забезпечення послідовності впровадження аграрних реформ..
Ефективності та конкурентоспро-можності	- становлення сучасного аграрного виробництва як високотехнологічної та наукоємної сфери, у якій основою фермерської діяльності виступають результати спеціалізованих інноваційних галузей – біотехнологій, інформаційно-комунікаційних технологій, машинобудування, систем супутникового моніторингу тощо; - орієнтація на безперервне підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрного сектору, що передбачає оптимізацію природних, матеріальних та трудових ресурсів задля отримання вищих і стабільних результатів; - розширення напрямів розвитку сільського господарства та поліпшення рівня життя сільського населення, включаючи підтримку несільськогосподарських видів діяльності, модернізацію інфраструктури та створення сприятливих соціально-економічних умов у сільських громадах
Додатковості та компенсатор-ності	- забезпечення для країн-учасниць доступу до додаткових видів аграрних ресурсів і сировини, що розширює їх виробничі можливості та підсилює продовольчу стійкість; - можливість відшкодування окремим державам витрат на використані аграрні ресурси завдяки функціонуванню інтегрованого об’єднання та формуванню спільного аграрного ринку; - координація та узгодженість дій усіх елементів євроінтеграційного процесу в аграрній сфері, що забезпечує цілісність, послідовність і результативність реформ; - формування стійкої зацікавленості учасників у досягненні проміжних і кінцевих результатів, які становлять єдиний інтегрований ефект і з моменту старту процесу працюють на спільну вигоду всіх сторін.
Солідарної субсидіарності	- здатність розкрити та реалізувати можливості сільського господарства через одностайність, спільність інтересів у прийнятті рішень щодо реформування основних засад САП ЄС.

Кумулятивності та синергії	- створення нових високоефективних господарських зв'язків через організацію спільних агропідприємств, об'єднань, фірм та транснаціональних корпорацій; - досягнення синергічного ефекту внаслідок інтеграції та взаємодії аграрних формувань країн-членів ЄС; - підвищення оперативності, гнучкості та мобільності у використанні інтегративного аграрного потенціалу ЄС;
Єдності цільової та ціннісної раціональності поведінки учасників	- оптимізація структури національних сільськогосподарських виробництв, що передбачає вибір найбільш ефективних галузей і підгалузей, відмову від нарощування потужностей для імпортної продукції та підвищення загальної продуктивності аграрного сектору.

Джерело: складено на основі [71, 73]

Виходячи із загальних принципів реалізації економічної інтеграції, у практиці європейської аграрної інтеграції найчастіше застосовують інституційний та функціональний методи [74]. Інституційний метод передбачає, що інтеграційний процес ініціюється, поглиблюється та вдосконалюється через впровадження інституційних і адміністративних заходів. Функціональний метод базується на принципах лібералізації економіки та зовнішньої торгівлі, обмежуючи адміністративне втручання і забезпечуючи вільний обмін товарами в межах великого ринкового простору на основі багатосторонніх угод, відповідно до законів попиту та пропозиції.

Аналіз сучасних інтеграційних процесів, проведений зарубіжними та вітчизняними дослідниками, свідчить, що методи економічної інтеграції потребують гармонізації, координації та уніфікації економічної й соціальної політики, що характерно, насамперед, для регіональних форм міжнародної економічної інтеграції. З урахуванням особливостей трансформацій аграрного сектору економіки країн ЄС, методи інтеграції набувають більш динамічного характеру та можуть змінюватися залежно від конкретної соціально-економічної ситуації. При застосуванні інституційного методу у практиці аграрної інтеграції слід відзначити його специфічну особливість: аграрна політика ЄС функціонує як відносно автономна система, що має

власну логіку, незважаючи на економічні зміни в сільському господарстві та коливання рівня інтеграції в економічному просторі ЄС [74].

Інституційний метод реалізується разом із адміністративним методом, який забезпечує формування системи квотування сільськогосподарської продукції, планування та контроль за бюджетними виплатами фермерам та іншими адміністративними заходами. Методи аграрної інтеграції у Західній Європі можуть трансформуватися у більш ринковоорієнтовані, особливо в умовах посилення багатофункціональної ролі сільського господарства, підвищення його конкурентоспроможності на світовому ринку та переходу до динамічного розвитку.

Таким чином, наведені методологічні положення є базовими для визначення як поточних, так і перспективних напрямів євроінтеграції аграрного сектору економіки України.

Процеси інтеграції України до європейського ринку та підписання Угоди про асоціацію з ЄС висувають нові вимоги до якості, безпеки та екологічності продукції агропромислового комплексу. Гармонізація стандартів стає критично важливим чинником конкурентоспроможності, адже без відповідності європейським нормам українська продукція не може отримати сертифікацію та бути допущеною до ринку ЄС.

Основними нормативними документами ЄС, що впливають на українське АПК, є:

– Регламент (ЕС) №178/2002 «Про загальні принципи та вимоги до безпечності харчових продуктів» [75];

– HACCP та стандарти безпечності харчових продуктів;

– європейські фітосанітарні та ветеринарні норми;

– Регламент ЄС щодо органічної продукції (ЕС 834/2007 та ЕС 889/2008);

– екологічні та енергетичні стандарти, включаючи «Зелений курс ЄС».

Гармонізація стандартів передбачає комплексну трансформацію виробничих, технологічних та контролюючих процесів, тож доцільно виокремити основні її напрями (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Напрями гармонізації українських стандартів із вимогами ЄС та очікуваний ефект для експорту

Напрям гармонізації	**Конкретні заходи**	**Очікуваний ефект для експорту**
Безпека харчових продуктів (HACCP)	Впровадження систем управління ризиками на всіх етапах виробництва; контроль якості сировини, переробки, зберігання та транспортування продукції; підготовка сертифікованих аудитів для експорту до ЄС	Доступ до ринку ЄС, підвищення довіри споживачів
Фітосанітарний та ветеринарний контроль	Відповідність нормам ЄС щодо карантину рослин і тварин; впровадження систем відстеження ланцюгів поставок (traceability); скорочення використання заборонених хімічних речовин і антибіотиків	Зменшення ризику відмови в експорті, стабільність поставок
Органічне та екологічне виробництво	Впровадження практик органічного землеробства; сертифікація продукції відповідно до стандартів ЄС; забезпечення низького впливу на довкілля, скорочення викидів CO_2 та ефективне використання ресурсів.	Вихід на «зелені» нішеві ринки ЄС, вищі ціни
Енергетична та технологічна модернізація	Впровадження енергоефективних технологій; використання відновлюваних джерел енергії (сонячні панелі, біогазові установки); цифровізація виробничих та логістичних процесів	Зниження витрат, підвищення продуктивності, конкурентоспроможність
Інформаційна та навчальна підтримка	Семінари, тренінги, інструкції для фермерів	Швидка адаптація виробників до вимог ЄС, якість продукції
Інвестиції та міжнародне співробітництво	Спільні проекти з європейськими компаніями, фінансова підтримка	Розширення обсягів експорту, модернізація підприємств

Джерело: [62, 63, 76,77]

Варто акцентувати увагу на тому, що гармонізація стандартів відкриває нові перспективи для експорту української агропродукції:

– безперешкодний доступ до ринку ЄС для зернових, олійних культур, м’яса, молочних продуктів та перероблених товарів;

– підвищення довіри європейських споживачів до української продукції, особливо органічної та «зеленої» продукції;

– можливість участі у державних та приватних програмах підтримки експорту, грантах та партнерствах;

– розширення асортименту продукції для європейського ринку, включно з нішевими та високододаними товарами.

Гармонізація національних стандартів України з вимогами Європейського Союзу є ключовим чинником підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору та розширення експортних можливостей. Для ефективної реалізації цього процесу передбачено низку практичних кроків та механізмів.

По-перше, необхідно проаналізувати та оцінити нормативно-правову базу. Проведення комплексного порівняння національних стандартів та регламентів із вимогами ЄС, зокрема санітарних і фітосанітарних норм, технічних регламентів та стандартів безпеки харчової продукції та виявлення невідповідностей дозволяє сформувати план адаптації нормативних документів.

По-друге, розробляти та впроваджувати національні стандарти, сумісні із європейськими. Це стосується адаптації технічних регламентів, правил маркування та пакування продукції, а також впровадження систем сертифікації та контролю якості для забезпечення прозорості та відповідності стандартам ЄС.

По-третє, модернізувати виробництво та технологічні процеси через впровадження сучасних технологій виробництва, що відповідають міжнародним стандартам безпеки та якості, та підготовку підприємств до сертифікації за міжнародними системами, такими як ISO 22000 та GLOBALG.A.P.

Четвертий крок, підготовка кадрів та підвищення кваліфікації. Варто проводити навчальні програми для фахівців у сфері контролю якості та менеджменту безпечності продукції, підвищувати компетенції агропідприємств у питаннях дотримання європейських стандартів.

П’ятим кроком є розвиток інфраструктури контролю та сертифікації завдяки створенню акредитованих лабораторій для перевірки якості та безпечності продукції, використанню інтегрованих систем моніторингу та аудиту для забезпечення відповідності продукції вимогам ЄС.

Схематично механізм впливу гармонізації стандартів на розширення експорту АПК України можна представити на рис. 3.3.

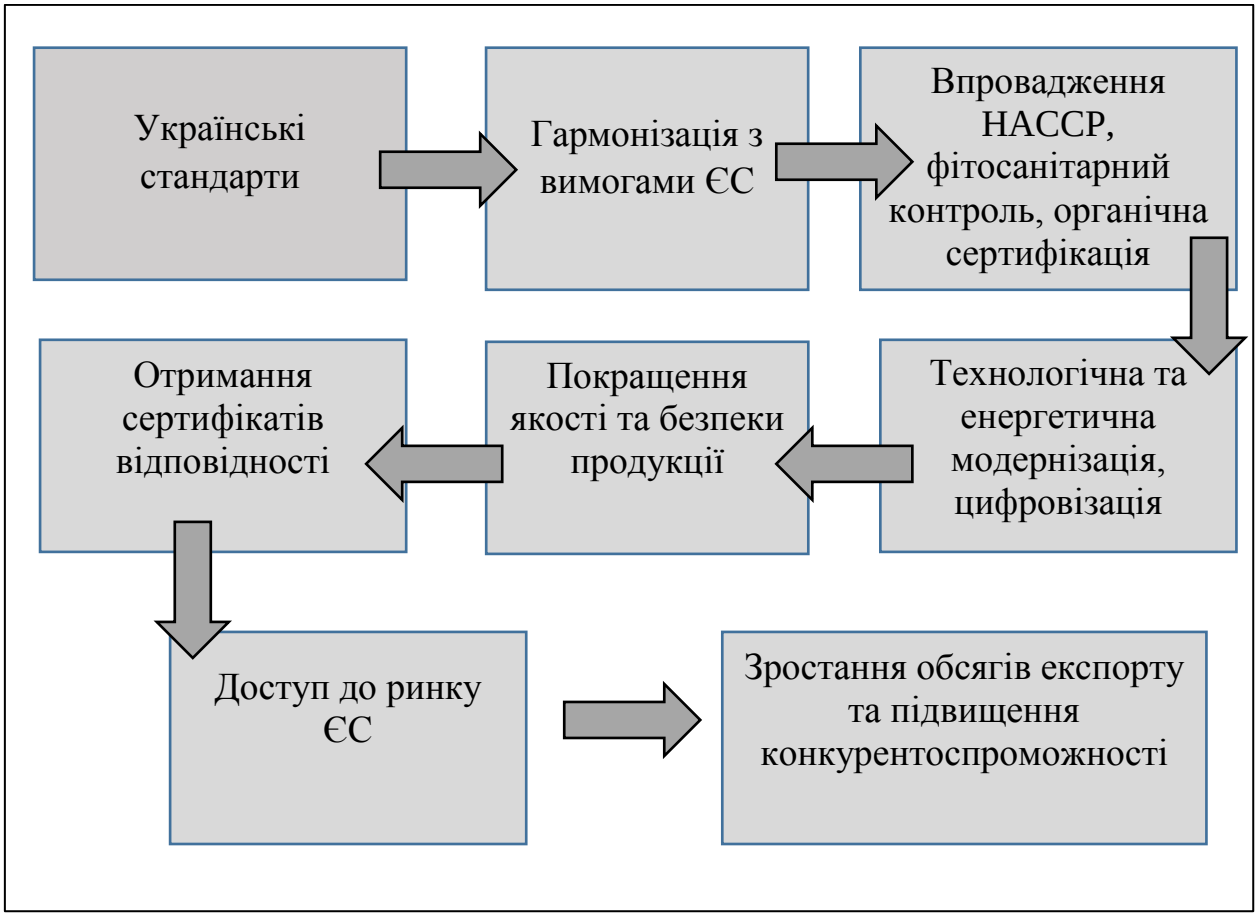

Рисунок 3.3 – Механізм впливу гармонізації стандартів на розширення експорту АПК України

Джерело: побудовано автором

Впровадження цих практичних кроків дозволить: розширити доступ до ринків ЄС завдяки відповідності продукції міжнародним стандартам; підвищити конкурентоспроможність українських виробників за рахунок покращеної якості та безпечності продукції; збільшити обсяги експорту та диверсифікації ринків збуту завдяки наявності сертифікатів, що визнаються у ЄС; посилити довіру споживачів та партнерів, що сприятиме формуванню стабільних торговельних відносин і довгострокових контрактів; стимулювати модернізацію внутрішнього виробництва та впровадження інноваційних технологій у аграрний сектор.

Таким чином, гармонізація українських стандартів із вимогами ЄС не лише забезпечує відповідність міжнародним нормам, але й виступає ефективним інструментом підвищення економічної вигоди та стійкості аграрного експорту. Гармонізація українських стандартів із вимогами ЄС є стратегічним інструментом підвищення конкурентоспроможності АПК. Вона забезпечує безпечність продукції, відкриває нові експортні канали, стимулює технологічну модернізацію та сприяє інтеграції України у європейські ланцюги поставок, що особливо важливо в умовах військової нестабільності та глобальної конкуренції на ринку.

3.3 Напрями державної підтримки та підвищення ефективності аграрного виробництва

У контексті євроінтеграційних процесів, реформування аграрного сектору та відкриття нових можливостей для українських товаровиробників питання конкурентоспроможності на ринку Європейського Союзу набуває особливого значення. ЄС є одним із найбільших та найвимогливіших споживчих ринків світу, що характеризується високими стандартами якості, жорсткими екологічними вимогами та прозорими правилами гри. Для

забезпечення стабільного доступу українських аграрних підприємств до цього ринку необхідна цілеспрямована державна підтримка, спрямована на модернізацію виробництва, підвищення його ефективності та адаптацію до європейських норм.

Державна підтримка відіграє ключову роль у процесі структурної трансформації аграрного сектору. Її значення зростає в умовах глобальної конкуренції, зростання ризиків, пов'язаних зі зміною клімату, воєнними викликами та нестабільністю світових ринків. Для українських виробників, які прагнуть виходу на ринок ЄС, державна підтримка виконує низку важливих функцій, а саме:

– компенсаційну, частково покриваючи витрати на адаптацію виробництва до стандартів ЄС;

– стимулюючу, сприяючи впровадженню сучасних технологій та інновацій;

– захисну, створюючи інституційні гарантії якості й безпеки продукції;

– інтеграційну, допомагаючи гармонізувати національні правила з регуляторними нормами ЄС.

Основні напрями державної підтримки, спрямовані на підвищення ефективності агровиробництва можна узагалити на рис. 3.4.

Деталізуючи інформацію, подану на рис 3.4, зазначимо, що фінансові інструменти є важливою складовою державної політики розвитку аграрного сектору. Так, компенсація відсоткових ставок за кредитами дозволяє підприємствам оновлювати техніку, впроваджувати сучасні технології, будувати елеватори, теплиці, тваринницькі комплекси. Державні гранти та програми підтримки малого та середнього фермерства стимулюють розвиток сімейних ферм і кооперативів (а саме цей формат, який домінує в ЄС). Наприклад, Chemonics International за фінансування USAID здійснює відбор заявок на Річний програмний запит у межах програми «Врожай». Метою грантової програми є підтримка інноваційних підходів до досягнення цілей зміцнення потенціалу фермерів МСП, зниження вартості логістичних шляхів,

підтримку різних бізнес-моделей, які покращують надання послуг та збільшують доступ до ринку, а також розробку платформ для B2B зв'язків. Розмір одного гранту в межах програми – від 3 960 000 до 80 000 000 грн [79].

Рисунок 3.4 – Основні напрями державної підтримки, спрямовані на підвищення ефективності агровиробництва

Джерело: побудовано автором на основі [63, 78]

Гранти можуть стати дієвим інструментом для запуску нових проєктів, модернізації техніки та впровадження інновацій. У таблиці 3.3 наведено можливості 2024 року для українських аграріїв, які прагнуть розвивати свій бізнес за підтримки грантових програм фінансування.

Програми часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва сприяють модернізації машинно-тракторного парку. А страхування сільськогосподарських ризиків із державною підтримкою, яке мінімізує втрати від природних катастроф, стає особливо актуальним у контексті кліматичних змін. Застосування цих інструментів дозволяє підприємствам знижувати виробничі витрати, підвищувати рентабельність і відповідати європейським вимогам щодо ефективності та стійкості виробництва.

Таблиця 3.3 – Гранти для українських фермерів, 2024 р.

Назва, організатор	Сума	Хто може взяти участь
Кошти на створення переробного підприємства, USAID АГРО	до 40 млн грн на купівлю обладнання, створення переробних потужностей, вихід на міжнародні ринки.	Власники мікробізнесу, малих та середніх підприємств, які мають потенціал до збільшення виробництва. Заявники повинні мати не менше 5 років досвіду господарської діяльності та принаймні 2 роки досвіду в секторі переробки сільськогосподарських культур.
Програма грантів для органічних виробників. Дослідний інститут органічного сільського господарства (Швейцарія)	до 230 тис. грн	Українські сертифіковані оператори органічного ринку. Перевага надаватиметься: ФОП – жінкам, юридичним особам, власницями (співвласницями) або керівницями яких є жінки; малим та середнім підприємствам (МСП), які представили органічні харчові продукти з вищою доданою вартістю.
Грант для сільських жінок-фермерок, Corteva Agriscience	200 000 грн.	Ціль використання коштів – локальна переробка агропродукції та виробництво готових харчових продуктів, що сприятиме сталому розвитку та забезпеченню продовольчих потреб територіальних громад.
Кошти для малих виробників харчових продуктів, EIT Food	до 250 000 євро	Малі підприємства та стартапи у сфері харчових технологій. Зрілі компанії з наявною бізнес-моделлю, які мають високий потенціал для генерації B2B/B2C продажів нових або вдосконалених інноваційних продуктів чи послуг у сфері харчування.
Кошти на розвиток інноваційних рішень в агросекторі, USAID, Кімонікс Інтернешнл	до 198 000 000	Комерційні компанії або організації, фермерські кооперативи та групи виробників, неурядові організації (НУО), ВНЗ, науково-дослідні інститути та інші навчальні заклади
Компенсація вартості розмінування с/г земель для агровиробників Мінагро, Мінекономіки	компенсацію 80%-100% вартості розмінування сільськогосподарських земель	Фермери, землі яких є на деокупованих територіях, де після проведення нетехнічного обстеження підтверджена забрудненість або імовірна забрудненість вибухонебезпечними предметами. Визначені ділянки обов'язково мають знаходитися поза 20-кілометровою зоною від лінії бойового зіткнення або державного кордону.
Обладнання для малих та середніх агровиробників. Мінагро, ДАР	300 комплектів обладнання FieldView YieldKit	Агровиробники, які мають в обробітку від 200 до 1000 га

Джерело : складено за [80]

Для успішної експансії на ринки ЄС вирішальне значення має відповідність продукції стандартам HACCP, GlobalG.A.P., вимогам регламентів ЄС щодо безпечності харчової продукції, простежуваності ланцюгів та екологічної відповідальності. У цьому контексті держава має забезпечувати: фінансування програм підготовки підприємств до сертифікації; створення лабораторій, здатних проводити аналізи відповідно до європейських протоколів; інформаційну підтримку та консультації для бізнесу; адаптацію національного законодавства до acquis communautaire. Впровадження європейських стандартів дозволяє не лише виходити на ринки ЄС, а й отримувати вищу ціну на продукцію за рахунок преміальних характеристик якості.

Безперечно, ефективність сучасного агропідприємства дедалі більше залежить від рівня технологічного оснащення. Тож, серед ключових напрямів інноваційної підтримки доцільно виокремити:

– точне землеробство, що включає GPS-навігацію, дрони, датчики вологості ґрунту, автоматизовану подачу добрив та засобів захисту;

– цифровізацію виробничих процесів, зокрема аграрні інформаційні системи, електронні карти полів, системи моніторингу врожайності;

– сучасні логістичні рішення, які скорочують транспортні витрати та втрати продукції;

– енергоощадні технології, включаючи сонячні електростанції, біогазові установки, енергоефективні системи зберігання.

Такі технології широко застосовуються в країнах ЄС, і їх впровадження в Україні є необхідною умовою технологічної конвергенції та підвищення конкурентоспроможності.

Не менш важливою є підтримка аграрної інфраструктури та розвиток логістики. Наявність сучасної інфраструктури є однією з основних вимог для виходу на зовнішні ринки. Україна поділяє з ЄС кілька напрямів розвитку інфраструктури, серед яких: модернізація елеваторних потужностей, будівництво логістичних терміналів та перевантажувальних комплексів,

підтримка залізничних, автомобільних і річкових транспортних коридорів; стимулювання створення місцевих центрів переробки та пакування. Покращення логістичних можливостей дає змогу знизити собівартість продукції, підвищити швидкість постачань і забезпечити відповідність вимогам європейських торговельних мереж.

Варто звернути увагу на розвиток кооперації як інструменту підсилення позицій на ринках ЄС. Європейська модель аграрного виробництва значною мірою базується на кооперації, тому в Україні розвиток кооперативного руху є актуальним напрямом державної політики. Держава підтримує створення кооперативів через грантові програми, пільгове оподаткування та інформаційне забезпечення.

Екологізацію виробництва можна розглядати як ключ до європейських ринків [78]. Сучасний європейський ринок віддає перевагу екологічно чистій та органічній продукції, а для України це відкриває значний потенціал, оскільки природно-кліматичні умови дозволяють виробляти конкурентоспроможні органічні продукти. Державна підтримка в цьому напрямку включає сприяння розвитку органічного землеробства, програми підтримки збереження родючості ґрунтів, популяризацію практик сталого землекористування, розвиток малих органічних фермерських господарств, субсидування сертифікації органічних виробництв. Важливо уяснити, що впровадження екологічних стандартів підвищує довіру європейських споживачів.

Тож, розвиток українського агропродсектору в контексті інтеграції до європейського економічного простору вимагає комплексної державної підтримки, спрямованої на модернізацію виробництва, підвищення його ефективності, екологічність та відповідність стандартам ЄС. Застосування фінансових, нормативних, інституційних і технологічних інструментів забезпечує можливість українським виробникам успішно конкурувати з європейськими компаніями та посилювати свою присутність на світових ринках.

Тільки системний підхід, що поєднує інвестиції, інновації, екологічність і регуляторну гармонізацію, забезпечить Україні сталий розвиток агропродсектору та зміцнення його конкурентних позицій у Європейському Союзі.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі кваліфікайної роботи досліджено перспективи підвищення конкурентоспроможності АПК України на європейському ринку. З’ясовано, що сьогодні Україна активно оновлює свою експортну стратегію, реагуючи на нові можливості й виклики, що виникають у зв’язку з посиленням вимог ЄС до української аграрної продукції. Вітчизняні та міжнародні фахівці напрацьовують сучасні підходи, які передбачають: гармонізацію зі стандартами ЄС (виробникам необхідно привести свою продукцію у відповідність до європейських вимог, щоб зберегти доступ до ринку ЄС), диверсифікацію ринків збуту (пошук нових напрямків експорту та розширення експортної географії стають важливими елементами стратегії), розвиток експорту продукції з більшою доданою вартістю (перехід до виробництва та постачання більш переробленої продукції сприятиме зростанню доходів агровиробників).

ВИСНОВКИ

У даній роботі досліджені теоретичні та практичні основи забезпечення конкурентоспроможності агропромислового комплексу України на європейському ринку в умовах військових викликів. За результатами дослідження сформовано такі висновки.

1. На основі проведеного аналізу наукових економічних джерел показано, що міжнародна конкурентоспроможність є складною та багатовимірною категорією, актуальність якої зростає в умовах глобалізації, що трансформує структуру світової конкуренції. Вона перетворилася на ключовий орієнтир державних економічних політик і стратегій, адже дає змогу окреслити пріоритетні напрями розвитку країни. Саме рівень міжнародної конкурентоспроможності відображає спроможність національної економіки забезпечувати стале економічне зростання як у середньо-, так і в короткостроковій перспективі..

2. У роботі розкрито сутність конкурентоспроможності аграрної продукції, визначено, що основними чинниками, які на неї впливають є: нормативно-правові, техніко-економічні, комерційні і інформаційні. Виявлено, що в середовищі функціонування аграрних підприємств виділяють зовнішні і внутрішні фактори конкурентоспроможності, керовані та некеровані.

3. У роботі здійснено аналіз сучасного стану АПК України та його ролі у національній економіц. Аналіз показав, що галузь зберігає стратегічне значення для економічного розвитку держави, незважаючи на вплив значних зовнішніх та внутрішніх викликів. Природно-ресурсний потенціал, досвід великих агровиробників, світове визнання українського аграрного експорту визначають високу роль АПК у формуванні економічної стійкості держави.

4. Проведене дослідження дозволило проаналізувати стан, напрямки та динаміку експорту аграрної продукції. Експорт агропродукції України наразі

демонструє стабільність і значну вагу в структурі національного експорту, навіть попри військові виклики. Основною перевагою залишається велика частка поставок до ЄС, який закуповує понад половину агропродукції, що підтверджує успішну інтеграцію в європейський ринок. Однак, в структурі експорту переважає сировинна або мінімально оброблена продукція. Частка сектору переробки та продукції з доданою вартістю поки що невелика, що свідчить про те, що Україна не максимально використовує свій потенціал по створенню доданої вартості. Показано, що через війну, логістичні труднощі, зокрема проблеми з портами й перевезеннями, виникають затримки або зниження обсягів деяких груп товарів.

5. У процесі наукового дослідження виявлено, що воєнні дії спричинили масштабні втрати в аграрному секторі, що включають руйнування матеріально-технічної інфраструктури, тимчасову окупацію частини родючих земель, мінування угідь, порушення логістичних ланцюгів та обмеження доступу до зовнішніх ринків. Це, у свою чергу, призвело до суттєвого скорочення обсягів сільськогосподарського виробництва, підвищення витратності агробізнесу та сповільнення темпів його інноваційного розвитку. Безперечно, в таких умовах провідна роль відводиться державній підтримці, адаптації механізмів аграрної політики та розробленню стратегічних підходів до відновлення і зміцнення агропродсектору.

6. З’ясовано, що внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну на початку 2022 року євроінтеграційний процес суттєво прискорився, отримавши додаткову підтримку з боку Європейського Союзу. Запровадження «коридорів солідарності» навесні 2022 року та подальше розширення односторонніх автономних торговельних преференцій Єврокомісією стали дієвими інструментами практичного поглиблення інтеграції, зокрема в агропродовольчій сфері. Надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС 23 червня 2022 року та початок переговорів 25 червня 2024 року мають надзвичайне символічне значення. Водночас ці

рішення потребують від України швидкого впровадження практичних заходів із гармонізації національного аграрного законодавства з європейською системою регулювання галузі.

7. Дослідження показало, що подальший розвиток аграрного комплексу залежить від розширення переробних потужностей, модернізації виробничої інфраструктури, диверсифікації експортних напрямів, упровадження інноваційних технологій та активнішої інтеграції до європейського ринку. Зважання на ці чинники сприятиме підвищенню конкурентоспроможності українського аграрного сектору та зміцненню його ролі в забезпеченні довгострокового економічного зростання.

8. Визначено, що розвиток українського агропродовольчого сектору в умовах інтеграції до європейського економічного простору потребує всебічної державної підтримки, спрямованої на оновлення виробничих процесів, підвищення їх результативності, екологічності та відповідності вимогам ЄС. Використання фінансових, регуляторних, інституційних і технологічних механізмів створює умови, за яких українські виробники можуть ефективно конкурувати з компаніями ЄС і зміцнювати свої позиції на міжнародних ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Olczyk M. International competitiveness in the economics literature: a bibliometric study. Athens Journal of Business & Economics. Volume 2, Issue 4. 2016. P. 375-388. URL: https://doi.org/10.30958/ajbe.2.4.3

2. Cellini R, Soczi A Pop competitiveness. Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review. 55(March). 2002. P. 71-101.

3. Bofinger P Die internationale Wettbewerbsfähigkeit ganzer Volkswirtschaften: Ein Phänomen auf der Suche nach einer Theorie (The international competitiveness of entire economies: A phenomenon in search of a theory) Kredit und Kapital 28. 1995. P. 467-497.

4. Delgado M., Ketels C., Porter M.E. & Stern S. The determinants of national competitive-ness (NBER Working Paper № 18249). 2012. URL: doi: 10.3386/w18249

5. Ketels C. Review of competitiveness frameworks: An analysis conducted for the Irish National Competitiveness Council. Retrieved on June 15, 2017. URL: https://surl.lt/itpfgk

6. Krugman P. Rethinking international trade. 1990. Cambridge, MA: MIT Press.

7. Krugman P. Competitiveness: A dangerous obsession. Foreign Affairs, 1994. 73(2). P. 28-44. URL: doi: 10.2307/20045917

8. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. 1990. New York, NY: The Free Press.

9. Global Competitiveness Report. Methodology. URL: https://www.weforum.org/publications/global-competitiveness-report-2014-2015/

10. Buckley P.J., Pass C.L., & Prescott K. Measures of international competitiveness: A critical survey. Journal of Marketing Management, 1988. 4(2), 174-200. URL: doi: 10.1080/0267257X.1988.9964068

11. Chikan A. National and firm competitiveness: A general research model. Competitiveness Review, 2008, 18(1), 20-28. URL: doi: 10.1108/10595420810874583

12. Momaya K. Evaluating international competitiveness at the industry level. Vikalpa, 1998, № 23(2). P. 39-46. URL: doi: 10.1177/0256090919980206

13. Liu C. International Competitiveness and the Fourth Industrial Revolution. Entrepreneurial Business and Economics Review, 2017, № 5(4). P. 111-133. URL: http://doi.org/10.15678/EBER.2017.050405

14. Bhawsar P. & Chattopadhyay U. Competitiveness: Review, reflections and directions. Global Business Review, 2015, № 16(4), 665-679. URL: doi: 10.1177/0972150915581115

15. Heckscher E. The effects of foreign trade on the distribution of income. Ekonomisk Tidskrift. 1919. № 21. P. 497-512.

16. Ohlin, B. Interregional and international trade. 1933. Cambridge: Harvard University Press.

17. Baldwin, R. Determinants of the commodity structure of US trade. American Economic Review, 1971. № 61(March). P. 126-148.

18. Kravis, I.B. Wages and foreign trade. Review of Economics and Statistics. 1956. № 38. P. 14-30. doi: 10.2307/1925555

19. Posner, M.V. International trade and technical change. Oxford Economic Papers. 1961. № 13(3). P. 323-341. URL: doi: 10.1093/oxfordjournals.oep.a040877

20. Amable B. & Verspagen B. The role of technology in market shares dynamics. Applied Eco-nomics. 1995. № 27. 197-204. URL: doi: 10.1080/00036849500000024

21. Vernon R. International investment and international trade in the product cycle. Quarterly Journal of Economics. 1966. № 80. P. 190-207. Retrieved on June 15, 2017. URL: http://www.jstor.org/stable/1880689

22. Krugman P. (Increasing returns, monopolistic competition and international trade. Journal of International Economics. 1979. № 9(4), P. 469-479. URL: doi:10.1016/0022-1996(79)90017-5

23. Moon H.C. & Cho D.S. National competitiveness: A nine factor approach and its empirical application. Journal of International Business and Economy, Fall. (2000. P. 17-38.

24. Man W.Y., Lau T. & Chan K.F. The competitiveness of small and medium enterprises: A conceptualization with focus on entrepreneurial competencies. Journal of Business Venturing. 2002. № 17(1). P. 123-142. URL: doi: 10.1016/S0883-9026(00)00058-6

25. Майер Дж. Міжнародне середовище бізнесу: конкуренція та регулювання в глобальній економці. Київ : Либідь, 2002. 703 с.

26. Портер М. Стратегія конкуренції / Майк Е. Портер; пер. з англ. А. Олійник, Р. Сілький. Київ: Основи, 1998. 390 с.

27. Транченко О. М. Оцінка галузевої конкурентоспроможності (на прикладі агропромислового комплексу) Економічний часопис–XXI. 2013. № 9–10(2). С. 7–10. URL: http://nbuv.gov.ua/j–pdf/ecchado_2013_9–10(2)__3.pdf

28. Школьний О. До проблеми формування Україною конкурентної стратегії експортоорієнтованих галузей АПК. Економіка України. 2003. №5. С. 54–59.

29. Плотнікова М. Ф. Перспективи реалізації конкурентних переваг аграрної продукції в умовах сучасних викликів соціально-економічних систем. Трансформація практики управління інноваційним розвитком соціально-економічних систем : колективна монографія / під заг. ред. Храпкіної В. В., Пічик К. В.; Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2024. С. 206-233. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/29601

30. Малік М.Й., Нужна О.А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія. Київ: Інститут аграрної економіки, 2007. 270 с.

31. Людвік І.І. Підвищення конкурентоспроможності АПК України через інноваційні стратегії: розробка та застосування моделей аналізу ефективності в умовах глобалізації. Економіка та суспільство. Вип. 68. 2024. URI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-79

32. Коваленко Н.В., Мізюк С.Г. Міжнародна конкурентоспроможність підприємства: сутність, основні складники та джерела формування конкурентних переваг. Приазовський економічний вісник. Вип. 2(13), 2019. URI: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/6.pdf

33. Ярош-Анговська А. Оцінка важливості торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією між Європейським Союзом та Китаєм. У книзі «Євразійські економічні перспективи», «Євразійські дослідження в бізнесі та економіці»; Даніс, Б., Кан, Д., ред.; Springer: Берлін/Гайдельберг, Німеччина, 2019; с. 105–124.

34. Максимець О.; Ленштедт Л. Міжнародна конкурентоспроможність: тематичне дослідження американської, шведської та української лісової промисловості. Int. Trade J. 2016, № 30, с. 159–176.

35. Ярош-Анговська А., Анґовськи, М., Како, М., Новак А., Ружанська-Бочула М. Конкурентний потенціал сільського господарства та конкурентна позиція в міжнародній торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією в Європейському Союзі. Eur. Res. Stud. J. 2020, XXIII, с. 779–803.

36. Zdráhal I.; Lategan F.S.; van der Merwe M. A constant market share analysis of the competitiveness of the Czech Republic’s agrifood exports (2002–2020) to the European Union. Agric. Econ. 2023, 69, 498–509. URL: https://surl.lt/jwpiik

37. Neuenfeldt S.; Gocht A.; Heckelei T.; Ciaian P. Explaining farm structural change in the European agriculture: A novel analytical framework. Eur. Rev. Agric. Econ. 2019, 46, 713–768. URL: https://academic.oup.com/erae/article/46/5/713/5183522

38. Nowak A.; Kasztelan A. Economic competitiveness vs. green competitiveness of agriculture in the European Union countries. Oeconomia Copernic. 2022, 13, 379–405. URL: https://journals.economic-research.pl/oc/article/view/2023

39. Pawlak K., Smutka L., Kotyza P. Agricultural Potential of the EU Countries: How Far Are They from the USA? Agriculture 2021, № 11, 282 p. URL: https://www.mdpi.com/2077-0472/11/4/282

40. Носецька Б., Заремба Л. Міжнародна конкурентоспроможність польських фруктів та їх консервів. *Сільське господарство*. 2025; 15(10):1049. URL: https://doi.org/10.3390/agriculture15101049

41. Баласса Б. Лібералізація торгівлі та виявлені порівняльні переваги. Manch. Sch. 1965, № 33, p. 99–123.

42. Jagiełło M. Wskaźniki Międzynarodowej Konkurencyjności Gospodarki; Studia i materiały; KCHZ: Warsaw, Poland, 2003; Nr 80.

43. Чистов С. М. Державне регулювання економіки: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ. : КНЕУ, 2002. 208 с.

44. Експорт української пшениці в поточному сезоні перевищив 6 млн тонн. *АПК ІНФОРМ*. 29 жовт. 2025 р. URL: https://www.apk-inform.com/uk/news/1551192

45. Україна майже на чверть скоротила експорт соняшникової олії в сезоні-2024/25. *АПК ІНФОРМ*. 2 вересня 2025 р. URL: https://www.apk-inform.com/uk/news/1550100

46. Україна в 2024/25 МР забезпечила 94% імпорту соняшникової олії до країн ЄС. *АПК ІНФОРМ*. 17 лютого. 2025 р. URL: https://www.apk-inform.com/uk/news/1546511

47. Агроекспорт України у 2024 році склав 60% у загальному обсязі зовнішньої торгівлі. *Agravery.com*. 2025. URL: https://agravery.com/uk/posts/show/agroeksport-ukraini-u-2024-roci-sklav-60-u-zagalnomu-obsazi-zovnisnoi-torgivli

48. Веденичев П. Ф., Пасхавер Б. Й. Аграрний ресурсний потенциал України. Київ: Наукова думка, 2001. 311с.

49. Шаблій О.І. Соціально–економічна географія України. Київ, 2003.

50. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: https://land.gov.ua/

51. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

52. Портал офіційної статистики. Держстат. URL: https://stat.gov.ua/uk

53. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2023. OECD. URL: https://www.oecd.org/en/publications/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2023_b14de474-en/full-report/ukraine_f74ea705.html?utm_source=chatgpt.com

54. Сільське господарство України: ключові цифри за 2024 рік. 7eminar. URL: https://7eminar.ua/news/7823-silske-gospodarstvo-ukrayini-klyucovi-cifri-za-2024-rik

55. Підсумки функціонування аграрного сектору України у 2024 році. *NISS.GOV.UA.* 2025. URL: https://niss.gov.ua/news/statti/pidsumky-funktsionuvannya-ahrarnoho-sektoru-ukrayiny-u-2024-rotsi

56. Вдовиченко А. Експорт сільськогосподарської продукції. *Інститут податкових реформ*. 2016. URL: http://ngoipr.org.ua/blog/eksport-silskogospodarskoyi-produktsiyi/.

57. Експорт української агропродукції суттєво зріс у порівнянні з минулим роком. 2025. Державна митна служба України. URL: https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/eksport-ukrayinskoyi-agroproduktsiyi-suttievo-zris-u-porivnianni-z-minulim-rokom-1823

58. Агроекспорт України у 2024 році склав 60% у загальному обсязі зовнішньої торгівлі. *Agravery.com*. 2025. URL:

https://agravery.com/uk/posts/show/agroeksport-ukraini-u-2024-roci-sklav-60-u-zagalnomu-obsazi-zovnisnoi-torgivli

59. Динаміка та структура АПК України: представлено підсумки роботи за 2024 рік. *АгроПортал.* 2025. URL: https://agroportal.ua/news/ukraina/dinamika-ta-struktura-apk-ukrajini-predstavleno-pidsumki-roboti-za-2024-rik

60. У 2024 році аграрна продукція склала 59% в загальному експорті. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України: Урядовий портал. 2025. URL: https://surl.lt/qvwcfy

61. Тума С.Г., Яковенко Я.Ю., Маслак М.В., Лощенко Д.А. Трансформація експортного потенціалу України в умовах війни: стратегічне значення аграрної торгівлі з ЄС. *Економіка та управління АПК*. 2025. URL: https://doi.org/10.33245/2310-9262-2025-197-1-73-81

62. Пріоритети розвитку реального сектора в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України : аналіт. доп. / [О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан та ін.] ;за загальн. ред. Я. А. Жаліла Київ : НІСД, 2024. 104 с. URL: https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2024.03

63. Юхновський О. Аналітичний огляд поточного стану та напрямків розвитку аграрної торговельної політики України в 2025 році. Київ, 2024. URL: https://www.apd-ukraine.de/fileadmin/user_upload/apd_yukhnovskyi_ua.pdf

64. Решитько Т.В. Експорт агропродовольчої продукції України як фактор розвитку міжнародних економічних відносин. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*, 2024, вип. 11(44). С. 327-334. URL: https://economics.kntu.kr.ua/pdf/11(44)/35.pdf

65. Як війна вплинула на економіку України. *Інфографіка Київського безпекового форуму*. URL: https://ksf.openukraine.org/categories/news/yak-viina-vplynula-na-ekonomiku-ukrainyinfohrafika-kyivskoho-bezpekovoho-forumu

66. Експорт агропродукції з України до ЄС скоротився на 1,57 млрд євро у 2025 році. Agroreview. 2025. URL:

https://agroreview.com/content/agropolitics/eksport-agroprodukcziyi-ukrayiny-yes-skorotyvsya/

67. Рішення № 3/2025 Комітету Асоціації Україна - ЄС у торговельному складі від 14/10/2025 про зменшення та скасування ввізного мита відповідно до статті 29(4) Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845_003-25#Text

68. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на листопад 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf

69. Агросектор України після трьох років війни: втрати і виклики. *Superagronom*. 2025. URL: https://superagronom.com/articles/771-agrosektor-ukrayini-pislya-troh-rokiv-viyni-vtrati-i-vikliki

70. Логістика агросектору України: виклики та оптимізація витрат. URL: https://surl.lt/qehkkk

71. Зінчук Т.О. Євроінтеграційні процеси в системі аграрної економічної освіти. *Вісн. Хмельницького нац. ун-ту: наук. журнал. Серія Екон. науки.* Хмельницький, 2005. № 4, Ч. 2 , Т. 3. С. 100–103.

72. Шпикуляк О.Г., Шпикуляк В.О. Інтеграція аграрних підприємств у міжнародний економічний простір в умовах інституційних турбулентностей воєнного часу: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Випуск 21. Т.2. 2025. URL: https://surl.li/izzzsq

73. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки України: моногр. Житомир: ДВНЗ «Держ. агроекол. ун-т», 2008. 384 с.

74. Robson P. The Economics of International Integration. New York. 1998. 325 p.

75. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 178/2002 від 28 січня 2002 року про встановлення загальних принципів і вимог харчового права, створення Європейського органу з безпечності харчових продуктів та встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпечністю харчових продуктів. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-02#Text

76. Нові європейські стандарти для виробників та імпортерів: став чинним закон про безпечні матеріали. *Бізнес.* 2025. URL: https://business.diia.gov.ua/news/ievropeiski-standarty-dlia-vyrobnykiv-ta-importeriv-stav-chynnym-zakon-pro-bezpechni-materialy

77. Програма зеленого відновлення промисловості: Україна 2024-2028. URL: https://surl.li/qrkvvz

78. Томашук І. Механізми державної підтримки сталих аграрних практик в умовах євроінтеграції та глобальних екологічних викликів. *Herald of Khmelnytskyi National University Economic sciences*. 2025.№4. URL: https://surl.li/xazoep.

79. Грантова програма для аграрних підприємств. *Дія: Бізнес*. URL: https://www.business.diia.gov.ua/news/hrantova-prohrama-dlia-ahrarnykh-pidpryiemstv

80. Маковей Ю. 10 грантів для фермерів – підбірка програм фінансування. *Kurkul.com*. 2024. URL: https://kurkul.com/spetsproekty/1659-10-grantiv-dlya-fermeriv--pidbirka-program-finansuvannya

Додаток А

Таблиця А.1 – Виробництво основних видів продукції тваринництва

	Виробництво основних видів продукції тваринництва			
	м’ясо (у забійній масі), тис.т	молоко, тис.т /	яйця, млн.шт	вовна, т
2000	1662,8	12657,9	8808,6	3400
2001	1517,4	13444,2	9668,2	3266
2002	1647,9	14142,4	11309,3	3392
2003	1724,7	13661,4	11477,1	3353
2004	1599,6	13709,5	11955,0	3202
2005	1597,0	13714,4	13045,9	3195
2006	1723,2	13286,9	14234,6	3277
2007	1911,7	12262,1	14062,5	3449
2008	1905,9	11761,3	14956,5	3755
2009	1917,4	11609,6	15907,5	4111
2010	2059,0	11248,5	17052,3	4192
2011	2143,8	11086,0	18689,8	3877
2012	2209,6	11377,6	19110,5	3724
2013	2389,4	11488,2	19614,8	3520
2014	2359,6	11132,8	19587,3	2602
2015	2322,6	10615,4	16782,9	2270
2016	2323,6	10381,5	15100,4	2072
2017	2318,2	10280,5	15505,8	1967
2018	2354,9	10064,0	16132,0	1908
2019	2492,4	9663,2	16677,5	1734
2020	2477,5	9263,6	16167,2	1573
2021	2438,3	8713,9	14071,3	1497
2022	2206,7	7767,7	11921,8	1237
2023	2239,5	7430,4	11379,4	1187
2024	2353,0	7246,4	11597,9	1119

Джерело: []

Додаток Б

Таблиця Б.1. – Динаміка і структура вартісних обсягів виробництва основних видів харчової продукції

Продукція (вид діяльності)	2015		2021		2022		2023		2024		Зміна 2024 до 2023,%	Зміна 2024 до 2015, разів
	млрд. грн	%	млрд. грн	%	млрд. грн	%	млрд. грн	%	млрд. грн	%		
Харчова промисловість (10+11+12)	374,7	100	784,14	100	708,27	100	882,14	100	856,85	100	-2,87	2,3
Харчові продукти (10)	312,5	83,4	660,6	84,2	618,9	87,4	762,2	86,4	743,74	86,8	-2,42	2,4
М’ясо та м’ясні продукти	42,2	11,3	113,74	14,5	132,44	18,7	180,46	20,5	159,59	18,6	-11,56	3,8
Перероблені, консервовані риба та рибні продукти	2,6	0,7	8,06	1,0	10,1	1,4	14,15	1,6	13,15	1,5	-7,07	5,1
Перероблені, консервовані фрукти овочі	15,7	4,2	22,39	2,9	22,94	3,2	33,29	3,8	35,90	4,2	+7,8	2,3
Олія та тваринні жири	91,3	24,4	242,8	31,0	193,9	27,4	219,5	24,9	230,73	26,9	+5,1	2,5
Молочні продукти	38,4	10,3	75,48	9,6	74,23	10,5	89,48	10,1	89,48	10,4	-	2,3
Борошномельно-круп’яна продукція та крохмали	16,4	4,4	41,85	5,3	34	4,8	37,6	4,3	30,21	3,5	-19,65	1,8
Хліб, хлібобулочні та борошняні вироби	13,9	3,7	45,34	5,8	47,2	6,7	53,42	6,1	45,40	5,3	-15,02	3,2
Інші продукти (цукор, цукрові кондитерські вироби, чай, кава, прянощі)	14,2	3,8	92,05	11,7	85,6	12,1	114,6	13,0	108,92	12,7	-4,96	7,7
Готові корми для тварин	25,3	6,8	18,94	2,4	18,41	2,6	19,7	2,2	30,51	3,6	+54,9	1,2
Напої (11)	41,4	11	x	x	74,71	10,5	99,42	11,3	95,44	11,1	- 4,1	2,3
Тютюнові вироби (12)	20,9	5,6	x	x	14,68	2,1	20,5	2,3	17,67	2,1	-13,8	0,8

Джерело: [51]

Додаток В

Таблиця В.1 – Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами з країнами ЄС в 2024 році

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис.дол. США	у % до 2023	тис.дол. США	у % до 2023	
Усього	**24829810,2**	**100,5**	**35713318,0**	**109,4**	**-10883507,8**
у тому числі					
Австрія	626919,3	98,7	624988,9	116,2	1930,4
Бельгія	854415,4	226,1	674233,5	101,6	180182,0
Болгарія	1133589,7	124,8	2360146,6	106,4	-1226556,8
Греція	409160,1	158,4	2067067,2	150,4	-1657907,1
Данія	211556,2	87,8	273034,6	108,9	-61478,4
Естонія	75547,2	77,6	122149,6	95,2	-46602,4
Ірландія	61235,4	411,2	245783,8	125,4	-184548,4
Іспанія	2863457,0	142,4	853636,7	96,2	2009820,3
Італія	1935708,3	123,9	2576192,0	113,0	-640483,7
Кіпр	139753,3	129,5	80641,8	168,6	59111,5
Латвія	303874,4	90,4	196983,9	70,3	106890,5
Литва	594741,3	91,1	1194423,9	91,5	-599682,6
Люксембург	5087,2	149,1	14691,9	108,9	-9604,7
Мальта	55195,9	78,7	11420,5	145,2	43775,4
Нідерланди	1990368,4	130,3	916701,2	88,4	1073667,2
Німеччина	2840755,5	117,8	5386241,9	106,1	-2545486,5
Польща	4708912,1	92,8	6990086,3	106,1	-2281174,2
Португалія	235855,7	104,6	81320,8	115,8	154534,9
Румунія	1760765,5	45,6	1710843,4	103,4	49922,1
Словаччина	942632,1	85,5	2001061,6	119,3	-1058429,5
Словенія	63953,7	98,4	264968,6	109,5	-201014,9
Угорщина	1152101,4	83,3	1620572,5	116,8	-468471,1
Фінляндія	46054,3	102,2	241040,2	84,9	-194985,9
Франція	737759,1	136,3	1621029,5	92,1	-883270,4
Хорватія	65119,2	74,5	112576,2	136,5	-47457,0
Чехія	919792,5	88,9	2476501,0	138,3	-1556708,5
Швеція	95500,2	116,6	994660,3	125,2	-899160,1

Джерело : [51]

Декларація

академічної доброчесності

здобувача вищої освіти ЗНУ

Я, Сєдаков Євген Олексійович, студент 2 курсу магістратури, заочної форми навчання, факультету економічного, спеціальності 051 «Економіка» освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка», адреса електронної пошти dylantroy84@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: «Конкурентоспроможність агропромислового комплексу України на європейському ринку в умовах військових викликів» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям *академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою* Інтернет-системи, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ Сєдаков Є.О.

Дата_____ Підпис_____ Селіщева А.В.